

List „Medjimurje/Muraköz“ kao sredstvo mađarizacije u razdoblju od 1884. do 1914. godine

Vuković, Saša

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:053202>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest
Ivana Lučića 3

Saša Vuković

**List „Medjimurje/Muraköz“ kao sredstvo mađarizacije
u razdoblju od 1884. do 1914. godine**

Diplomski rad

Mentor:
dr. sc. Goran Hutinec, doc.

Zagreb, rujan 2021.

UNIVERSITY OF ZAGREB

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Department of History

Ivana Lučića 3

Saša Vuković

**The Paper „Medjimurje/Muraköz“ as a Tool of Magyarization,
1884 – 1914**

Master's Thesis

Mentor:

dr. sc. Goran Hutinec, doc.

Zagreb, September 2021

**Izjava o autorstvu nad diplomskim radom
i akademskoj čestitosti**

Ovime potvrđujem i svojim potpisom jamčim da sam ja, Saša Vuković,
napisao diplomski rad naslovljen

**List „Medjimurje/Muraköz“ kao sredstvo mađarizacije
u razdoblju od 1884. do 1914. godine**

te sam stoga njegov autor.

Svi dijelovi ovog rada koji se temelje na djelima na koja autorska prava polažu drugi autori propisno su navedeni i citirani sukladno pravilima Chicago Manual humanističkog stila, a sva korištena literatura popisana je na kraju teksta. Nijedan dio ovog rada do trenutka njegove obrane nije korišten ni objavljen na drugim mjestima obrazovnog, visokoškolskog ili znanstvenog karaktera.

Saša Vuković

*Ovaj diplomski rad posvećujem svojim djedovima Ivanu i Josipu,
koji nisu dočekali kraj mog školovanja.*

Za razumijevanje iskazano tijekom dugog razdoblja nastajanja ovog rada zahvaljujem svojoj obitelji. Mentor, dr. sc. Goranu Hutincu, zahvaljujem na prihvaćanju moje molbe za mentoriranje, kao i na početnim uputama, koje su mi pomogle da sigurno započnem put koji pišući ove rečenice privodim kraju. Napokon, zahvaljujem svim prijateljima i kolegama koji su mi pomogli svojim savjetima, čitanjem i komentiranjem ulomaka ovog rada, raspitivanjem i slušanjem o procesu njegovog pisanja, a iznad svega nezamjenjivim druženjem.

*U Maloj Subotici,
na spomendan sv. Maximiliana Kolbea,
14. kolovoza 2021.*

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Biser u mađarskoj kruni – Međimurje pod mađarskom vlašću.....	3
3. Historijat istraživanja	6
4. „Muraköz – Medjimurje“	10
4. 1. Politički preludij – Vučetićeva komisija 1883. godine	10
4. 2. Uredništvo i suradnici	10
4. 3. Proklamirani program novina.....	16
4. 4. Recepcija novina	19
5. Metodologija odabira: što je „mađarizacijski članak“?	23
5. 1. Srednjoeuropska nacionalna dilema.....	23
5. 2. Mađarski slučaj	24
5. 3. Između „Herderovog proročanstva“ i Zakona o narodnostima (1868.).....	25
5. 4. Mađarizacija – definicija i dosezi.....	27
5. 5. Metodologija pristupa novinskoj građi	29
6. Odnos prema mađarskom jeziku i školstvu u „Muraközu – Medjimurju“	32
6. 1. <i>Iz ovoga orsaga se nemore načiniti Babilonium...</i>	32
6. 2. Kontekstualni interludij: Općenito o mađarskom školstvu u Međimurju	34
6. 3. <i>Dajte decu vu školu!</i>	38
6. 4. <i>Apostoli razuma i mađarske nacionalne ideje</i> – Međimurski učiteljski krug.....	41
6. 5. <i>Lepa pelda je to</i> – potpora samoinicijativnom učenju mađarskog jezika	43
7. Međimurski identitet u mađarskoj domovini	46
7. 1. <i>Naša najsveteša dužnost</i> – podučavanje mađarskom domoljublju	46
7. 2. Međimurci – H(o)rvati ili Mađari?.....	48
7. 3. „Međimurski“ jezik	51
8. 'Vanjska' mađarizacija	54
8. 1. Csáktornya – primjer uspješno mađariziranog grada	54
8. 2. Crven-bijeli-zelen ili crven-bijeli-plavi?	56
8. 3. Vanjska demonstracija mađarstva – uvođenje mađarskih ojkonima	59
8. 4. <i>Imepomagjarenje – Mađari po krunu</i>	61
9. Povijest u službi mađarske nacionalne ideje.....	62
10. Datumi, ličnosti, spomenici – mađarske svečanosti u „Muraközu – Medjimurju“ ...	65
10. 1. Državni praznici – 15. ožujka i Sv. Stjepan	65
10. 2. <i>Raduvali smo se, da i mi tomu narodu pravi sini jesmo</i> – Mađarski milenij	68
10. 3. Mađarski nacionalni heroji – simboli zajedništva i uzori za budućnost.....	71

10. 4. Spomenici Marku Gašpariću i Nikoli Zrinskom	74
11. Kontekstualni interludij – hrvatski nacionalni pokret u Međimurju	81
12. Obračun s hrvatskim „puntarima“	86
12. 1. <i>Jeli neje vam bolje, dragi Medjimurci...</i>	86
12. 2. Sukob s „Našim pravicama“ i dr. Perom Magdićem.....	89
12. 3. <i>Ako vu Medjimurje stupi, onda tu prestane halabuka...</i>	95
13. Zagrebačka nadbiskupija kao prepreka mađarizaciji Međimurja	99
13. 1. <i>Spadal je med one, koji verno ljubiju svoju magjarsku domovinu...</i>	99
13. 2. „Ćirilski apostoli“ i „lerski“ jezik	100
13. 3. Istaknuti slučajevi sukoba „Muraköza – Medjimurja“ s međimurskim klerom.....	106
13. 3. 1. György Peczek	106
13. 3. 2. Juraj Lajtman.....	108
13. 3. 3. Zvonimir Jurak	112
13. 4. Rad na odcjepljenju Međimurja od Zagrebačke nadbiskupije	113
14. Zaključak	118
15. Bibliografija	121
15. 1. Izvori	121
15. 2. Literatura	121

1. Uvod

Kao pogranični prostor, kroz svoju se povijest Međimurje¹ u više navrata našlo u središtu hrvatsko-mađarskih teritorijalnih prijepora. Unatoč njegovoj kontinuiranoj uključenosti u hrvatsku kulturnu i jezičnu maticu,² kao i gotovo homogenoj etničkoj strukturi stanovništva,³ tome je pridonio niz drugih čimbenika. Njihov temelj činila je šutnja povijesnih izvora iz razdoblja dolaska Mađara na prostor Panonske nizine, odnosno o području rasprostiranja hrvatske i ugarske ranosrednjovjekovne vlasti; na nj je kasnije nadozidana kompleksna situacija nepodudaranja državno-administrativnih, etničkih i crkveno-organizacijskih granica.⁴ Osim plodnosti međimurske zemlje i njezinoga rudnog bogatstva, uslijed izgradnje željezničkih pravaca u drugoj polovini 19. stoljeća privlačnosti Međimurja pogodio je i njegov povoljan prometni položaj u sklopu Austro-Ugarske Monarhije.⁵

Stanje u Međimurju i položaj njegovog stanovništva na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće na slikovit, ako i pomalo pretjerano emocionalan, način u svojim je sjećanjima opisao Franjo Šafarić, jedan od suvremenika mađarske vlasti na tom prostoru: *Mađžari su bili gospodari, a Hrvati sluge; oni su bili gazde, a naš narod tuđinac u svojoj kući i zemlji. Pravi je tuđinac bahato zapoviedao, a domaćin je slušao i pokoravao se svakom hiru, svakoj zapovjedi stranca, koji nije imao ni srdca ni osjećaja za naš čestiti hrvatski narod u Međimurju. Svoji nismo dapače bili niti u crkvi, jer su nas i tamo progonili zvuci mađžarske himne. A kakvi smo bili robovi u gospodarskom pogledu, dosta je spomenuti, da je u Međimurju pomadžareni grof Feštetić posjedovao skoro jednu trećinu zemlje, a gotovo 100.000 seljačkog naroda jedva ostale dvie trećine. Radi toga je Međimurac bio prisiljen tražiti kruha i zarade gotovo po svim glavnim*

¹ U razdoblju kojim se ovaj rad bavi riječ je o nešto širem području od teritorija današnje Međimurske županije. Naime, unatoč fizičkoj odvojenosti od „murskog otoka“, tadašnjem Međimurju administrativno je pripadao i Legrad s okolicom. Uključujući i – danas slovensko – Razkrižje i okolicu za zapadu, takvo je stanje potrajalo do 1932. godine. S druge strane, premda su se nalazila na području sjeverno od Drave, zbog razloga povijesne prirode sela Šandorovec i Novo Selo (na Dravi) sve do 1948. godine administrativno i župno pripadala su Varaždinu; Vladimir Kapun, *Međimurje 1918.* (Čakovec: Zrinski, 1982), 24.

² Zvonimir Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 1, *Studije* (Čakovec, Zrinski, 1980), 170.

³ Prema popisu stanovništva iz 1857. godine, Međimurje su nastanjivali 58 721 Hrvat, 612 Mađara i 518 govornika njemačkog jezika. Pri kraju promatranog razdoblja, 1900. godine, stanovništvo Međimurja činilo je 80 678 Hrvata, 4401 Mađar i 689 govornika njemačkog jezika, uglavnom Židova; Vladimir Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju* (Šenkovec: vlast. nakl., 2000), 37. Povećanje broja Mađara, koji su u Međimurje doseljeni uglavnom kao namještenici u državnoj upravi, učitelji i obrtnici, najuočljivije je u Čakovcu, u kojem je hrvatsko stanovništvo 1910. godine čak činilo manjinu, odnosno većim međimurskim mjestima poput Legrada, Kotoribe, Murskog Središća i Nedelišća; Borka Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, u *Pregled povijesti Međimurja*, ur. Branimir Bunjac (Čakovec: Povijesno društvo Međimurske županije, 2003), 93.

⁴ Anđela Frančić i Orsolya Žagar Szentesi, „Međimurska ojkonomija na mađarski način“, *Folia onomastica Croatica* 17 (2009): 61.

⁵ Vjekoslav Klaić, *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati* (Zagreb: Društvo sv. Jeronima, 1880), 178-184; Kapun, *Međimurje 1918.*, 25-26.

*željezničkim prugama kao „štrekar“, t. j. kao najniži željeznički radnik. Rietko imade naroda, kojemu je bila učinjena veća narodna, kulturna i gospodarska nepravda, kao što je bila učinjena hrvatskom narodu u Međimurju. On je zaista bio pravi rob jedne tuđinske i nama sasvim protivne vlasti, pastorče mađarske maćuhe.*⁶

U takvoj su sredini 1884. godine u Čakovcu, tada relativno malenom trgovištu s manje od 5000 stanovnika, počele izlaziti dvojezične novine „Muraköz – Medjimurje“.⁷ Dosadašnja hrvatska historiografija – na čije će dosege o ovoj temi detaljniji osvrt biti pružen u jednom od sljedećih poglavlja – u ocjeni ovih novina zadržala se uglavnom tek na općenitom spomenu njihove mađarizacijske namjene, ističući posebice jezik kojim su pisane. Budući da je – s obzirom na njihov značaj kako za samu međimursku povijest tako i za širu sliku hrvatsko-mađarskih odnosa u „nagodbenom razdoblju“ – takvo stanje istraženosti nezadovoljavajuće, cilj ovoga rada razraditi je sam sadržaj novina, odnosno putem njega pokazati na koje je sve načine i na kojim sve područjima, osim samog jezika, uredništvo novina nastojalo djelovati u mađarizacijskom duhu te time utjecati na svoje čitateljstvo i društveni život Međimurja. U tu će se svrhu najprije ukratko predstaviti kontekst mađarske uprave nad Međimurjem, a potom i sam program novina, odnosno pružit će se osvrt na njihovo uredništvo kroz desetljeća tijekom kojih su izlazile. Nakon toga valja pružiti definiciju mađarizacije kroz čiju će se prizmu promatrati novinski članci, odnosno ukratko opisati razloge i uvjete pojave ideje o njezinoj nužnosti među mađarskim vladajućim krugovima. U istom poglavlju detaljnije će se razraditi i metodologija odabira, grupiranja i analize članaka. Konačno, s tako postavljenim okvirom pristupit će se samom izvornom materijalu, nastojeći ga grupirati u tematske cjeline, podijeljene na opći mađarizacijski karakter novina, odnosno na istaknute primjere mađarizacijske aktivnosti lista. Poseban će naglasak pritom biti stavljen na odnos uredništva prema pojavi hrvatske inteligencije u Međimurju početkom 20. stoljeća, razradom čega će se nastojati dokazati (ili opovrgnuti) osnovna teza ovog rada – začetci hrvatskoga nacionalnog pokreta u Međimurju, potaknuti ponajprije izlaskom knjižice Ivana Novaka *Istina o Medjumurju* 1907. godine, utjecali su na pojačanu mađarizacijsku aktivnost lista u usporedbi s njegovim djelovanjem kroz prethodna godišta.

⁶ Rudolf Horvat, *Povijest Međimurja*, pretisak 2. izd. (Čakovec: Matica hrvatska, 1993), 276.

⁷ Vlastite je novine, dakle, Čakovec dobio *mnogo prije drugih dosta većih centara*; Kapun, *Međimurje 1918.*, 127. Korisno je pritom naglasiti da je do 1914. godine na prostoru Ugarske izlazilo oko 2000 novina i časopisa, s ukupnom nakladom od 250 000 primjeraka; László Kontler, *Povijest Mađarske: tisuću godina u Srednjoj Europi* (Zagreb: Srednja Europa, 2007), 317.

2. Biser u mađarskoj kruni – Međimurje pod mađarskom vlašću

Nakon nekoliko ranonovovjekovnih peripetija, povezanih s potrebom držanja posjeda na prostoru Hrvatsko-Slavenskog Kraljevstva ili ugarske Zaladske županije kao preduvjetom obnašanja službe bana ili velikog župana, 1720. godine Međimurje je prvi put stvarno priključeno Ugarskoj. Takvo stanje svojim reformskim zahvatima, odnosno stvaranjem Zagrebačkog okruga, tek je privremeno poremetio Josip II. No, uslijed njegovog samrtnog povlačenja većine odluka, 1790. godine Međimurje je vraćeno Ugarskoj u kojoj će, s iznimkom razdoblja između 1848. i 1861. godine, ostati sve do raspada države 1918. godine.⁸ Zbog njihove relevantnosti za temu ovog rada, veću pažnju vrijedi posvetiti spomenutom trinaestogodišnjem razdoblju hrvatske uprave nad Međimurjem, odnosno njezinom prekidu. Smatrajući uslijed izostanka zakonske potvrde Jelačićevog pripojenja Međimurja Hrvatskoj takvo stanje tek privremenim, mađarski vladajući krugovi tijekom čitavog su razdoblja neoapsolutizma vodili rasprave s hrvatskom stranom, ističući vlastito povijesno pravo na taj prostor.⁹ Također, koristeći teškoće neoapsolutističkog razdoblja i izostanak jače izražene hrvatske nacionalne svijesti među Međimurcima kao olakotne okolnosti, u prilog povratka ugarske uprave govorili su i mađarski agitatori u Međimurju.¹⁰ Napokon, početak ugarsko-austrijskih pregovora o preuređenju države 1859. godine otvorio je mogućnost konačnog rješavanja provizorija. Mađarima, koji su pitanje pripadnosti Međimurja Franji Josipu I. postavili kao ultimatum, pogodovala je i kombinacija popustljivosti unionističke većine u skupštini Varaždinske županije te prebacivanja nadležnosti među tijelima vlasti u Hrvatskoj. Naime, na vladarevo traženje očitovanja glede hrvatskog prava na Međimurje 7. siječnja 1860. godine, Hrvatska banska konferencija odgovorila je tek molbom da se rješavanje tog problema odloži dokle se o njemu ne očituje Hrvatski sabor kao *zakoniti organ Trojedne Kraljevine* u pitanjima *cjelovitosti domovine*.¹¹ Ne čekajući sazivanje Sabora, vladar je udovoljio mađarskim pritiscima te je 12. ožujka 1861. godine nad Međimurjem ponovno uspostavljena mađarska vlast.¹² U Hrvatsko-ugarskoj nagodbi 1868. godine Međimurje nije ni spomenuto.¹³

⁸ Za detaljniji pregled nabrojanih promjena i njihovih uzroka vidi: Kapun, *Međimurje 1918.*, 29-31.

⁹ Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju*, 18-19; 23. Primjerice, u svom pismu skupštini Zagrebačke županije 1861. godine Ferencz Deák istaknuo je sljedeće: *Iz ničega se ne može vidjeti da je Hrvatska u prošlosti posjedovala Međimurje. Nema sumnje da je ono stoljećima pripadalo Mađarskoj, a to i sama Hrvatska priznaje. U ovim je posljednjim stoljećima Hrvatska imala dovoljno prilika da, u pogledu Međimurja, podnese mađarskom parlamentu i glavi države svoj zahtjev, ali ona to nije nikad učinila*; Ferencz Gönczi, *Međimurje: Ljudi, vjerovanja, običaji* (Čakovec: Chak, 1995), 58.

¹⁰ Horvat, *Poviest Međimurja*, 268.

¹¹ Isto, 265-266; Vladimir Kalšan, *Međimurska povijest* (Čakovec: vlast. nakl., 2006), 225.

¹² Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 86.

¹³ Kalšan, *Međimurska povijest*, 229.

Smatrajući Međimurje *biserom u mađarskoj kruni*,¹⁴ nova mađarska uprava – u težnji da u korijenu onemogući potencijalna buduća hrvatska teritorijalna presizanja – odmah po svojoj uspostavi poduzela je niz mjera, ciljajući njima utjecati ponajprije na nacionalni identitet međimorskog stanovništva.¹⁵ S tom svrhom pokrenuti su paralelni procesi denacionalizacije međimorskih Hrvata i njihovog mađariziranja. Prvi koraci u tom smjeru bili su dokidanje institucija naslijeđenih od hrvatske uprave, a potom i pokušaji prekida ostalih veza s hrvatskim područjem, odnosno njihove zamjene vezama s mađarskim krajevima, kao i naglašavanja razlika između Međimuraca i hrvatskih stanovnika područja južno od Drave.¹⁶ U takvom *silom stvorenom izolatu*,¹⁷ koji su u institucionalnom smislu svojom prisutnošću krnjile jedino župe Zagrebačke nadbiskupije, kao posredni korak u pretvaranju Međimuraca u Mađare stvorena je ideja o postojanju međimorske nacije sa svojim zasebnim, „međimorskim“, jezikom.¹⁸ No, unatoč uvođenju tog jezika u škole već 1868. godine, ostatak mađarskih postupaka jasno je ukazivao na činjenicu da je stvaranje takvog identiteta imalo poslužiti tek otuđivanju Međimuraca od hrvatske nacionalnosti.¹⁹ Naime, u gotovo čitavom javnom životu kao službeni jezik uveden je mađarski; namještanjem činovnika iz mađarske unutrašnjosti u međimorske urede pred klijente je stavljen izbor ili učenja mađarskog jezika ili snošenja troškova uporabe jezičnih tumača.²⁰ S obzirom na takvo postupanje u svim instancama društvenoga, administrativnog i gospodarskog života,²¹ moguće je složiti se sa zaključcima kako je mađarizacija u Međimurju bila čak većih razmjera nego li u susjednoj ugarskoj Šomođskoj županiji, odnosno kako su se međimorski Hrvati našli u uvjetima po nacionalni identitet nepovoljnijima od uvjeta nacionalnog života – od hrvatske matice i geografski odvojenih – gradišćanskih Hrvata.²²

Pored mađarskih pritisaka, tome je pridonijelo i nekoliko čimbenika s hrvatske strane. Iako, kao što je već naglašeno, povezanost međimorske kulture s hrvatskom nikada nije

¹⁴ Kalšan, *Gradansko društvo u Međimurju*, 37.

¹⁵ Kapun, *Međimurje 1918.*, 123.

¹⁶ Kalšan, *Međimorska povijest*, 229; Vladimir Kalšan, „Predgovor“, u *Međimurje: Ljudi, vjerovanja, običaji* (Čakovec: Chak, 1995), 1.

¹⁷ Zvonimir Bartolić, *Za vuglom provincija* (Čakovec: Zrinski, 1978), 119.

¹⁸ Isto, 128; Kalšan, *Međimorska povijest*, 229.

¹⁹ Branimir Bunjac, Marijeta Stevanović i Ivona Vegh, „Gramatike 'međimorskoga' jezika iz 1942. godine“, *Filologija* 61 (2013): 69; Bartolić, *Za vuglom provincija*, 128.

²⁰ Horvat, *Poviest Međimurja*, 273.

²¹ Slikovito je, ironizirajući ga, takvo stanje u svojem romanu *Tri sata* opisao Đuro Vilović spominjući *milijarde zlatnih kruna* utrošenih na mađarizaciju Međimurja kreiranjem sustava u kojem *radi 26 notarijuša sa 26 blagajnika i barem 26 pisara, 150 učitelja i učiteljica, dva suda, 24 pošte sa 65 poštara i poštarića*, a koji ipak nije uspio ostaviti trajnijeg traga na *međimorskoj ravni*; Đuro Vilović, *Tri sata* (Zagreb: Binoza, 1935), 141-142.

²² Frančić i Žagar Szentesi, „Međimorska ojkonimija na mađarski način“, 64; Bartolić, *Za vuglom provincija*, 311.

prestala, preporoditeljski odabir štokavskog narječja kao osnovice književnoga hrvatskog jezika znatnim je dijelom oslabio međimursku kajkavsku književnost, otudivši je od hrvatske matice. Do kraja 19. stoljeća ona je stoga svedena tek na nešto više od puke pismenosti.²³ Uz to, *stoljetna amputacija*²⁴ Međimurja u kombinaciji s unutarnjim procesima onodobne hrvatske politike dovela je do izostanka prave predodžbe o životu u Međimurju, odnosno poprilične pasivnosti hrvatskih političara glede pitanja njegovog povratka pod hrvatsku upravu. Tijekom 19. stoljeća takvo stanje *insulanerske zatvorenosti*²⁵ remetio je tek pravaški interes za cjelovitost hrvatskog prostora, da bi se tek početkom 20. stoljeća u Međimurju susjednom Varaždinu javio pojačani interes za uvjete života Međimuraca pod mađarskom vlašću.²⁶ S druge strane, prevladavajuća seljačka struktura stanovništva, s pojavom elemenata građanstva tek od 1830-ih godina, i unutar samog Međimurja usporila je razvoj lokalne inteligencije.²⁷ U takvim uvjetima, prema Bartoliću, *zabitne provincijalne ustajalosti, prilikama farofa, bilježnika i žandara kao najviše duhovne instance; glatkih čizama, prošćenja, šarža, gazda s utegnutim hlačama, krčmi i vergleca*,²⁸ čije je korijene moguće pronaći već u nestanku središnjeg položaja Međimurja nakon sloma Zrinsko-frankopanske urote, tek su demografska i socijalna kompaktnost stanovništva, patrijarhalni način seoskog života i rad rodoljubno nastrojenih katoličkih svećenika omogućili opstanak hrvatskog duha u Međimurju.²⁹ Ne treba stoga čuditi što je mađarsko naglo postavljanje nacionalnog pitanja Međimurce zateklo nespremnima, omogućivši time višedesetljetne pokušaje manipuliranja njihovom etničkom i nacionalnom pripadnošću.³⁰

²³ Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 1, 147-148; 171.

²⁴ Bartolić, *Za vuglom provincija*, 129.

²⁵ Isto, 243.

²⁶ Isto, 126; Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju*, 24.

²⁷ Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju*, 3; Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 88.

²⁸ Bartolić, *Za vuglom provincija*, 243.

²⁹ Kapun, *Međimurje 1918.*, 30; Kalšan, *Međimurska povijest*, 230; Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 88.

³⁰ Kapun, *Međimurje 1918.*, 134.

3. Historijat istraživanja

Kao što je dijelom već istaknuto, novine „Muraköz – Medjimurje“ u hrvatskoj su historiografiji uglavnom nedotaknute³¹ ili pak je kraći osvrt na njih pružen tek u kontekstu drugih istraživanja; odnosno, novinama kao takvima detaljno se dosad nije posvetio nijedan autor.³² U ovom pregledu istraženosti teme stoga je moguće osvrnuti se na gotovo sva relevantna djela u kojima je list na razne načine spomenut ili iskorišten kao izvor. S obzirom na ipak veći broj takvih tekstova, osvrt na njih bit će pružen kombinacijom kronološkog i tematskog pristupa. Pošto će sva nabrojana djela biti korištena u pisanju ovog rada, određeno ponavljanje tvrdnji iznesenih u ovom i sljedećim poglavljima nemoguće je izbjeći bez nepoželjnog okrnjivanja prezentacije njihovoga epistemološkog dosega u ovom pregledu.

Najraniji spomeni „Muraköza – Medjimurja“ u korištenoj literaturi potječu još iz razdoblja njegovog izlaženja, a njihove je autore moguće podijeliti na pro-mađarsku i pro-hrvatsku skupinu. Očekivano, pro-mađarski autori na rad uredništva lista osvrću se isključivo pozitivno. Prvi među njima, mađarski učitelj u Kuršancu Ferencz Gönczi u svojoj etnografsko-historijskoj knjižici *Međimurje: Ljudi, vjerovanja, običaji* (izv. *Muraköz és népe*), koja ujedno predstavlja i prvi sustavniji pregled međimurske prošlosti nakon Bedekovićevog djela iz 1752. godine,³³ list najprije spominje u kontekstu mađarskog *osvajanja javnog prostora* u društvenom životu Čakovca, da bi pri kasnijem spomenu naglasak stavio na njegove ciljeve da zamijeni hrvatske listove u Međimurju, proširi privrženost mađarskoj domovini te posluži kao *duhovna*

³¹ Primjerice, u svojoj *Povijesti novinstva Hrvatske 1771 – 1939* (Zagreb: Golden marketing, 2003) Josip Horvat uopće ih ne spominje, premda su kroz nekoliko desetljeća *de facto* bile jedini list dostupan u Međimurju.

³² Djelomičnu iznimku čine dva znanstvena članka. Prvi, koji je poslužio i kao svojevrsni povod formiranju teme ovog rada, članak je Gorana Hutinca o „obnovljenom“ izdanju „Muraköza – Megyimirja“ [*sic!*] i njegovoj uporabi kao glasila mađarske okupacijske uprave za Drugoga svjetskog rata. Na početnim stranicama ističe se pozivanje uredništva „obnovljenog“ lista na tradiciju izvornika iz austrougarskog razdoblja (u članku je pogrešno navedena 1882. kao godina početka njegovog izlaženja) te se ukratko spominje tadašnja namjera stvaranja „međimurskog“ jezika, koja je u „obnovljenom“ izdanju također doživjela preporod. Vidi: Goran Hutinec, „List 'Muraköz – Megyimirje' kao organ mađarske okupacijske vlasti u Međimurju (1941 – 1943)“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 37 (2005): 283-310; posebno 286-287. Drugi članak rad je Branimira Bunjca posvećen dotad nepoznatoj objavi pet pjesama Florijana Andrašeca u „Muraközu – Medjimurju“ 1908. i 1915. godine, napisan s ciljem problematizacije raspršenosti Andrašecovoga pjesničkog opusa i određivanja početka njegovog stvaranja. Unatoč isticanju da su „Muraköz – Medjimurje“ i *Međimurski kalendar de facto* uživali tiskovni monopol u mađarskom Međimurju, Bunjac svojim člankom pruža uvid i u pozitivnije aspekte rada njihovog uredništva, baveći se vjerojatnim vezama Andrašeca i Margitaija te utjecajem potonjeg na stvaralaštvo prvospomenutog, kao i služenjem novina kao mjesta objave radova i drugih međimurskih pučkih pjesnika. Zanimljiva je i pretpostavka da je Andrašec u kasnijim fazama života, srameći se ranije suradnje s mađarizacijskim organima, prešućivao objavu tih pjesama, u izvornom obliku pretiskanih na kraju članka. Ukratko je problematiziran i odbojan odnos kasnijih istraživača prema „Muraközu – Medjimurju“ kao *mađaronskim* novinama. Vidi: Branimir Bunjac, „Pjesme Florijana Andrašeca u novinama 'Muraköz – Medjimurje'“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* 28 (2017): 367-378.

³³ Kalšan, „Predgovor“, 1.

hrana čitateljima na „međimurskom“ jeziku.³⁴ Na veoma sličan način, pružajući više podataka o čakovečkoj tiskari u kojoj je nastajao te naglašavajući njegov navodno izrazito pozitivan prijem među međimurskim čitateljima, na list se u svojoj monografiji Čakovca osvrnuo i profesor čakovečke Učiteljske škole i jedan od urednika „Muraköza – Medjimurja“, Károly Zrínyi. U Zrínyijevom tekstu prikazano je i pretvaranje lista u tjednik tijekom prve dvije godine izlaženja.³⁵ Na hrvatskoj strani tek nešto kasnije (1907.) osvrt na novine u svojoj programskoj knjižici *Istina o Medjumurju* pružio je tadašnji student prava Ivan Novak – istaknuto je kako novine izlaze u mađarskom duhu, a naglasak je stavljen na snažnu kritiku iskvarenog jezika kojim su pisane; također, naglašen je i protuhrvatski karakter lista.³⁶ Napokon, kao njegov suvremenik, osvrt na „Muraköz – Medjimurje“ u svojoj sintezi međimurske prošlosti napisao je i Rudolf Horvat,³⁷ također naglasivši mađarski nasilni upliv u kajkavsko narječje pri pokušaju kreiranja „međimurskog“ jezika kao sredstva odvajanja međimurskih Hrvata od ostatka kajkavskog/hrvatskog korpusa. Za razliku od Zrínyija, Horvat međutim ističe da *međimurski Hrvati nisu te novine rado kupovali i čitali, jer je u njima bilo također članaka, pisanih u mađarskom jeziku*.³⁸

Što se suvremenije i znanstvenije literature tiče, kraći odlomci „Muraközu – Medjimurju“ posvećeni su u dvjema dostupnim sintezama međimurske prošlosti. U *Međimurskoj povijesti* Vladimir Kalšan tako navodi već poznate podatke o početku tiskanja „Muraköza – Medjimurja“ 1884. godine, ulozi lista u provedbi *sustavne i sveobuhvatne mađarizacije* (ne precizirajući na koji način) i njegovom objavljivanju na iskvarenoj kajkavštini, od urednika poimenično spominjući tek Józsefa Margitaija i Franju Glada. Ipak, Kalšan jedini od konzultiranih autora spominje i utjecaj koji su mađarske novine imale na imenovanje (a dijelom i tradiciju) naknadnih hrvatskih listova na međimurskom prostoru, kao

³⁴ Gönczi, *Međimurje*, 29; 121.

³⁵ Károly Zrínyi, *Monografija grada Čakovca* (Čakovec: Povijesno društvo Međimurske županije, 2005), 319-321.

³⁶ Ivan Novak, *Istina o Medjumurju* (Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1907), 37-38.

³⁷ Vjerojatno zbog mađarskih napada koje je doživio zbog svoje suradnje s varaždinskim odvjetnikom dr. Perom Magdićem (o čemu više u zadnjem dijelu rada), Horvatovo je djelo poprilično vrijednosno obilježeno te mu je – kao, dakako, i svim drugim tekstovima – potrebno pristupiti kao produktu svog vremena. Iako bi optužiti ga za manjak objektivnosti vjerojatno bila pretjerana ocjena, svakako je vidljivo prešućivanje nekih elemenata događaja o kojima piše (poput ponašanja Jelačićevih vojnika prema međimurskom stanovništvu, odnosno Međimuraca prema Mađarima i hrvatskoj vojsci), kao i suviše oštro kontrastiranje (primjerice, Narodna se stranka naziva hrvatskom, a Unionistička mađaronskom, potpuno zanemarujući podnijanše njihovog djelovanja; također, pristalice međimurske pripadnosti Mađarskoj naziva se, iz današnje perspektive poprilično grubim, terminom *izroda*). Međutim, kao osoba bliska događajima o kojima govori u zadnjim dijelovima svoje knjige te kao autor koji je, u usporedbi s ostalima, nešto opširnije obradio pitanje „Muraköza – Medjimurja“, u pregledu historiografije o istom Rudolf Horvat je neizostavljiv.

³⁸ Horvat, *Poviest Međimurja*, 275.

i neuspjeli poslijeratni pokušaj obnove mađarske inačice lista u Nagykanizsi.³⁹ U pregledu međimurske povijesti (odnosno u dijelu posvećenom njenom novovjekovnom segmentu) objavljenom tri godine ranije, Borka Bunjac, ponovivši zapravo Gönczijeve tvrdnje o ciljevima lista, tekst od svega nekoliko redaka posvetila je ponajprije intelektualnom krugu suradnika lista, uglavnom učiteljima obrazovanima/asimiliranima u Mađarskoj.⁴⁰

Nadalje, pišući o kontekstu izbijanja međimurske „revolucije“ 1918. godine, Vladimir Kapun „Muraközu – Medjimurju“ posvetio je nepune tri stranice.⁴¹ Uz isticanje kako je, s jedva prikrivenom političkom motivacijom, Čakovec svoj list dobio prije mnogih puno većih gradova,⁴² osnovicu tog teksta čini osvrt na ciljeve lista proklamirane na naslovnici njegovog prvog broja, odnosno njihovu provedbu, ograničenu uglavnom na mađarski dio lista; u pogledu međimurskog dijela ističe se irelevantnost i banalnost objavljivanih vijesti. Za razliku od ostalih autora, koji ju uzimaju *zdravo za gotovo*, Kapun u prilog tezi o mađarskom kvarenju kajkavskog narječja u pokušaju njegovog pretvaranja u zasebni jezik navodi i konkretne primjere novinskih članaka pisanih na izrazito nerazumljiv način; premda ističe kako oni nisu tendenciozno izabrani, ipak je riječ o člancima koji u novinama – doista pisanima bez pridržavanja kodificiranih pravila – odudaraju svojim stilom, pa pružen dojam ne može biti smatran sasvim objektivnim. U članku posvećenom prvim godinama rada Učiteljske škole u Čakovcu, Kapun ukratko prikazuje biografiju Józsefa Margitaja te navodi kako je društvena aktivnost profesora u spomenutoj školi uključivala i suradnju u „Muraközu – Medjimurju“, ne precizirajući njezin oblik.⁴³

Sukladno njegovom odabiru tema, u historiografskom opusu Zvonimira Bartolića list „Muraköz – Medjimurje“ relativno je često spominjan, no također na već opisanoj razini ne-analitičnog osvrtnja na jezik novina (s iznimkom razlikovanja njegove početne, ispravnije, verzije i konačnog produkta iredentističkog kvarenja kajkavske osnovice) i isticanja suradnje nekolicine pučkih autora, poput spomenutog Franje Glada i zvonara Martina Kutnjaka iz Razkrižja. Više pažnje Bartolić je, baveći se ličnostima međimurskih preporoditelja, posvetio njihovim sukobima s uredništvom lista – od komentara i transkripcije Žgančevih kritičkih

³⁹ Kalšan, *Međimurska povijest*, 176-177; 230; 251.

⁴⁰ Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 89-90.

⁴¹ Kapun, *Međimurje 1918.*, 127-129.

⁴² Istu tvrdnju u svom feljtonističkom pregledu razvoja čakovečke industrije od 1834. godine do druge polovine 20. stoljeća iznio je Dragutin Feletar, *Iz povijesti Međimurja* (Čakovec: Ogranak Matice hrvatske, 1968), 194.

⁴³ Vladimir Kapun, „Osnivanje i početak rada Učiteljske škole u Čakovcu (1879. – 1889.)“, u *Zbornik Pedagoške akademije Čakovec. Prinosi za povijest hrvatskog školstva u Međimurju*, ur. Zvonimir Bartolić (Čakovec: Pedagoška akademija Zrinski, 1980), 27-29; 54.

feljtona i Purićevih protu-mađarskih brošura do pisanja o tužbi koju je protiv autora i urednika lista poveo Juraj Lajtman, o čemu će riječi biti i u ovom radu.⁴⁴

Naposljetku, uspoređujući mađarske paralelne pokušaje stvaranja „međimurskog“ i „vendskog“ (u Prekmurju) jezika, najnoviji historiografski prilog u korist poznavanja „Muraköza – Medjimurja“, njegovog uredništva i utjecaja na društvenu i identitetsku situaciju u Međimurju svojim je člankom pružio Akoš Anton Dončec, ustvrđujući kako *više činitelja podupire mišljenje da se međimursko pitanje razvijalo prema vendskoj teoriji*. Uz i u drugim djelima provedenu analizu ciljeva pokretanja lista i kratko spominjanje njegovog jezika i pučkih suradnika, poseban Dončecov doprinos predstavlja usporedba koncepta i proklamiranih programa „Muraköza – Medjimurja“ i prekmurskog lista „Muraszombat és vidéke“, upućujući na znatno šire mogućnosti provedbe komparativne analize mađarizacijskih akcija u dvama susjednim slavenskim područjima pod onodobnom mađarskom vlašću.⁴⁵

Dakle, dostupna historiografska literatura o listu „Muraköz – Medjimurje“ uglavnom je ograničena na podatke o njegovom pokretanju 1884. godine, opće tvrdnje o njegovoj mađarizacijskoj i iredentističkoj ulozi, navođenje nekih od urednika i (uglavnom pučkih) suradnika te osvrte na kakvoću jezika korištenog u njegovom međimurskom dijelu. Pritom je, uz poneku dopunu, uglavnom riječ tek o prenošenju već objavljenih zaključaka iz starije literature. Poneki radovi, posvećeni drugim temama, usputno se u većoj ili manjoj mjeri dotiču i sukoba hrvatskih preporoditelja s uredništvom lista.⁴⁶ Ono što je izostalo – i što će ovaj rad nastojati dopuniti – na samom je novinskom materijalu i njegovoj egzemplarnoj uporabi temeljena analiza načina na koje je točno provedena mađarizacija koja se listu pripisuje, odnosno motiva, područja i sredstava korištenih tijekom tog procesa.

⁴⁴ Vidi: Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 1, 160-161; Bartolić, *Za vuglom provincija*, 126; 260; Zvonimir Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 6, Luka Purić. *Međimursko pitanje i hrvatski narodni pokret međimurskih Hrvata* (Zagreb: Naklada „Dr. Feletar“, 2001); Zvonimir Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 7, *Hrvatski narodni pokret međimurskih Hrvata. Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec* (Čakovec: Matica hrvatska, 2003). Gladov lik i djelovanje zasebno su obrađeni u sklopu monografije grada Preloga; Zvonimir Bartolić, „Preloški portreti – ljudi i sudbine“, u *Prelog*, ur. Dragutin Feletar (Prelog: Dr. Feletar, 1995), 153-154.

⁴⁵ Vidi: Akoš Anton Dončec, „Megyimurszki – Szlovenszki – Nevjerojatna sudbina 'međimurskoga jezika'“, *Kaj: Časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 51/1-2 (2018): 55-81, posebno 63-67.

⁴⁶ Primjerice, osim već spomenutih autora, Juraj Kolarić u monografiji posvećenoj Kotoribi kratko spominje Lajtmanovu parnicu; Juraj Kolarić, *Povijest Kotoribe* (Zagreb: Župni ured Kotoriba, 1992), 102.

4. „Muraköz – Medjimurje“

4. 1. Politički preludij – Vučetićeve komisija 1883. godine

S obzirom na plauzibilnost teze o njenom utjecaju na pokretanje novina, prije opisa samog osnutka „Muraköza – Medjimurja“ potrebno je osvrnuti se na rad tzv. Vučetićeve komisije iz 1883. godine. Kao što je već spomenuto, početkom 1868. godine u međimurske je škole – najprije u Čakovcu, a potom i u drugim mjestima – umjesto dotadašnjega „ilirskog“ jezika, kao ostatka hrvatske uprave 1850-ih, vraćen „međimurski“ jezik.⁴⁷ Tumačeći to kao još jedan od pokušaja daljnjeg odvajanja stanovništva Međimurja od hrvatske matice, dio hrvatskih delegata u Ugarskom saboru, predvođen zagrebačkim kanonikom dr. Vučetićem, inicirao je osnutak mješovite parlamentarne komisije za istraživanje jezičnog stanja u Međimurju. Komisija, pod predsjedanjem državnog tajnika Pála Gönczyja, sastavljena od mađarskih i hrvatskih članova Ugarskog sabora te svećenika Zagrebačke nadbiskupije, sastala se u Čakovcu, a obišla je i nekoliko drugih međimurskih mjesta.⁴⁸ Međutim, umjesto željenog povratka hrvatskoga književnog jezika u međimurske škole, komisija je 29. siječnja 1883. godine zaključila kako se on u tolikoj mjeri razlikuje od jezika kojim govori međimursko stanovništvo da je za potrebe obrazovanja djece oportuniije zadržati postojeće stanje. Takvom zaključku pridružene su i odluke svih međimurskih župa, u kojima su svećenici održali svojevrсни plebiscit o jeziku, o zadržavanju „međimurskog“ jezika u školama i crkvama.⁴⁹ Navedena odluka, dolazeći i s najviše instance i od samog stanovništva, stoga je poslužila kao jedan od glavnih argumenata u prilog tadašnjim i budućim tezama o postojanju „međimurskoga“ jezika i pokušajima njegove posredne uporabe u procesu mađarizacije Međimuraca, a ujedno i kao poticaj izlaženju „Muraköza – Medjimurja“ i *Medjimurskog kolendara* već iduće godine.⁵⁰

4. 2. Uredništvo i suradnici

Budući da u dosadašnjoj literaturi to nigdje nije učinjeno na način opširniji od spominjanja glavnog urednika Józsefa Margitaija i tek nekih od, uglavnom književno usmjerenih, suradnika novina, na ovom će mjestu prezentaciji uredništva „Muraköza –

⁴⁷ Bunjac, Stevanović, Vegh, „Gramatike 'međimurskoga' jezika“, 78.

⁴⁸ Isto, 77.

⁴⁹ Isto; Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 1, 161.

⁵⁰ Bunjac, Stevanović, Vegh, „Gramatike 'međimurskoga' jezika“, 77-78. O uključenosti političkih krugova u pokretanje lista svjedoči i podatak o gotovo redovitim 300 forinti (kasnije 600 kruna) godišnje vladine subvencije uredništvu; „Povest 'Medjimurja'“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909.

Medjimurja“, i unatoč djelomičnom izlaženju iz parametara potrebnih za stvaranje konteksta obrade novinskih članaka, biti posvećen zaseban prostor. Od biografskih podataka pritom će ipak biti navedeni samo oni relevantni za mađarizacijsku i/ili novinsku djelatnost promatranih ličnosti; pri pisanju o urednicima lista naglasak će biti stavljen na kronološki pregled njihovog uključivanja u rad „Muraköza – Medjimurja“, odnosno njihovog napuštanja tog posla, dok će pri osvrtanju na suradnike glavnina pažnje biti posvećena njihovom smještaju u onovremeni društveni kontekst i eventualnom grupiranju u skupine ovisno o zanimanju i društvenom položaju.

Premda još uvijek ne u mjeri odgovarajućoj njegovom značaju, József Margitai, osnivač i višedesetljetni glavni urednik lista, historiografski je najistraženiji član uredništva „Muraköza – Medjimurja“. Rođen kao Jožef/Josip Majhen⁵¹ u obitelji prekmurskog učitelja Franca/Franje Majhena, Margitai se s obitelji uskoro doselio u Međimurje (u Sveti Martin na Muri, tada Pomorje), gdje je – u Selnici – započeo i učiteljsku karijeru.⁵² No, glavnina njegovog obrazovnog rada ipak je vezana uz djelovanje Učiteljske škole u Čakovcu. Ušavši u njezin profesorski zbor kao predavač glazbe, gimnastike, hrvatskog (od spomenute odluke 1883. godine „međimurskog“) i mađarskog jezika od samog osnutka 1879. godine, Margitai je 1890. godine naposljetku postao i njenim ravnateljem, na kojem je položaju ostao sljedećih sedamnaest godina.⁵³ Koristeći tako stečeni društveni položaj i ugled, ubrzo je postao pokretačem i glavnim promotorom ideje o Međimurcima kao zasebnom slavenskom plemenu s posebnim, „međimurskim“, jezikom. Olakšavanju učenja „međimurskoga“ i mađarskog jezika Margitai je posvetio gotovo svu svoju znanstvenu aktivnost, sastavljajući pučkoškolske čitanke, *Hrvatsko-mađarski rječnik* (1883.), ali i *Hrvatsku gramatiku* (1881.); uz to, znatan dio vremena uložio je u uređivanje lista „Muraköz – Medjimurje“ i poticanje mađarizacijskih kulturnih i drugih akcija, o kojima će riječi biti u narednim poglavljima.⁵⁴ Unatoč stanovitom društvenom ugledu što ga je u višim krugovima stekao svojim radom,⁵⁵ na samom kraju

⁵¹ Premda detaljnije ne ulazi u razloge takvog odabira, u ranije citiranom članku Dončec promjenu Majhenovog/Margitaijevog prezimena objašnjava postojanjem kapelice posvećene svetoj Margareti u Kapelščaku (mađ. Szentmargithegy), selu u susjedstvu Svetog Martina na Muri; Dončec, „Megyimurszki – Szlovenszki“, 64.

⁵² Za sažet pregled Margitaijevog života vidi: Međimurski biografski leksikon, s. v. „Margitai, József“.

⁵³ Kapun, „Osnivanje i početak rada Učiteljske škole u Čakovcu“, 27. Za popis svih profesora u prvih deset godina rada čakovečke Učiteljske škole vidi: Isto, 28.

⁵⁴ Dončec, „Megyimurszki – Szlovenszki“, 68-70. Za ostale Margitaijeve knjige vidi: Franka Bauk, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju (Prilog hrvatskoj nacionalnoj povijesti osnovnog školstva i prosvjete)* (Čakovec: Zrinski, 1992), 55-58.

⁵⁵ Prema Dončecu, o tome svjedoči i znatan porast postotka stanovnika Mihovljana, u kojem je Margitai kasnije živio, koji su kao materinji jezik prilikom popisivanja stanovništva naveli mađarski – 26,7% 1910. godine, nasuprot svega 2,3% deset godina ranije; Isto, 70. Tome je moguće pridodati i svečanu proslavu 25. godišnjice učiteljskog/profesorskog rada („Dva jubileumi“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. lipnja 1898.), kraljevsko odlikovanje

mađarske vlasti nad Međimurjem, u prosincu 1918. godine, József Margitai, zajedno s većinom drugih međimurskih mađarona, pod narodnim je pritiskom bio prisiljen napustiti kraj u kojem je desetljećima djelovao.⁵⁶

* * *

Ako je suditi prema – dijelom šaljivom, a dijelom ozbiljnom – članku „Kaj sve more znati jeden urednik?“, od Margitaijevih suradnika u uređivanju lista očekivali su se znatan trud i širina znanja. Naime, kao *univerzalno bitje*, urednik/novinar ponekad treba biti i liječnik i sudac i odvjetnik odjednom, a gotovo uvijek i *lovec za dnevnimi novosti*, odnosno *ribič, koj ribari vkalnom*. Iz takvog posla, koji u međimurskim uvjetima ponekad traži da urednik bude i *izvrsten poljodolavec* i *dober domorodec*, konačno proizlazi i činjenica da su urednici *pioneri napretka, politični brodari* i stražari koji čuvaju domoljubni duh naroda, a – poput *vuličnih pometača* – svojim pisanjem svijet čiste od smeća.⁵⁷ U obavljanju takve uloge tijekom tridesetak godina izlaženja „Muraköza – Medjimurja“, osim spomenutog Margitaija, okušao se niz drugih međimurskih intelektualaca, redom pripadnika učiteljskog/profesorskog kruga. U većini slučajeva riječ je o osobama hrvatske etničke pripadnosti, koje su tijekom (ili nakon) školovanja u mađarskim školama iz kulturnih, ekonomskih i drugih razloga prihvatile pripadnost dominantnoj mađarskoj naciji, uključivši se u mađarizacijske aktivnosti među međimurskim stanovništvom.⁵⁸

Tijekom promatranog razdoblja izlaženja novina došlo je do četiri veće izmjene sastava uredništva. S obzirom na neuspjeh početnog plana prepuštanja uređivanja mađarskog dijela lista dr. Gyuli Lázáru,⁵⁹ sve do samog kraja 1890. godine čitav je urednički posao obavljao sam Margitai. No, vjerojatno pod pritiskom novih obaveza, preuzetih dolaskom na ravnateljsku poziciju u Učiteljskoj školi, 28. prosinca te godine on je napokon uveo dvojicu pomoćnika – Ferencza Glada za međimurski, a Károlyja Zrínyija za mađarski dio lista.⁶⁰ Prvi od njih, Ferencz Glad, učitelj redom u Donjem Kraljevcu, Kotoribi, Nedelišću i Čakovcu, od prvog je broja lista

Redom Franje Josipa („Odlikovanje“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. siječnja 1905.), kao i uzastopno Margitaijevo biranje u mnoštvo društava, odbora i sličnih tijela, uključujući i skupštinu Zaladske županije („Zbiranje vu M-Szerdahelyu“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. listopada 1895.).

⁵⁶ Nakon napuštanja Međimurja, Margitai je i u međuratnom razdoblju nastavio svoj rad na promoviranju „međimurskog“ jezika, objavljujući najprije *Stari međimurski kolendar* u Nagykanizsi (1920. – 1923.), a potom i časopis „Topol“, glasilo međimurskih „izbjeglica“, u Budimpešti (1926. – 1944.); Dončec, „Megymurszki – Szlovenszki“, 71.

⁵⁷ „Kaj sve more znati jeden urednik?“, *Muraköz – Medjimurje*, 27. ožujka 1910.

⁵⁸ Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 90.

⁵⁹ „Néhány szó Muraköz magyarajku közönségéhez“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. svibnja 1884.

⁶⁰ „Pošt. čitateljem!“, *Muraköz – Medjimurje*, 28. prosinca 1890.

aktivno sudjelovao u kreiranju sadržaja njegovog međimurskog dijela, objavljujući kratke priče, narodne izreke, šaljive dosjetke i ostali materijal sličnog karaktera.⁶¹ Károly Zrínyi, potpuno mađarizirani Čakovčanec, od 1896. godine profesor u Učiteljskoj školi u Čakovcu, a od 1907. i njen ravnatelj, s uredničkog se položaja privremeno povukao 1898. godine,⁶² da bi kasnije u listu ponovno zauzeo istaknutu ulogu.⁶³ Do druge znatnije izmjene uredništva oba dijela novina došlo je početkom 1906. godine. Naime, najavivši da je nastupio trenutak da se vodstvo lista *preda vu mlajše ruke, koje još dobro moreju delati*, József Margitai tad je predstavio dvojicu novih urednika – profesora Učiteljske škole u Čakovcu Mihályja Dékányja za mađarski, odnosno učitelja Józsefa R. Loparicsa za međimurski dio. Ipak, smatrajući to svojom domoljubnom dužnošću te na molbu izdavača, Margitai spominje kako će i nakon toga zadržati simbolični položaj glavnog urednika, odnosno nastaviti *duševno ravnanje* lista i u njemu objavljivanog sadržaja.⁶⁴ No, zbog Dékányjevog preseljenja u Budimpeštu, već 1907. godine urednikom mađarskog sadržaja ponovno postaje Károly Zrínyi, dok je međimurski dio od Loparicsa, koji se također odselio iz Međimurja, preuzeo Elek Rhosóczy, učitelj u Nedelišću. Glavnim suradnicima pritom su proglašeni Lajos Brauner za mađarsku i Mihály Bezenhofer za međimursku polovicu novina.⁶⁵ Napokon, nakon Rhosóczyjevog odlaska i kratkotrajnog razmatranja Loparicsevog povratka, 1909. godine novine su dobile uredništvo pod kojim su, uz manje izmjene glavnih suradnika, dočekale izbijanje Prvoga svjetskog rata – ključnu ulogu u uređivanju međimurskog dijela preuzeo je Károly Zrínyi, uz Margitaija nadležan i za mađarsku polovicu, dok su suradnicima (p)ostali već spomenuti Mihály Bezenhofer (do 2. siječnja 1910. godine, kada se posljednji put navodi u zaglavlju lista) i ravnatelj kotoripske škole Viktor Pataki.⁶⁶

⁶¹ Pripadajući krugu najdarovitijih tadašnjih humorista, u nešto kasnijem razdoblju (između 1900. i 1910. godine) Glad je izdao kompilaciju svojih humorističnih priča i dosjetki, naslovivši ju *Nekaj za kratek čas*, prema rubrici u „Muraközu – Medjimurju“ u sklopu koje je – za pretpostaviti je, s obzirom da nijedan primjerak knjige dosad nije pronađen – većina njih prvotno objavljena. Osim spomenute knjižice, Ferencz Glad objavio je i crkvenu pjesmaricu *Medimurske crkvene popevke* (1886.), a spomen zaslužuju i njegove stihovane obrade *Matijaša grabancijaša dijaka* Tita Brezovačkog i *Postolara i vraga* Augusta Šenoe, objavljene u spomenutom listu. Svoje tekstove objavljivao je i u *Medjimurskom kolendaru*. Za više podataka o Ferenczu Gladu vidi: Bartolić, „Preloški portreti“, 153-154; Međimurski biografski leksikon, s. v. „Glad, Franjo“.

⁶² „Lapunk segédszerkesztője“, *Muraköz – Medjimurje*, 4. rujna 1898.

⁶³ Međimurski biografski leksikon, s. v. „Zrínyi, Károly“. O ličnosti Károlyja Zrínyija, odnosno njegovom mađarizacijskom angažmanu, mnoštvo podataka moguće je doznati i iz njegove već citirane *Monografije grada Čakovca* iz 1905. godine.

⁶⁴ „Poštovanim čitateljem!“, *Muraköz – Medjimurje*, 7. siječnja 1906.

⁶⁵ „T. Olvasóinkhoz!“, *Muraköz – Medjimurje*, 27. listopada 1907; „Povest 'Medjimurja'“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909.

⁶⁶ „Szerkesztő változás“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. kolovoza 1909; „Promjena urednika“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. kolovoza 1909. Viktoru Patakiju kao suradnik neposredno uoči Sarajevskog atentata priključio se i Ferencz Sráý, najprije djelujući paralelno s njime, a potom ga – od 30. travnja 1916. godine – i potpuno zamijenivši.

U svom radu uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ bilo je trajno usmjereno na suradnike u kreiranju novinskog sadržaja, odnosno slanju podataka o događajima u Međimurju i okolnim krajevima, kao i pjesama i tekstova umjetničkog karaktera. S tom svrhom objavljeno je nekoliko poziva čitateljima *koji kakove glase gde zazvediju, naj to na hitroma našim novinam izpišeju*.⁶⁷ Primjerice, 16. kolovoza 1908. godine tiskana je molba čitateljima da ukratko opišu i, uz mogućnost traženja nadoknade troškova poštarine, uredništvu pošalju opise događaja poput *svetčanosti, tatbina ili svakovrstnih nesreća*, no uz opomenu da će listovi na kojima će dopisnici slati *sramotne stvari, pesme, za koje želi dopisnik, da dojdou vu novine završiti u peći jer kaj takvoga se podnipošto nesme vu novine deti*. Također, naglašena je važnost potpisivanja poslanih priloga, *da znamo, skim se spominamo*.⁶⁸ U uputama za autore, objavljivanim uglavnom u obliku uredničkih obznana, isticano je i da je prilikom slanja potrebno dostaviti čitav tekst, a ne samo njegove dijelove, kako bi urednik prije početka serijalnog objavljivanja mogao procijeniti njegovu isplativost. Za sve se sadržaje, osim oglasa, naglašava da će biti objavljeni besplatno, no upozorava se da neće biti prihvaćeni tekstovi koji potiču na sukobe niti *ako bi gdo proti veri, proti domovini ili proti zakonih govoril ili puntal*.⁶⁹ Konačno, autori su zamoljeni i da svoje tekstove pišu tintom, a ne olovkom, čitkim rukopisom te samo na jednoj strani papira.⁷⁰

Već na početku drugog godišta izlaženja novina, u otvorenom pismu *jednog Medjimurca* čitateljima je najavljeno kako će autori tekstova objavljivanih na njihovim stranicama biti *vaši najveći dobročinitelji, vaši vodji, o prvom redu gospoda redovniki, zatim s njimi za jeden te isti cilj delajući navučitelji, ali kak vi velite, školniki*.⁷¹ I doista, iako se taj popis ne može shvatiti sveobuhvatnim, analizirajući društvenu pripadnost suradnika novina nabrojanih u pregledu povijesti izlaženja lista, objavljenom povodom jubilarne 25. godišnjice njegovog pokretanja, moguće je doći do istog zaključka – najveću skupinu autora predstavljaju

⁶⁷ „Vu Felsödomboru“, *Muraköz – Medjimurje*, 28. siječnja 1906.

⁶⁸ „Poziv“, *Muraköz – Medjimurje*, 16. kolovoza 1908. Slanje anonimnih dopisa očigledno je bilo učestala praksa, budući da citirani primjer nije prvi u kojem se autore, uz navođenje uredničke odgovornosti kao razloga odbacivanja nepotpisanih i stoga neprovjerljivih članaka, opominje da to ne čine. Vidi primjerice i: „Obznana uredništva“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. veljače 1908.

⁶⁹ „Odprti list“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. siječnja 1898.

⁷⁰ „Obznane uredništva“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. travnja 1908. Iako je kod svih autora zadržalo pravo interveniranja u tekstove zbog njihovog ispravljanja, onima koji su se pokazali nadarenijima, poput Mártona Kutnyáka, uredništvo je javno objavilo i detaljnije upute za poboljšanje tekstova. Među ostalim, ističe se i naputak: *Ne pišite vezda puno, nego po malem, a ono kaj napišete, još jedanput prepišite, preglednite svaku reč, svaki punkt i potez, sve znamenjke pismene, onda budu člani bolje zvršeni, brez svake falinge, vugodni za oko, koje čita ili vuho, koje posluša*; „Dopisnica uredništva“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. veljače 1911.

⁷¹ „Poštuvani čitatelji“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. siječnja 1885.

učitelji iz raznih međimurskih škola (26), a slijede profesori iz Učiteljske škole u Čakovcu (13) te pripadnici međimurskog klera (7). Pored njih, veliku skupinu čine liječnici, odvjetnici, državni službenici i osobe čije zaposlenje pri nabranjanju nije specificirano (26), a istaknuto je i nekoliko poljodjelaca (4).⁷²

* * *

Napokon, s obzirom da bez njega realizacija plana osnivanja i višedesetljetnog objavljivanja međimurskog tjednika ne bi bila moguća, potreban je i osvrt na izdavača, odnosno tiskara „Muraköza – Medjimurja“. Doselivši se iz Nagykanizse u Čakovec 1882. godine, Fülöp Fischel, Židov rodom iz Lohovica u Češkoj, u tadašnjoj Varaždinskoj ulici (kasnije Ulica Lajosa Kossutha) kao podružnicu veće matične tvrtke otvorio je trgovinu knjigama i papirom.⁷³ Već sljedeće godine trgovini je pridodana i tiskara, da bi se 1884. čitavo poduzeće preselilo na novu lokaciju u Školskoj ulici (kasnije Petőfijeva ulica), gdje je (nakon prvog broja u Nagykanizsi) započeto tiskanje „Muraköza – Medjimurja“. Treće i zadnje preseljenje izvršeno je 1890. godine, kada su tiskara i trgovina premještene u veće prostorije u Árpádovoj ulici. U tom razdoblju tiskara je već imala dva tiskarska stroja – novine su tiskane brzotiskom na ručni pogon, a osim njih i *Medjimurskog kolendara* u njoj su izrađivani i školski udžbenici te čak 50 tipova međimurskih razglednica.⁷⁴ Nakon Fischelove smrti, tiskaru i knjižaru od njegove je

⁷² Od učitelja nabrojani su: Lajos Pisker, Mark Blauhorn, Gyula Horváth, J. Steinauer, Mihály Novák, István Kovacsevics, János Kerman, Sándor Danitz, Lajos Nagy, János Stingly, Alajos Brauner, György Vreszk, Ignác Kovacsics, Náthán Schwarz, vjeroučitelj Honor Horváth, Károly Farkas, Tivadar Varga, Sándor Tóth, József Sráy, Ferencz Sráy, Elek Rhosóczy, József Rókus Loparits, Viktor Pataki, Mihály Bezenhofer, Ferencz Glad i Ferencz Gönczi (u novinama su povremeno objavljivali i otac njihovog osnivača, Ferencz Majhen, kao i György Gerencsér, dugogodišnji učitelj u Nedelišću); od čakovečkih profesora: János Grestkovits, Gyula Lázár, Vilmos Valló, Tivadar Belányi, Károly Zrínyi, Mihály Pálya, Mihály Ujváry, Bálint Bellosito, Arnold Miskolczy, Imre Gaal, Albert Felméry, Mihály Várossy i Mihály Dekány; od svećenika i kapelana Mihály Gašparlin, István Schadl, Antal Potlacsnik, Baranasits, Lisziak, István Molnar, József Tislér (jedno vrijeme svoje je tekstove u listu objavljivao i Luka Purić); veliku skupinu pripadnika slobodnih zanimanja i ostalih čine Bálint Bálintffi, Géza Megyericsy, ljekarnik Károly Sipos, javni bilježnik Kalman Ziegler, dr. Ignac Krasovec, liječnik György Szirtei, Dénes Fejér, odvjetnik Adolf Wollak, dr. Szydnei Böhm, Jožef Goričanec, odvjetnik Gyula Trsánsky, Lajos Horváth, barun Viktor Knezovits, kotarski sudac Mihály Kollarits, vlastelin Tamás Laczkovics, veliki sudac Viktor Szmodits, Gyula Jancsó, Mátyás Novák, István Malek, Mihály Rhosócy, Flórián Andrasec, Ferencz Vicsár, János Andrasec, István Prelozsnyák, Ignác Kerlezsa, zvonar Márton Kutnyák i Lukač Klekar; „Povest 'Medjimurja'“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909. Kao pučke književnike u svom članku-prijedlogu okupljanja međimurskih književnika, Luka Purić uz navedene nabrojao je i Šimona Kutnyáka, Mátyása Oleticsa, Jánosa Derzsanicu i Martina Selinu; „Moj put vu Budapeštu III“, *Muraköz – Medjimurje*, 25. prosinca 1910. Konačno, u najranijem popisu suradnika, pored nekih ovdje već nabrojanih, za mađarski se dio novina spominju i Géza Ács, Tivadar Beláuyi, Károly Bors, Julius Horváth, Julius Kovács, József Samu, a za međimurski János Čizmešija, Károly Gudlin, Lukač Huzják, Štefan Lukač, Gyula Spindler i János Stingl; „Naš račun“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. prosinca 1884.

⁷³ Međimurski biografski leksikon, s. v. „Fischel, Filip“.

⁷⁴ Zrínyi, *Monografija grada Čakovca*, 319-320. O povijesti Fischelove tiskare pisano je i u samim novinama: „A 'Muraköz' nyomdája“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. studenoga 1908. Za veći broj primjera spomenutih razglednica vidi: Srećko Pospíšil, *Čakovec negda* (Čakovec: Zrinski, 1992), 16-21; 34-47 i dalje.

udovice otkupio dotadašnji upravitelj trgovine Sándor Strausz, u čemu valja tražiti razloge naknadnoj uporabi obaju imena, odnosno njihove kombinacije, pri označavanju poduzeća.⁷⁵

4. 3. Proklamirani program novina

Već u uvodnom članku prvoga broja novina, tiskanog 18. svibnja 1884. godine u Nagykanizsi,⁷⁶ glavni urednik Margitai naglašava kako Međimurje – *lepi vrt mile naše domovine Magjarske* – dosad nije imalo *nikakvih na svojem jeziku pisanih pučkih novin*. Obraćajući se lokalnoj inteligenciji, kao i svima drugima *kojim napredek medjimurskoga naroda na srcu leži*, Margitai tumači kako je takvo stanje dovelo do zaostajanja Međimurja, odnosno njegove izoliranosti od ostatka svijeta. Smatrajući da *i Medjimurec mora znati, kaj se vu svetu zgadja, a i svet mora znati, kaj se vu Medjimurju pripeća*, ističe stoga da su novine pozvane *da narode med sobom spoznavati i poštovati navčiju i da med njimi širiju znanosti i napredek sveta*. Jer, zaključuje Margitai, *napredek jednoga služi drugomu za peldu* [primjer, op. a.].⁷⁷

Izravniiji u iznošenju namjera i ciljeva svojih novina Margitai je bio u mađarskom uvodnom članku. Premda u citiranom međimurskom uvodniku naglašava kako se novine neće baviti politikom, pišući na mađarskom zapravo već u prvim rečenicama dotiče goruće političko pitanje. Naime, komentirajući razmišljanje naroda da je *preko Mure Mađarska, a preko Drave Hrvatska*, uvjetovano kako graničnim položajem Međimurja tako i smjenama hrvatske i mađarske vlasti nad njim, Margitai ističe kako takav sentiment „nepripadnosti“ ne smije biti dopustiv ni u jednom dijelu mađarske domovine. Kao temeljni cilj „Muraköza – Medjimurja“ stoga se nameće širenje i njegovanje mađarskog domoljublja među Međimurcima, ali – napominje se – na takav način da se ne povrijede patriotski osjećaji susjednih Hrvata i Štajeraca. Drugi navedeni razlog pokretanja lista sličan je onom istaknutom u međimurskom uvodniku –

⁷⁵ Međimurski biografski leksikon, s. v. „Strausz, Sándor“. Prodaji je zasigurno pomogla i ženidba Sándora Strausza s kćeri Fülöpa Fischela Emmom 12. siječnja 1890. godine; „Esküvő“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. siječnja 1890.

⁷⁶ Iako spomenuti broj novina kao mjesto tiska uz datum navodi Čakovec, većina autora njegovo tiskanje, zbog razloga tehničke prirode, smješta u Nagykanizsu. O tome svjedoči i autor članka posvećenog 25. godišnjici izlaženja novina, tvrdeći kako je razlog tome bilo tadašnje nepostojanje tiskare u Čakovcu; „Povest 'Medjimurja'“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909. Svi ostali brojevi, do odlaska Józsefa Margitaija iz Međimurja potkraj 1918. godine, bit će tiskani u tiskari Fülöpa Fischela/Sándora Strausza u Čakovcu. Ipak, nakon povratka hrvatske uprave nad Međimurjem u Nagykanizsu će se javiti kratkotrajni pokušaj obnove tiskanja „Muraköza – Medjimurja“ s ciljem širenja mađarskih utjecaja preko Mure. No, oštrom reakcijom građanskog povjerenika za Međimurje Ivana Novaka takve će akcije na tom prostoru biti svedene na beznačajni minimum; Kalšan, *Medimurska povijest*, 177.

⁷⁷ „Poštuvani Megjimurci!“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. svibnja 1884.

višegodišnji izostanak tekstova pisanih na njima razumljivom jeziku lišio je Međimurce prilike napretka u svim poljima gospodarskog života, što je stanje koje je, uporabom „pedagoškog pristupa“, potrebno ispraviti u što skorijem roku.⁷⁸

S obzirom na ovakvu relativnu šturost uvodnih napomena, odnosno kasniji razvoj novina, u narednim je godištima program lista proširivan ovisno o potrebama i izazovima sredine u kojoj je izlazio. Obično navođenog u prvom broju svakog novog godišta, moguće ga je ugrubo podijeliti na duhovni i gospodarski dio. Tako već na početku sljedeće godine uredništvo ističe – *Delali budemo i nadalje vu takovim poslu, koje bude Bogu, kralju i domovini po volji, a međimurskomu puku duševno i materialno na hasen.*⁷⁹ Od ciljeva duhovne naravi u prvom je redu potrebno izdvojiti već spomenuto širenje domoljublja, odnosno nastojanje *da se naš puk spozna sa onom lepom domovinom, vu kojoj stanuje* te, putem primjera i uputa navođenih u novinama, nauči *kak je treba domovinu ljubiti.*⁸⁰ Također, sa svrhom širenja duhovnih obzora i njihovog izvođenja iz prilika ruralne zaostalosti, uzrokovanih desetljećima zanemarivanja, novine pretendiraju čitatelje odvratiti od literature strane mađarskom duhu, odnosno potaknuti njihovu naviku čitanja na mađarskom.⁸¹ Što se materijalnog napretka tiče, u programatskim tekstovima uredništvo redovito ističe svoju tendenciju podučavanja međimurskog puka isplativijem načinu života i rada, mnoštvom se članaka – posebice u međimurskom dijelu – dotičući čitavog niza poljoprivrednih, financijskih i obrtničkih pitanja.⁸² Uz to, već spomenuta namjera upoznavanja vanjskog svijeta sa zbivanjima u Međimurju objašnjava se time što *novine naše ne samo mi doma, nego pri varmegiji, pak i pri ministeriumu čitaju, pak naše potreboće tak zeznaju i pomoreju nam*, čime je ujedno opravdano i tiskanje lista i na mađarskom jeziku.⁸³ Napokon, u predratnim godinama, paralelno s pojavom predstavnika hrvatskoga nacionalnog pokreta u Međimurju i njegovim jačanjem, počeo se naglašavati i uloga novina u čuvanju „međimurskog“ jezika i identiteta od pokušaja njihovog „iliriziranja“. Ilustrativan je primjer „Poziv na predplatu“ iz 1910. godine u kojem se „Muraköz

⁷⁸ „Néhány szó Muraköz magyarajku közönségéhez“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. svibnja 1884; Dončec, „Megyimurszki – Szlovenszki“, 66.

⁷⁹ „Na tom mladom letu“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. siječnja 1885.

⁸⁰ „K čitateljem naših novin“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. siječnja 1904.

⁸¹ Za primjere takvog diskursa vidi: „T. olvasóinkhoz az ujév napján“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. siječnja 1887; „T. Olvasóinkhoz“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. siječnja 1890.

⁸² Primjerice, vidi: „Poštuvani čitatelji!“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. siječnja 1886.

⁸³ Isto; „Na tom mladom letu“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. siječnja 1885.

– Medjimurje“ predstavlja kao *on zid, kojega ilirski jezik nije mogel zavzeti* pa se stoga ovim novinam more zahvaliti, da naš narod još medjimurski govori.⁸⁴

Konačno, nakon dva i pol desetljeća izlaženja, slavljenički osvrt na program novina i uspjeh njegove primjene objavljen je u prigodnom, proširenom, izdanju posvećenom 25. godišnjici njihovog osnutka. Iz niza tada tiskanih tekstova moguće je izvući nekoliko zaključaka o samopercepciji uredništva i njegove uloge u međimurskom društvu. Uvjeravajući čitatelje da je *Medjimurje* *vnogo kvarovalo za ono vreme, dok je k Horvatskoj spadalo* anonimni autor članka o povijesnom kontekstu pokretanja novina podsjeća na onodobne hrvatske pokušaje prisvajanja Međimurja putem jezične politike, uslijed čije su provedbe *naši Medjimurci počeli pomale pozabiti svoj materinski jezik i prek zeli slovenske i ilirske reči tak da, ako bi to dugo trajalo, ne samo kaj bi svoj materinski jezik pozabili, nego poleg toga povrnuli se na on put koj pelja vun iz naše domovine v Horvatsku*.⁸⁵ U istom duhu naslovni članak napisao je i osnivač novina Margitai tvrdeći da u tom razdoblju međimurski puk nije imao što čitati, budući da *magjarski nije znal, a vu književskim horvatskim jeziku napisane novine, niti knjige nije razmel. Nitko nije pisal za njega i nigdo si nije glavu trl za njega*. Međutim, želeći svojim *poštenim i istinitim deluvanjem* postati istinski prijatelj Međimuraca, list „Muraköz – Medjimurje“ kroz dvadeset i pet godina svoga tjednog izlaženja ustrajno je popravljao učinjenu štetu pružajući korisne informacije svima onima *koji nisu hoteli zaostati i koji su se hoteli vučiti i napredovati*.⁸⁶ Konačno, znatna je pažnja posvećena uredničkoj patriotskoj agitaciji, posebno naglašenoj upravo u tim godinama. Dok je Margitai u spomenutom uvodniku napomenuo kako je uloga novina, pored opisanog, paziti i *da bude svaki Medjimurec veren sin svoje domovine*,⁸⁷ tadašnji pomoćni urednik Károly Zrínyi izrazio je nadu da su novine, djelujući u duhu mađarske nacionalne ideje, dale barem skroman prilog učvršćivanju mađarske nacije na njezinoj granici, podsjetivši na potrebu i daljnjeg ustrajnog rada na jačanju položaja i prevlasti mađarskog jezika u Međimurju.⁸⁸ Sukladno takvom uvjerenju o vlastitoj korisnosti i radu *za veru, za domovinu i za napredek medjimurskoga puka*,

⁸⁴ „Poziv na predplatu“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. siječnja 1910. Nekoliko dana kasnije u jednom od urednikovih odgovora na dopis čitatelja istaknuto je i da *naše novine imaju plemeniti cilj. Nedaju da kukolji opadne med poštene medjimurski narod*; „Urednikovi odgovori“, *Muraköz – Medjimurje*, 16. siječnja 1910.

⁸⁵ „Povest 'Medjimurja'“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909.

⁸⁶ „Na 25 letni jubileum 'Medjimurja'“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909.

⁸⁷ Isto. Osvrćući se na učestale sukobe s hrvatskim „puntarima“, neimenovani autor sljedećeg članka u pomirljivijem je duhu zapisao: *Ako je negda i malo oštřeše treba pisati i malo bolje pero pritisluti, nigdar ne pišemo morti s takvim nakanjenjem, da bi koga morti zbantuvati šteli; rajši zbog toga, da ako na kakvu krivicu ili smešnu stvar pokažemo, da ovak drugomu peldu predstavimo, da ima priliku na dober put stupiti. Kajpak, da se čudaput nešči ovak zbantuje; nego prez boli niti trna ni moči z noge vun zeti*; „1884 – 1909“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909.

⁸⁸ „Van-e szükség még egy lapra?“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909.

Margitai je svoj osvrt uzmogao završiti optimističnim usklikom – *Pravica i gospodin Bog s vami! – pak onda, gdo more bili proti nami?*⁸⁹

Dakako, osim proklamiranih ciljeva svog rada, novine „Muraköz – Medjimurje“ imale su još niz zadaća koje su vršile izborom svojih tekstova, kao i samom svojom kompozicijom. Dok će o njihovom mađarizacijskom sadržaju riječi biti u nastavku ovog rada, na ovom mjestu prikladno je osvrnuti se na njihov izgled, odnosno razloge iza odabira takvog koncepta. U prvom redu riječ je o njihovoj već pojašnjennoj dvojezičnosti, ali i položaju mađarskog dijela unutar samih novina. Naime, dok se u prvom broju, čija je prva stranica pisana „međimurskim“ jezikom, napominje kako će se za one pretplatnike *koji magjarski govori, ili koji želi se u magjarskom govorenju vežbati* novinama pridodavati *pol arkuša prilistka* na mađarskom jeziku,⁹⁰ već od trećeg broja osnovu novina čini mađarski dio, dok je međimurski sveden na dodatak.⁹¹ Iako se uredništvo trudilo čitatelje uvjeriti kako je taj dio namijenjen zadovoljavanju duhovnih i kulturnih potreba Međimuraca, prevlast u njemu uskoro su zadobili članci posvećeni banalnim i za Međimurce sasvim nebitnim događajima. Prema Vladimiru Kapunu, takav izbor tekstova, odnosno objavljivanje uistinu relevantnih informacija samo u mađarskom dijelu novina, za cilj su imali posredno „natjerati“ čitatelje na učenje mađarskog jezika.⁹² Iako je moguće složiti se s takvim zaključkom, valja ipak podsjetiti i na novinarsko praćenje (i pokretanje) pozamašnog broja zbivanja u Međimurju, mnoštvo korisnih gospodarskih savjeta objavljenih na „međimurskim“ stranicama, kao i na određenu kulturnu razinu *lepih pripovesti, popevki, smešnih šala*⁹³ i ostalih tekstova objavljivanih u novinama.

4. 4. Recepcija novina

Novine, koje su u nekoliko navrata mijenjale podnaslove⁹⁴ i sam izgled⁹⁵, doživjele su i pozitivnu i negativnu recepciju među čitateljima. Premda je o njoj – s obzirom na izostanak

⁸⁹ „Na 25 letni jubileum 'Medjimurja'“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909.

⁹⁰ „Poštuvani Megjimurci!“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. svibnja 1884.

⁹¹ Takva odluka objašnjena je velikim interesom čitateljske publike za mađarski dio novina, kao i nedostatnošću veličine predviđenog podliska da bi se u njemu zabilježile sve novosti; „A 'Muraköz' t. olvasóihoz!“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. lipnja 1884.

⁹² Kapun, *Međimurje 1918.*, 127-128.

⁹³ Osvrt na planirani sadržaj *horvatskoga dela novin* uredništvo je pružilo u članku „Poštuvani čitatelji!“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. siječnja 1886.

⁹⁴ Izlazeći najprije kao „Novine za međimurski puk“, a potom samo „Novine za puk“, počevši od 3. travnja 1887. godine novine nose svoj stalan podnaslov „Na horvatskom i magjarskom jeziku izlazeći društveni, znanstveni i povučljivi list za puk“.

⁹⁵ Nakon napuštanja gore opisane koncepcije „međimurske“ osnove novina s mađarskim podliskom i uspostavljanja trajne prednosti mađarskog dijela lista, novine su u nekoliko navrata izmijenile svoj fizički izgled.

većeg broja izvora koji se osvrću na list – moguće govoriti tek na relativno površnoj razini, neke od dostupnih podataka potrebno je naglasiti kako bi se definirao doseg novina i njihove mađarizacijske politike u Međimurju. Kako u hrvatskoj historiografiji prevladava negativna ocjena njihovog utjecaja, prikladno je krenuti od novinama nesklonih kritika. Pored već spomenute Horvatove percepcije uredništva kao skupine međimurskih *izroda* koji su ubacivanjem mađarskih izraza u kajkavsko narječje iskvarili njegovu prirodnu ljepotu, odnosno navoda da je međimurski puk novine nerado čitao,⁹⁶ kritike listu uputio je i niz drugih njegovih onovremenih protivnika. Primjerice, svećenik Luka Purić, premda je neko vrijeme i sam pisao priloge objavljene u njima, „Muraköz – Medjimurje“ i *Medjimurski kolendar* smatrao je *bljutavim tiskovinama koje se pametan čovjek stidi uzeti u ruke*, Vinko Žganec nazivao ih je *sredstvima za zaglupljivanje naroda pisanima groznim jezikom*, koje je najbolje izbjegavati *iz zdravstvenih razloga*, a dr. Ivan Novak u „međimurskom“ jeziku kojim su pisani vidio je tek sredstvo širenja netrpeljivosti prema Hrvatskoj i Hrvatima.⁹⁷

Dakako, s druge strane bilo je i pozitivnih reakcija na list. Budući da je osvrt na odlomke posvećene „Muraközu – Medjimurju“ u djelima Ferencza Gönczija i Károlyja Zrínyija, kao onovremenih istaknutih međimurskih intelektualaca i kreatora novinskog sadržaja, već pružen u poglavlju posvećenom povijesti istraživanja novina, na ovom je mjestu za primjer dovoljno navesti nekoliko pohvalnih redaka objavljenih na samim njihovim stranicama. Pored povremenih otvorenih pisama u kojima autori, poput nepotpisanog *jednog Medjimurca*, koji ističe da za to nije ni zamoljen ni plaćen, novine hvale kao *najvećeg dobročinitelja* te čitatelje uvjeravaju da će slijeđenjem uputa njihovih autora postići najprije duhovnu pa onda i materijalnu dobrobit,⁹⁸ najistaknutiji niz pohvala objavljen je u već više puta spominjanom izdanju posvećenom 25. godišnjici osnutka lista. Tako anonimni autor(i) dvaju pregleda dvadesetpetogodišnjih aktivnosti uredništva „Muraköza – Medjimurja“ ističu kako taj list nije

Objašnjavajući to daljnjim porastom interesa za list, 20. srpnja 1884. godine započeo je kratkotrajan eksperiment tiskanja njegovog sadržaja u stupcima, da bi ga početkom sljedeće godine zamijenila koncepcija paralelnog tiskanja mađarskog i „međimurskog“ sadržaja. No, već 8. veljače 1885. godine vraćeno je staro rješenje. Umjesto triput mjesečno, novine tada počinju izlaziti svake nedjelje. Svoj konačan oblik – najprije mađarski, a potom i „međimurski“ sadržaj tiskan u tri stupca – novine su dobile s prvim brojem 1888. godine. Unatoč tim tehničkim izmjenama, sadržaj „Muraköza – Medjimurja“ od samog je početka, uz povremene manje izmjene, bio isti – dva ili tri veća članka na naslovnici, niz manjih članaka s novostima iz Međimurja, zemlje i svijeta („Kaj je novoga?“), odlomak posvećen zabavi/kulturi te oglasnik. Veća odstupanja od toga uzrokovali su tek iznimni događaji, poput (drugog) posjeta Franje Josipa I. Međimurju (20. rujna 1896.), atentata na kraljicu Elizabetu (18. rujna 1898.) ili spominjane 25. godišnjice izlaženja lista (30. svibnja 1909.).

⁹⁶ Horvat, *Poviest Međimurja*, 275.

⁹⁷ Bunjac, Stevanović, Vegh, „Gramatike 'međimurskoga' jezika“, 72.

⁹⁸ „Poštuvani čitatelji“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. siječnja 1885.

raširen samo po čitavom Međimurju,⁹⁹ već ga čitaju i oni koje je život – nakon rođenja ili provođenja dijela radnog vijeka u tom kraju – odveo u druge dijelove zemlje. Štoviše, ističe se, u prvim godinama izlaženja novina želja za njihovim čitanjem bila je tolika da su mnogi, ne mogavši ih platiti gotovim novcem, u zamjenu izdavaču donosili proizvode svog domaćinstva – *korpicu jabuk, mladinu, štucu žganice itd.* – ili *mesto predplate hodili v tiskaru mašinu vrtet.*¹⁰⁰ Određeniji u definiranju javnog značaja novina bio je Jenő Hallér, napisavši da one ispunjavaju društvenu i nacionalnu zadaću, služeći kao posrednik između naroda i onih koji njime upravljaju, odnosno kao žarište mađarske nacionalne ideje i *ishodište zraka svjetlosti kojima je ogrižano čitavo Međimurje.*¹⁰¹ Slično tome Lajos Schwarz ustvrdio je kako međimurska inteligencija i puk uredništvu „Muraköza – Medjimurja“ duguju za sve učinjeno, ali i kako postoji potreba jačeg uključivanja prvospomenutih u proces nastajanja novinskog sadržaja,¹⁰² dok je Elek Hegedüs naglasio da slavljenički list nije tek nosio *svetu trobojnicu*, već je i sam služio kao zastava mađarske ideje u Međimurju.¹⁰³

No, unatoč takvim – očigledno ponešto uljepšanim – tvrdnjama, izraženoj nadi *da nebude vu Medjimurju hiža, gde se nebi naše novine čitale* te opomeni da bi *itak sramota bila, da izmed 75000 Medjimurcov se nebi našlo 300 predplatnikov*,¹⁰⁴ čini se da je uredništvo imalo određenih problema s naplatom svog truda. O tome svjedoče kako pozivi na plaćanje pretplate koji se ponavljaju gotovo iz broja u broj¹⁰⁵ tako i molbe samim čitateljima da na novinsku pretplatu navedu svoje poznanike.¹⁰⁶ Ipak, unatoč poslovanju na rubu isplativosti (ili ispod njega, što je nadoknađivano ranije spomenutom dotacijom iz državnog proračuna), novine su sve do samog kraja 1918. godine izlazile redovito svake nedjelje.

Konačno, govoreći o tragu koji je list „Muraköz – Medjimurje“ ostavio na međimurskom društvu, potrebno je osvrnuti se i na njegovu uporabu kao medijske platforme

⁹⁹ „1884 – 1909“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909.

¹⁰⁰ „Povest 'Medjimurja'“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909.

¹⁰¹ „Egy emberöltő“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909.

¹⁰² „Jubileumi levél“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909.

¹⁰³ „Jubileum“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909.

¹⁰⁴ „Poštuvani čitatelji!“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. siječnja 1886.

¹⁰⁵ Kapun, *Međimurje 1918.*, 135, bilješka br. 290. Počevši s iznosom od 3 forinte, kroz najveći dio izlaženja novina godišnja pretplata iznosila je 4 forinte, odnosno 8 kruna, ostavši stabilnom od svojeg uvođenja 8. veljače 1885. godine sve do nestašica i inflacije uzrokovane Prvim svjetskim ratom. U pojedinim člancima navodi se kako neki od pretplatnika s plaćanjem svoje pretplate kasne čak i po dvije godine. Primjerice: „Prošnja k poštuvanim čitateljem!“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. rujna 1888.

¹⁰⁶ Primjerice: „Jako poštuvane čitatelje“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. listopada 1884. Kratak pregled teškoća izdavanja novina s ograničenim financijskim sredstvima, odnosno samih troškova njihove izrade, urednik je dao u svojem je odgovoru pošiljatelju pisma iz Bistrice pri Muri. Vidi: „Pošta urednička“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. veljače 1890.

za druge aktivnosti. Počevši od preoblikovanja svoje naslovnice 3. travnja 1887. godine, ispod svog naslova list navodi kako je službeno glasilo većeg broja institucija i društava – „Medjimurskoga podpomagajućega činovničkoga društva“ u Čakovcu, „Dolnjo-Medjimurske šparkasse“ i „Podpomagajućega društva“ u Prelogu te „Gornjo-Medjimurskoga kulturnoga društva“ u Štrigovi. Dana 19. veljače 1888. godine njima se pridružila i „Medjimurska šparkassa“ iz Čakovca.¹⁰⁷ Uz to, novine su redovito prenosile i obavijesti drugih udruženja, poput Društva za uređenje grada (mađ. A Szépitő-Egyesület) iz Čakovca,¹⁰⁸ kao i – s obzirom na njihovu naglašenu ulogu u pokretanju i kreiranju sadržaja lista – detaljne izvještaje s godišnjih susreta međimurskih učitelja. Istom uzroku, odnosno činjenici da su urednici lista Margitai i Zrínyi ujedno bili i vodeći djelatnici te ustanove, valja pripisati i najveću čast koju su novine „Muraköz – Medjimurje“ doživjele za svog izlaženja – pored ostalih prigodnih predmeta, u metalnu kutiju stavljen u temelje novograđene Učiteljske škole u Čakovcu pridodan je i primjerak novina objavljen 3. lipnja 1888. godine.¹⁰⁹ List je redovito sudjelovao i u nizu humanitarnih akcija, poput skupljanja dobrovoljnih priloga za nezbrinutu djecu ili stradalnike u požarima i poplavama,¹¹⁰ a poslužio je i kao edukacijsko glasilo u pokušajima sprječavanja epidemije kolere u Međimurju 1892. godine.¹¹¹ Zanimljivo je pripomenuti i da su novine, svojim oglašavanjem izdanja Fischelove/Strauszove knjižare, služile i kao svojevrsni prozor Međimurja prema onovremenoj popularnoj zapadnoj kulturi, reklamirajući, među ostalim, i knjige o Sherlocku Holmesu i Buffalu Billu.¹¹²

Premda bi mu pripisivanje „monopola“ na to ime bilo pretjerano, o tragu koji je list „Muraköz – Medjimurje“ ostavio na međimurskom prostoru svjedoči i činjenica da su gotovo sve novine tiskane u Čakovcu od njegovog pokretanja 1884. godine do danas – s naglaskom na list objavljan tijekom mađarske okupacije za Drugoga svjetskog rata koji se, nastavivši 11. rujna 1941. godine izlaziti u 36. godištu, i direktno pozivao upravo na tradiciju svojeg „austroougarskog prethodnika“ – u svom nazivu zadržale „Megyimirje/Međimurje“.¹¹³

¹⁰⁷ „Kratke novosti“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. veljače 1888. O spomenutim štedionicama više podataka vidi u: Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju*, 130-131.

¹⁰⁸ Više o osnutku tog društva i njegovim aktivnostima vidi u: Kalšan, *Međimurska povijest*, 245-246.

¹⁰⁹ „Svečanost“, *Muraköz – Medjimurje*, 3. lipnja 1888. Sama svečanost na mađarskom je jeziku opisana u članku „A csáktornyai képezde épületének alapkövetétele“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. lipnja 1888.

¹¹⁰ Za primjer vidi članke „Kuliko se nabralo za zapušćenu decu?“ i „Pomoć Kotoribčanom“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. svibnja 1908.

¹¹¹ Kalšan, *Međimurska povijest*, 257.

¹¹² Vidi oglasnik u: *Muraköz – Medjimurje*, 9. kolovoza 1908.

¹¹³ Kalšan, *Međimurska povijest*, 230, bilješka br. 1.

5. Metodologija odabira: što je „mađarizacijski članak“?

5. 1. Srednjoeuropska nacionalna dilema

Dok su do 19. stoljeća sukobi među raznim europskim zajednicama bili uglavnom religijske ili socijalne naravi, širenjem koncepta nacije i nacionalizama njihovo obilježje sve više postaje etničko-nacionalnim.¹¹⁴ Takav razvoj na srednjoeuropskom je prostoru, obilježenom znatnom šarolikošću i isprepletenošću raznih naroda i manjina, doveo do dileme između percepcije nacije prvenstveno kao povijesno utemeljene zajednice ili njenog poimanja kao ponajprije etnički i kulturno (odnosno zajedničkim jezikom i religijom) povezane skupine ljudi. Dok su neki od njih opstali, omogućivši time i opstanak samih multietničkih carstava sve do završetka Prvoga svjetskog rata, ujedinjujući čimbenici – zajednička odanost dinastiji i pokoravanje državnim zakonima, svijest o povijesnoj i ekonomskoj međupovezanosti te konsenzus o temeljnoj političkoj distinkciji između (vanjskih) neprijatelja i saveznika – stoga su započeli ustupati mjesto čimbenicima partikularnije naravi, usmjerenima prema stvaranju kompaktnijih, nacionalnih, zajednica.¹¹⁵ U takvom kontekstu došlo je, dakle, do profiliranja dvaju koncepata nacije. Prvi od njih, temeljen na ideji superiornosti političkog nad etničkim identitetom, stremio je stvaranju (ili održavanju povijesne) političke nacije inkluzivnim uklapanjem svih etničkih i manjih zajednica nastanjenih na teritoriju percipiranom kao državnom u jednu naciju. Nasuprot njemu, zadobivši na promatranom području prevlast u drugoj polovini 19. stoljeća, pojavila se tendencija asimilativnog podvrgavanja manjinski zastupljenih zajednica identitetu jedne, prevladavajuće, odnosno stvaranja nacionalne države temeljene isključivo na nasljeđu i obilježjima jednog naroda.¹¹⁶ Koristeći se etnizacijom religije i sakralizacijom etniciteta, nositelji takve vrste nacionalizma, često uvjereni u posebnu povijesnu misiju svoje nacije, svojim su postupanjem potaknuli i razvoj suprotstavljenih nacionalnih pokreta onih zajednica koje se nisu bile spremne odreći svojih obilježja kako bi postale dio nove nacije. Osim procesa unifikacije, uslijed toga pojavili su se i razni iredentizmi i međunacionalni sukobi, kao i naglašena utilizacija kulture u nacionalne svrhe, bilo naglašavanjem povijesnog elementa i vrijednosti određene zajednice bilo stimulacijom suvremene kulturne produkcije.¹¹⁷

¹¹⁴ Károly Kocsis, „Contribution to the Background of the Ethnic Conflicts in the Carpathian Basin“, *GeoJournal* 32/4 (1994): 425.

¹¹⁵ Waldemar Paruch, „Between Political Nation and Ethnic-Cultural Nation. Nations in Central Europe in the 20th Century“, *Politeia* 57 (2018): 108-109.

¹¹⁶ Isto, 110-113.

¹¹⁷ Isto, 108-109; 114; Roland Sussex, „Introduction“, u *Culture and Nationalism in Nineteenth-Century Eastern Europe*, ur. Roland Sussex i John Christopher Eade (Columbus: Slavica Publishers Inc., 1985), 4.

5. 2. Mađarski slučaj

Opisani procesi do posebnog su izražaja došli na prostoru Zemalja Krune sv. Stjepana. Naime, zahvaljujući svojem prostorno središnjem, uglavnom nizinskom, i prometno povoljnom položaju, prostor povijesne Ugarske postao je stjecištem migracijskih valova europske povijesti, zadobivši time obilježje etničke heterogenosti već nakon Velike seobe naroda. Tome su dodatno pridonijela i kasnija osmanska osvajanja, uslijed kojih je – u razdoblju između Dózsine bune (1514.) i Rákóczijevog ustanka (1703. – 1711.) – došlo do paralelnog smanjivanja udjela Mađara i povećavanja udjela slavenskog i germanskog stanovništva, uslijed čega je mađarska većina naposljetku izgubljena.¹¹⁸ No, dok u razdoblju prije pojave koncepta nacije i nacionalizma takvo stanje – s obzirom na okupljenost plemstva u *natio Hungarica* bez obzira na etničku pripadnost, odnosno dijeljene vrijednosti političke kulture otpora prema habsburškoj dominaciji i pozivanja na principe ugarskog konstitucionalizma – nije doživljavano kao negativno, s pojavom nacionalne ideje taj je „mir“ poremećen.¹¹⁹

Ključnu ulogu pritom je odigralo jezično pitanje. Naime, kao način otpora najprije germanizacijskim pritiscima Josipa II., a potom i drugim – stvarnim ili tek zamišljenim – oblicima nacionalne ugroze, krajem 18., odnosno početkom 19. stoljeća započet je proces naglašavanja povijesne jedinstvenosti Mađara.¹²⁰ S obzirom na tadašnju etničku raznolikost ugarskog prostora – 1787. godine Mađari su činili tek 33% ukupnog stanovništva Ugarske, da bi u vrijeme sklapanja Nagodbe bili zastupljeni s 41%, a tek 1910. godine dosegli gotovo polovičnih 48,1%¹²¹ – kao ključno sredstvo opravdavanja mađarske dominacije i provedbe asimilacijskih pokušaja odabran je mađarski jezik.¹²² Naime, sukladno idejama njemačkog filozofa Johanna Gottfrieda Herdera o životnoj ovisnosti nacije, kao *jedinog sredstva kroz koje se mogu ostvariti potencijali pojedinca*, o jeziku, učenje mađarskog kao državnog jezika (od 1844.) u mislima pobornika takvog sustava nametnuto je kao preduvjet svjesne participacije u

¹¹⁸ Kocsis, „Contribution to the Background of the Ethnic Conflicts“, 425. Uslijed svoje naseljenosti uglavnom u nizinama i riječnim dolinama, mađarsko je stanovništvo u osmanskim provalama stradalo naglašenije od u zabitijim krajevima nastanjenih Slavena. Prema procjenama, u spomenutom je razdoblju broj Mađara u Ugarskoj spao s 4 na 1,9 milijuna, dok je broj Slavena – od kojih su mnogi tada i naseljeni u Ugarsku – porastao s 1 na 2,2 milijuna. Veoma sličan proces odvio je smjenom hrvatskog stanovništva vlaškim/srpskim na području Vojne krajine; Isto, 426. Naravno, doseljavanje novog ne-mađarskog stanovništva nastavljeno je i nakon oslobođenja Ugarske od osmanske vlasti; Dinko Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga* (Zagreb: Naklada Pavičić, 2006), 116.

¹¹⁹ Paruch, „Between Political Nation and Ethnic-Cultural Nation“, 117.

¹²⁰ Judith Winternitz, „The 'Turanian' Hypothesis and Magyar Nationalism in the Nineteenth Century“, u *Culture and Nationalism in Nineteenth-Century Eastern Europe*, ur. Roland Sussex i John Christopher Eade (Columbus: Slavica Publishers Inc., 1985), 146.

¹²¹ Kocsis, „Contribution to the Background of the Ethnic Conflicts“, 427.

¹²² Winternitz, „The 'Turanian' Hypothesis“, 150.

povijesno-političkom nasljeđu zajedničke nacije, odnosno stvaranja povijesti, političkog sudjelovanja i uopće spoznaje državnog poretka.¹²³

Vođeni takvim idejama, odnosno francuskim i, manjim dijelom, britanskim iskustvom pretvaranja povijesne države u nacionalnu provedbom sveobuhvatnog nametanja jednog jezika cjelokupnom stanovništvu i proglašavanja samo jedne etničke zajednice državotvornom nacijom, mađarski su nacionalisti svoje „pravo na vodstvo“ tijekom 1840-ih godina pretvorili u pravo na dominaciju nad ne-mađarskim narodima.¹²⁴ U prilog takvom poimanju govorile su i tada (i kasnije, sve do u 20. stoljeće) popularne kvazi-lingvističke teorije, poput turanijske, kojima se – naglašavanjem navodne povezanosti podrijetla Mađara s Hunima i ostalim osvajačkim narodima uralo-altajske skupine – povijesno legitimirala mađarska vlast nad panonskim područjem, odnosno nad ne-mađarskim stanovništvom.¹²⁵ Unatoč porazu Mađarske revolucije 1849. godine, prilikom kojeg su i takve ideje doživjele znatan udarac, misao o mađarskom prvenstvu u Ugarskoj opstala je sve do 1918. godine; štoviše, upravo su iskustva otpora slavenskih naroda i ruske intervencije ostavila znatan utjecaj na njezine provoditelje u narednim desetljećima.¹²⁶

5. 3. Između „Herderovog proročanstva“ i Zakona o narodnostima (1868.)

Da bi se razumjeli mađarski postupci, potrebno je ukratko razjasniti tada prošireni strah od „narodne smrti“. Premda prisutan na znatno širem području, od Baltika do Jadrana, taj je koncept do posebnog izražaja došao upravo kod Mađara. Osim naglašenoga jezičnog razlikovanja od svih susjednih naroda, tome je pogodovala i proširenost svijesti o tzv. proročanstvu spomenutoga Johanna Gottfrieda Herdera među mađarskim intelektualcima.¹²⁷ Utemeljeno dijelom na opisanoj etnografskoj slici samih Zemalja Krune sv. Stjepana, a dijelom na Herderovim naglašenim simpatijama spram Slavena, to je „proročanstvo“ tvrdilo kako su *Mađari, kao najmalobrojniji među stanovnicima države* [Ugarske, op. a.], *sada ukliješteni među Slavene, Nijemce, Rumunje i druge narode i za nekoliko stoljeća njihov jezik će se vjerojatno jedva moći zapaziti.*¹²⁸ Suočeno s takvom potencijalnom opasnošću razvodnjavanja

¹²³ Paruch, „Between Political Nation and Ethnic-Cultural Nation“, 119; Kontler, *Povijest Mađarske*, 230.

¹²⁴ Winternitz, „The 'Turanian' Hypothesis“, 146-147; Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 28-29.

¹²⁵ Više o turanijskoj hipotezi i njejoj uporabi kao politički potentne ideologije vidi u: Winternitz, „The 'Turanian' Hypothesis“, 144-145 i dalje.

¹²⁶ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 35.

¹²⁷ Isto, 33.

¹²⁸ Isto, 83. Na izvornom njemačkom ta je rečenica, koja je postala središnjim dijelom „Herderovog proročanstva“, glasila: *Da sind sie jetzt unter Slawen, Deutschen, Wlachen und andern Völker der geringere Teil der*

mađarske nacije u moru susjednih naroda,¹²⁹ mađarsko je intelektualno društvo kroz gotovo čitavo 19. stoljeće – s iznimkom tek Doba reformi (1830. – 1849.) i, uvjetno, dualizma – ostalo naglašeno pesimistično, pokušavajući raznim asimilacijskim i drugim mjerama očuvati vlastitu naciju na račun drugih, a posebice se pribojavajući slavenske uzajamnosti.¹³⁰

Drugu krajnju točku mađarskog odnosa prema ne-mađarskom stanovništvu na području Ugarske, barem u teoriji, činio je Zakon o narodnostima iz 1868. godine. Sadržaj tog zakona, u čijoj je izradi presudnu ulogu odigrao tadašnji ministar bogoštovlja i nastave József Eötvös, moguće je promotriti na dvije razine. Prva razina tiče se negiranja *zahtjeva za priznanjem naroda Ugarske kao državnopravnih osobnosti, za arondacijom županija prema nacionalnim načelima i razmjernim zastupstvom predstavnika pojedinih naroda u parlamentu, sudstvu i upravi*. Shodno tome, položaj ne-mađarskih naroda u Ugarskoj podređen je mađarskom narodu kao jedinom političkom, odnosno *to je značilo da se pripadnike pojedinih naroda ne promatra kao kolektivitet, već kao pojedince, što je, automatski, isključivalo pravo pojedinih naroda na autonomiju u okviru Ugarske*.¹³¹ Međutim, s druge strane, u jamčenju individualnih prava taj je zakon u svoje vrijeme bio naglašeno liberalan, a ostavio je i mogućnost uporabe materinjeg jezika ne-Mađara u upravi, sudstvu, obrazovanju i vjerskom životu, dok je pravo na udruživanje omogućavalo osnutak bilo kakvih organizacija i društava s jezikom njihovih članova kao osnovicom. Štoviše, teoretski, zakon je državu obvezivao i na promicanje obrazovanja na materinjem jeziku ne-Mađara i njihovo uključivanje u tijela javnih službi.¹³²

No, temeljna mana Zakona o narodnostima bio je izostanak jamstava njegove provedbe, uslijed čega je ostao uglavnom mrtvo slovo na papiru, čime je pokrenut čitav niz uzaludnih žalbi zbog kršenja ili zanemarivanja njegovih odredbi.¹³³ Naime, nakon političke smjene generacija, novi mađarski vladajući krugovi, lišeni iskustva sloma Mađarske revolucije i spoznaje o njegovim uzrocima, Zakon o narodnostima proglasili su neprovedivim te je započelo njegovo tumačenje u smislu da se jednakima smatraju samo oni ne-mađarski građani Ugarske

Landesinwohner und nach Jahrhunderten wird man vielleicht ihre Sprache kaum finden; citirano prema: János Rathmann, *Zur Geschichtsphilosophie Johann Gottfried Herders* (Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1978), 107-108.

¹²⁹ Kontler, *Povijest Mađarske*, 230.

¹³⁰ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 33; 85.

¹³¹ Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 87.

¹³² Kontler, *Povijest Mađarske*, 287-288. Iako neke od zakonskih odredbi nikad nisu zaživjele, dok je ostatak do kraja stoljeća višestruko prekršen, ugarski je Zakon o narodnostima u vrijeme donošenja slovio kao *jedini cjeloviti i izuzetno liberalan zakon u Europi koji se bavio statusom nacionalnih manjina*, čime je odnos spram ne-Mađara u Ugarskoj, ukoliko su bili spremni priznati načelo *jedinstvene ugarske političke nacije*, u usporedbi s postupcima većinskih naroda u drugim zemljama Srednje i Jugoistočne Europe bio znatno tolerantniji od prosjeka; Isto, 287; 297.

¹³³ Isto, 288; Péter Hanák, ur., *Povijest Mađarske* (Zagreb: Barbat, 1995), 178.

koji su se asimilirali s Mađarima.¹³⁴ Sukladno takvom poimanju, zakonski proklamirana politika (ograničene) tolerancije i ravnopravnosti već 1880-ih godina zamijenjena je politikom agresivne kulturne i jezične asimilacije *svim raspoloživim sredstvima*, a napose prodorom mađarskog nacionalizma u obrazovanje. Pored sve većeg broja školskih sati mađarskog jezika, gotovo 90% svih činovnika kao materinjim jezikom govorilo je mađarskim, mađarizirani su geografski pojmovi, a dijelom i osobna imena ne-Mađara, dok su protiv onih nacionalnih vođa koji su se takvim potezima nastojali oduprijeti – a čiji je broj porastao smjenom stoljeća, odnosno porastom zastupljenosti svjetovnijih i demokratskih elemenata u političkim strankama manjinskih naroda – vođeni sudski procesi.¹³⁵

5. 4. Mađarizacija – definicija i dosezi

Premda pojam mađarizacije u hrvatskoj nacionalnoj historiografiji o 19. i početku 20. stoljeća zasigurno pripada među najkorištenije, njegovo je pobliže definiranje prilično rijetko; kao i s mnoštvom drugih učestalo korištenih pojmova, značenje pojma mađarizacija uzima se samorazumljivim. Enciklopedijski rečeno, riječ je o *procesu činjenja nečega mađarskim*, dok Dinko Šokčević nudi nešto užu definiciju smatrajući kako je riječ o *politici jezične asimilacije ne-Mađara*.¹³⁶ Budući da će definiranju mađarizacije u odnosu spram tekstova objavljivanih u „Muraközu – Medjimurju“, odnosno njihove idejne pozadine, biti posvećeno dodatno potpoglavlje, na ovom je mjestu – uslijed spomenute učestale uporabe termina u hrvatskoj historiografiji i njegove svojevrsne značenjske ukorijenjenosti u hrvatskoj nacionalnoj samosvijesti – potrebno istaknuti što u kontekstu ovoga rada mađarizacija nije.

Da bi se to postiglo, najprije je potrebno raščistiti uobičajenu definiciju mađarizacije u Hrvatskoj. Naime, unatoč proširenoj predodžbi kako je cilj njezinih provoditelja – posebice za banovanja upravo zbog tog razloga u tadašnjoj (i današnjoj) hrvatskoj javnosti ozloglašenog Károlyja Khuen-Héderváryja – bio pretvaranje Hrvata u Mađare, planirani dosezi mađarizatora bili su puno umjereniji. Prema već spomenutom Šokčeviću, mađarizacija u Hrvatskoj u tom razdoblju nije bila *ništa drugo do jalovi pokušaj nametanja vanjskih znakova one razlike u položaju Mađara i Hrvata, koji je (položaj) nastao prihvaćanjem Hrvatsko-ugarske nagodbe, odnosno nametanja vanjskih znakova mađarske prevlasti i državnopravne ideje prema kojoj hrvatska autonomija ne znači ravnopravno partnerstvo s ugarskim dijelom države*, što je sažeto

¹³⁴ Winternitz, „The 'Turanian' Hypothesis“, 150; Kontler, *Povijest Mađarske*, 288.

¹³⁵ Kontler, *Povijest Mađarske*, 288; 297; Hanák, *Povijest Mađarske*, 178-179.

¹³⁶ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 11.

moguće predstaviti kao *podcrtavanje subdualizma*.¹³⁷ Takvom, danas pomalo izgubljenom, poimanju u prilog govori i tekst Franje Račkog objavljen u „Obzoru“ 1883. godine, u kojem on negira postojanje straha od mađarizacije među Hrvatima s obzirom da *kroz 800-godišnji savez s Ugarskom nije ni 800 Hrvata naučilo mađarski*.¹³⁸ No, dakako, valja imati na umu kako Međimurje u tom razdoblju nije bilo dijelom Trojedne Kraljevine, već je pripadalo Ugarskoj u užem smislu. Navedene napomene stoga treba shvatiti tek kao opomenu da se pojam mađarizacije u Međimurju ne smije tumačiti (isključivo) iz uobičajene hrvatske perspektive.

Nezaštićeno pripadnošću subdualističkoj hrvatskoj jedinici, Međimurje je stoga doživjelo punu mjeru mađarizacije kojoj je cilj, kao što je istaknuto u prethodnom potpoglavlju, doista bila asimilacija ne-Mađara. Osim obrazovnog procesa, takva je mađarizacija, kao što list „Muraköz – Medjimurje“ svjedoči, obuhvatila i novinstvo, kao i agitaciju, političke procese i izbornu pravu, kulturni život i cjelokupnu javnu upravu.¹³⁹ Takvi postupci do posebnog su izražaja došli uslijed nemoći mađarskih vladajućih krugova da nacionalne interese u Beču zastupaju u onoj mjeri u kojoj je mađarska javnost to očekivala, služeći stoga kao sredstvo skretanja njezine pozornosti i stvaranja privida o uspjehu borbe za „mađarsku stvar“. ¹⁴⁰ S obzirom na svijest o nemogućnosti uspjeha masovne asimilacije u onim etničkim zajednicama koje su već ušle u proces formiranja vlastitoga nacionalnog identiteta, takvim su postupcima u Međimurju pripomogli i već spomenuta slaba izraženost hrvatske nacionalne svijesti među međimurskim pukom, odnosno izostanak – uz izuzetak također već spominjanog svećenstva i, početkom 20. stoljeća, uskog kruga nacionalnih preporoditelja – institucionalizirane potpore hrvatske matice učvršćivanju i čuvanju hrvatstva kao nacionalnog osjećaja Međimuraca.¹⁴¹

Napokon, iako iz perspektive mađarskih nacionalista nedovoljni te unatoč konačnom neuspjehu u samom Međimurju, dosezi mađarizacije u Ugarskoj doista nisu bili zanemarivi. Broj Mađara u gradovima povećao se doseljavanjem *seoskog proletarijata* – posebno brojnog upravo među Mađarima – tijekom industrijske revolucije, odnosno spontanom prilagođavanjem manjinskih zajednica većinskoj. Primjerice, u Budimpešti je postotak onih koji su se definirali Mađarima porastao s 56,8% 1880. na 85,9% 1910. godine. Provedbom sličnih procesa u manjim gradovima, uključujući i Čakovec, na taj je način do 1910. godine ukupni udio Mađara među urbanim stanovništvom Ugarske iznosio 77,5%, dok je čak 88,9% gradskog stanovništva

¹³⁷ Isto, 12; 15.

¹³⁸ Članak „Na raspuću“, citirano prema Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 12.

¹³⁹ Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 88-89.

¹⁴⁰ Kontler, *Povijest Mađarske*, 302.

¹⁴¹ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 86.

govorilo mađarski jezik.¹⁴² Važno je istaknuti da je, unatoč stalnim optužbama na račun mađarske vladajuće elite glede prisilne mađarizacije, znatan dio mađariziranih prihvaćanju novog identiteta ipak pristupao dobrovoljno;¹⁴³ posebno su se pritom istaknuli ugarski Židovi, tvoreći čak trećinu mađariziranih, dok su četvrtinu činili Nijemci, a petinu Slovaci.¹⁴⁴ Bez obzira na mjesto življenja i način provedbe asimilacije, od Mađarske revolucije 1848./1849. do početka Prvoga svjetskog rata 1914. godine na području povijesne Ugarske mađarizirano je oko dva milijuna ne-Mađara.¹⁴⁵

5. 5. Metodologija pristupa novinskoj građi

Nakon prikaza nacionalno-političke situacije u Ugarskoj i njenih temeljnih silnica, odnosno definiranja samog pojma mađarizacije i konteksta njezine provedbe, na ovome je mjestu naposljetku potrebno uspostaviti metodološki okvir pristupa obrađivanom materijalu iz lista „Muraköz – Medjimurje“, odnosno – jednostavnije rečeno – definirati što je u ovom radu „mađarizacijski članak“ i iz kojih će se sve perspektiva nastojati pristupiti takvom sadržaju. U tom pogledu najprije je nužno napraviti distinkciju između onog novinskog sadržaja koji se samo prenosi (opisi događaja, odluke pojedinih organizacija ili tijela, pozivi na sudjelovanje u raznim zbivanjima itd.) i onih članaka u kojima uredništvo poprima aktivnu ulogu mađarizatora, izravno potičući čitatelje na konkretne akcije u prilog izgradnje međimurskog i/ili mađarskog identiteta. Iako prva skupina ovisi o većem broju čimbenika neovisnih o samim autorima novinskih tekstova, njezina je prisutnost također važna budući da odabir događaja o kojima će se pisati i izjava koje će se prenijeti na ograničenom broju novinskih stranica također odražava mađarizacijske (i, dakako, druge) tendencije urednika. Posebno su pritom istaknuti oni tekstovi koji su prevedeni i na „međimurski“ jezik, budući da je iz toga moguće zaključiti da je uredništvo smatralo bitnim da dopru do što šireg kruga čitatelja.

Shodno toj temeljnoj distinkciji, mađarizacijski sadržaj „Muraköza – Medjimurja“, unatoč svojoj kronološkoj razvučenosti kroz trideset promatranih godišta, podijelit će se u smislene tematske cjeline. Kao što je već natuknuto u uvodu, pritom će u prvom, općenitijem, dijelu najprije biti obrađen pristup autora novinskih članaka mađarskom jeziku, odnosno potrebi njegovog poznavanja i učenja. Navezano na to, u sljedećoj će se cjelini dotaknuti i

¹⁴² Kocsis, „Contribution to the Background of the Ethnic Conflicts“, 428.

¹⁴³ Kontler, *Povijest Mađarske*, 246.

¹⁴⁴ Kocsis, „Contribution to the Background of the Ethnic Conflicts“, 428.

¹⁴⁵ Isto.

pitanje međimurskog identiteta, odnosno onih njegovih elemenata koji su u novinama označeni kao obilježja kompatibilna s pripadnošću mađarskoj naciji te stoga i kao poželjne karakteristike na čijem očuvanju i promociji treba kontinuirano raditi. Nakon osvrta na takvu 'unutarnju' mađarizaciju, u sljedećem će se poglavlju ukratko predstaviti aktivnosti uredništva u radu na 'vanjskoj' mađarizaciji, posebice Čakovca kao *mađarskog središta na granici*. Sve navedeno poslužit će kao svojevrsan uvod sljedećem dijelu rada, posvećenom simboličkom obilježavanju mađarskog karaktera Međimurja u njegovom prostoru. U prvom redu, u ovoj će cjelini biti riječi o redovitom godišnjem obilježavanju blagdana i praznika važnih za formiranje mađarskoga nacionalnog identiteta, odnosno o utilizaciji prošlosti u takve svrhe. Uz to, s obzirom da je riječ o najistaknutijim akcijama uredništva usmjerenima prema mobilizaciji međimurskog stanovništva u mađarizacijske svrhe, posebna će pažnja biti posvećena kampanjama za podizanje spomenika Marku Gašpariću u Prelogu i Nikoli Zrinskom u Čakovcu te idejnoj podlozi na kojoj su takve inicijative izgrađene. Konačno, nakon svojevrsnog tematskog interludija pomoću kojeg će se prikazati pojava i glavne aktivnosti predstavnika hrvatske nacionalne ideje u Međimurju, zadnji će tematski dio ovog rada popuniti aktivnosti lista u odnosu spram navodnim ili stvarnim „puntarima“, odnosno *stranim* hrvatskim elementima u Međimurju.

Dakle, mađarizacijskim člankom u ovom radu smatra se svaki tekst koji na izravan ili neizravan način potiče na stvaranje ili održavanje mađarskog identiteta čitatelja i prostora u kojem oni žive, dotičući se ne samo jezika kao njegovog najistaknutijeg elementa, već i gotovo svih aspekata društvenog života i rada. Iako je u početku, zbog razumljivih razloga, postojala namjera obrade samo tekstova pisanih „međimurskim“ jezikom, prilikom obrade gradiva došlo se do spoznaje o daleko većoj vrijednosti mađarskih članaka u razlaganju pojedinih tema te je stoga u obzir uzet cjelokupan sadržaj novina. Dakako, s obzirom na golem broj takvih članaka nakupljen u razdoblju od 1884. do 1914. godine, direktan osvrt bit će pružen samo na najvažnije među njima, dok će ostali u ovom radu biti prezentirani tek općim crtama o pojedinoj temi. Unatoč opisanoj tematskoj rascjepkanosti obrađenog gradiva, valja naglasiti kako je ona stvorena umjetno zbog lakše prezentacije zaključaka te je stoga tijekom čitanja čitavoga ovog rada potrebno na umu imati činjenicu da su svi ovdje izdvojeni dijelovi u listu „Muraköz – Medjimurje“ zapravo uklopljeni u organsku cjelinu, nastalu u realnom prostoru i vremenu bez zamišljanja ovakve naknadne klasifikacije.

Napokon, ovdje je potrebno razjasniti i odluku o obradi novinskih brojeva izlazećih samo do početka Prvoga svjetskog rata 1914. godine. Dva su razloga takvog odabira. U prvom

redu, nasuprot potpunoj sačuvanosti svih mirnodopskih izdanja, u dostupnim kolekcijama arhivskog gradiva nedostaje znatan broj novinskih brojeva objavljivanih tijekom ratnih godina, tako da bi njihovo uključivanje u obradu i u njoj samoj stvorilo potencijalne tematske praznine. S druge – znatno bitnije – strane, gotovo odmah po izbijanju svjetskog sukoba novine su tematski svedene tek na glasilo o događajima na bojišnicama te je stoga razumno zaključiti kako se na njihovim stranicama, s eventualnom iznimkom nedostupnih brojeva iz druge polovine 1918. godine kao razdoblja prijetnji mađarskoj vlasti nad Međimurjem i njenoga konačnog sloma, ionako ne bi mogli pronaći istaknuti mađarizacijski sadržaji. No, s obzirom na stubokom promijenjeni društveni kontekst izlaženja i uredničko otvaranje novih tema, ratni list „Muraköz – Medjimurje“ svakako nudi potencijal za nova, drugačija istraživanja.

6. Odnos prema mađarskom jeziku i školstvu u „Muraközu – Medjimurju“

6. 1. *Iz ovoga orsaga se nemore načiniti Babilonium...*

Budući da je o položaju i ulozi mađarskog jezika u Ugarskoj, odnosno mađarskoj nacionalnoj ideji, već bilo riječi, na ovome je mjestu umjesto detaljnijeg historiografskog uvoda u novo poglavlje dovoljno spomenuti onovremenu izreku da *nacija živi u svojem jeziku*.¹⁴⁶ U istom duhu na više je mjesta progovorio i list „Muraköz – Medjimurje“ tvrdnjama kako su snaga i temperament mađarskog jezika, specifičnog u čitavoj Europi, odraz mađarske nacionalne neovisnosti i garancija mađarske snage. Odustajanje od mađarskog jezika stoga bi značilo narodnu smrt, dok i samo odbacivanje njegovog monopola kao državnog jezika već predstavlja početan korak prema sužanjstvu. Koristeći sada jezik i kao oružje i kao oklop, njegovim nestankom Mađari bi, dakle, završili u trostrukom ljesu smrti, sužanjstva i anonimnosti.¹⁴⁷ Asimilacijsko širenje državnog jezika na račun jezika nacionalnih manjina stoga je predstavljano kao pozitivna pojava, prisutna gotovo u svakoj zemlji. Dakle, budući da snaga države proizlazi iz jedinstva njezinog stanovništva, zajamčenog uporabom jednog jezika – jer *iz ovoga orsaga se nemore načiniti Babilonium*¹⁴⁸ – mađarizacija postaje životnom nužnošću, dok se stanju zamišljenoga mađarskog jedinstva kao kontrapunkt suprotstavlja Balkan koji je uslijed razlamanja na niz nacionalnih država sveden tek na geografski pojam.¹⁴⁹

S obzirom na ovakvu – barem iz mađarske perspektive – logičnu prezentaciju značaja mađarskog jezika, autori novinskih članaka izražavaju čuđenje otporu njegovom prihvatanju pitajući se kako – pored jasne demonstracije božanske sudbine, političke misije, povijesnog postojanja i prirodne budućnosti mađarske nacije – još uvijek ne dolazi do dobrovoljne unifikacije, već postoje oni koji govore protiv prihvatanja mađarskih nacionalnih obilježja. Budući da u takvim slučajevima zakonske odredbe mogu postaviti samo okvir za djelovanje, rad protiv takvih elemenata u svom sastavu stoga se prepušta samom mađarskom društvu, kojega se redovito podsjeća na domoljubne dužnosti.¹⁵⁰ Provedba tih dužnosti uključivala je uvođenje mađarskog jezika u sve razine društvenoga i javnog života, od saborskog obraćanja

¹⁴⁶ Izvorno: *A nyelvében él a nemzet*. Kratki pregled uspona mađarskog jezika do takve ključne uloge u mađarskoj nacionalnoj ideji vidi u: László Marác, „The Roots of Modern Hungarian Nationalism. A Case Study and a Research Agenda“, u *The Roots of Nationalism: National Identity Formation in Early Modern Europe, 1600 – 1815*, ur. Lotte Jensen (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016), 235-250.

¹⁴⁷ „Nyelvében él a nemzet“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. siječnja 1905.

¹⁴⁸ „Magjarski jezik II“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. rujna 1907.

¹⁴⁹ „Alakitsunk kultur-fiókegyletet“, *Muraköz – Medjimurje*, 12. travnja 1891.

¹⁵⁰ Primjerice, vidi: „Nyelvében él a magyar!“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. kolovoza 1893; „Magyar társadalom“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. studenoga 1896.

vladaru do crkvenih propovijedi,¹⁵¹ kao i borbu protiv uporabe tuđica i nemarnosti u primjeni gramatičkih pravila u svakodnevnoj komunikaciji.¹⁵²

Budući da, dakle, ovakva apstraktnija uvjeravanja nisu ostvarivala većeg utjecaja na međimursko stanovništvo, u korist učenja i korištenja mađarskog jezika navođeni su i argumenti praktičnije naravi. Primjerice, u članku posvećenom povezanosti jezika s trgovinom i obrtom, čakovečke se trgovce pokušalo uvjeriti kako će im zamjena njemačkog kao jezika poslovanja mađarskim omogućiti povoljniji položaj spram vlasti, sklapanje novih poslovnih dogovora i veću privlačnost među potencijalnim kupcima.¹⁵³ Na sličan način međimurskim je *gazdama* poznavanje mađarskog jezika preporučano kao preduvjet čitanja knjiga s korisnim savjetima o kućnom obrtu i drugim načinima stjecanja dodatnih prihoda u domaćinstvu.¹⁵⁴ Znatniji porast osvrta na korisnost uporabe mađarskog, posebice u međimurskom dijelu novina, uočljiv je od 1907. godine, što vjerojatno treba pripisati izazovu koji je pred mađarsku nacionalnu ideju, odnosno njezine predvodnike u Međimurju, stavilo djelovanje hrvatskih preporoditelja među pukom. Također, te godine u provedbu je stavljen tzv. Apponyijev zakon o školama, dok je na državnim željeznicama tzv. Željezničarskom pragmatikom kao jedini jezik poslovanja određen mađarski, uzrokovavši golemu konsternaciju u Hrvatskoj i posljedične reakcije u mađarskoj javnosti.¹⁵⁵ Tako se tada u jednom od mnoštva članaka posvećenih školstvu tvrdi kako svaki čovjek *leži more dojeti k živešu* ako razumije jezik koji je u državi službeni, odnosno *svigdi more dobiti službu, svigdi mu je leži, jer se razmi sa onimi koji mu službu daju*.¹⁵⁶ U istom se duhu na drugom mjestu naglašava – *Im to vidimo pred nami mnoge pelde, kuliko i kuliko megjimurskih sinov je koji su vu službi, nitko je nebantuje i velika gospoda moreju postati iz njih, samo se moraju navčiti magjarski*.¹⁵⁷ Štoviše, opisujući Ugarsku u serijalu tekstova o raznim državama, drugi autor napominje da *svaki človek, koj vu toj domovini stanuje, samo tak more biti srečen, ako se navči i zakoniti jezik ove domovine tojest magjarski*,¹⁵⁸ poznavanju jezika gotovo pripisujući rješavanje svih problema.

¹⁵¹ „Nyelvében él a magyar!“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. kolovoza 1893.

¹⁵² „Beszéljünk magyarán“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. veljače 1909. Ovakvi, jamačno tek teorijski, napisi u popriličnom su raskoraku sa stvarnom praksom na terenu, gdje je znakom pripadnosti mađarstvu tumačeno već i psovanje na mađarskom, dok su djeca u trgovinama nagrađivana ukoliko bi barem pozdravila na iskvarenoj mađarštini; Kapun, *Medjimurje 1918.*, 125; 135.

¹⁵³ „Kereskedelmünk és a magyarnyelv“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. ožujka 1885.

¹⁵⁴ „Dugi večeri“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. studenoga 1913.

¹⁵⁵ Kontler, *Povijest Mađarske*, 302.

¹⁵⁶ „Škola“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. srpnja 1907.

¹⁵⁷ „Mir“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. lipnja 1907.

¹⁵⁸ „Naš Planet i njegovi stanovnici“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. ožujka 1910.

Poznavajući životne teškoće međimurskih čitatelja i teret koji je za njihovu svakodnevicu predstavljalo plaćanje državnih poreza, autori tekstova u argumentaciji opće uporabe mađarskog jezika poslužili su se i tim pitanjem. Tako je, primjerice, u komentiranju ministarske odluke o dopuštenosti uporabe lokalnog govora pri postupanju sudova i ureda s klijentima naglašeno kako bi se *strašno i strašno moralo porcije plaćati, ako bi vu orsagu tuliko bilo službenih jezikov, kuliko forme ljudi stanuju. Jer onda bi pri svaki vekšim sudu i pri velikih oblastih tuliko pisarov moralo se držati, koji bi iz jednoga jezika na drugi preobračali*.¹⁵⁹ S druge strane, poznavanje mađarskog jezika predstavljeno je kao stvar društvenog prestiža pa se ističe kako oni koji će ga naučiti *nebudu išli kak bedaki pred gospodu*, već će moći ravnopravno razgovarati s njima.¹⁶⁰ Konačno, premda naglašeno anti-emigrantske, novine naglašavaju kako *denes po celim svetu moreš iti sa magjarskim jezikom. Vu Ameriki 2 milijuni Magjarov živiju, idi vu Grac ili vu Beč ili vu koje god mesto, svigdi najdeš magjarski znajuče ljudi, a ktomu još i dva jezike govoriš*.¹⁶¹ Stoga, premda *naše starce nemremo kriviti, ako neznaju magjarski, ar ne su imeli priliku v takvu školu hoditi, de bi se magjarski navčili*,¹⁶² oni koji bi i u uvjetima mađarske vlasti nad Međimurjem propustili takvu priliku, prema urednicima novina, zaslužuju ne samo društvenu osudu, već i posvemašnje ismijavanje.¹⁶³

6. 2. Kontekstualni interludij: Općenito o mađarskom školstvu u Međimurju

Tijekom druge polovine 19. stoljeća obrazovni proces u ugarskoj polovici Dvojne Monarhije definiran je nizom zakonskih odredbi, usredotočenih ponajprije na položaj mađarskog jezika u nastavnom planu. Nakon postizanja potrebnih preduvjeta sklapanjem

¹⁵⁹ „Mir“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. lipnja 1907. Ovaj je argument iskorišten i kao sredstvo kritike ponašanja hrvatskih poslanika u Ugarskom saboru prilikom njihove opstrukcije saborske sjednice namjernom uporabom isključivo hrvatskog jezika kao načina prosvjedovanja protiv nametanja spomenute Željezničarske pragmatike. Tako je u „Političkom pregledu“ 17. studenoga 1907. godine spomenuto da takvi postupci državnu blagajnu samo kroz tjedan dana stoje čak 14 000 kruna. O hrvatskim poslanicima u Ugarskom saboru i njihovoj aktivnosti vidi: András Cieger, „Hrvatski zastupnici u Ugarskom saboru (1868. – 1918.)“, u *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai / Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara*, ur. Pál Fodor i Dinko Šokčević (Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti, Hrvatski institut za povijest, 2015), 461-470; Branko Ostajmer, „Hrvatski zastupnici u Zajedničkom saboru u Budimpešti (1868. – 1918.)“, u *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai / Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara*, ur. Pál Fodor i Dinko Šokčević (Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti, Hrvatski institut za povijest, 2015), 471-478.

¹⁶⁰ „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. svibnja 1907.

¹⁶¹ „Mislimo na školu“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. lipnja 1911. U istom se duhu korisnost poznavanja mađarskog jezika argumentira u članku „Dajte decu vu školu“ na početku školske godine 1909./1910; *Muraköz – Medjimurje*, 22. kolovoza 1909.

¹⁶² „Naredba grof Andrassyeva“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. siječnja 1908.

¹⁶³ Za primjer uporabe javnog ismijavanja putem novina kao sredstva vršenja društvenog pritiska na protivnike podučavanja mađarskog jezika u školama vidi „obračun“ sa seoskim *birovom* Petrom Hermanom iz Gardinovca: „Birov proti navučitelju“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. lipnja 1906.

Austro-ugarske nagodbe 1867. godine, već sljedeće godine donijeta je zakonska regulativa, nazvana po tadašnjem ministru bogoštovlja i nastave Józsefu Eötvösu. U svojoj osnovi, Eötvösov zakon propisao je obavezno devetogodišnje osnovno školovanje (od 6. do 12. godine života), obavezu osnivanja školskih nadzornih odbora i zasebnih školskih nadzornika po županijama, kao i gradnje osnovnih škola u svim mjestima s više od 30 školskih obveznika. Takva odredba dovela je do golemog vala gradnje škola, koji je u sljedećih dvadesetak godina rezultirao s čak 3000 novih škola, odnosno porastom pohađanja nastave s 50% na 81%. Ipak, u pogledu mađarizacije važno je istaknuti da je Eötvösov zakon, u duhu tadašnjeg Zakona o narodnostima, dopustio održavanje nastave na materinjem jeziku polaznika, s istim jezikom i kao nastavnim predmetom.¹⁶⁴ Takva je mogućnost postupno izmijenjena u vrijeme ministra Ágostona Treforta – najprije zamjenom predmeta materinjeg jezika mađarskim u 3. i 4. razredu (1877.), a potom i nametanjem mađarskog kao nastavnog jezika u svim školama (1879.), bez obzira na etnički sastav polaznika. Svojim odredbama taj je zakon stoga onemogućio dobivanje učiteljskog položaja onim kandidatima koji nisu poznavali mađarski jezik, pokrenuvši niz tečajeva za odrasle, već zaposlene učitelje.¹⁶⁵ Početkom 20. stoljeća (1905.) Berzeviczyjevim nastavnim planom određen je maksimalan broj sati mađarskog jezika, kako bi se njegovi budući poznavatelji *znali služiti nacionalnim koristima, odnosno svim svojim znanjem, srcem i sposobnostima borili za ciljeve svoga naroda i svoje države*.¹⁶⁶ Konačno, ranije spomenutim Apponyijevim zakonom iz 1907. godine mađarizacijom su obuhvaćeni i vjeronauk i crkvene obaveze vezane uz školu, čime je uklonjena i posljednja brana potpunoj dominaciji mađarskog jezika u školama.¹⁶⁷ Dakako, unatoč naglašavanju samo njihove mađarizacijske uloge u ovom kontekstu, valja naglasiti kako su spomenuti zakoni i nastavni planovi pratili opći razvoj onovremenog školstva i didaktike, nastojeći i učiteljima i učenicima omogućiti najsuvremenije metode podučavanja te ih stoga nije moguće svesti samo na programe nacionalne asimilacije.¹⁶⁸

Navedene mjere svog su traga, naravno, ostavile i u Međimurju, ponajprije širenjem mreže državnih škola – bilo njihovim podizanjem, bilo podržavljenjem već postojećih općinskih ili konfesionalnih. Naime, od početka modernog školstva u Međimurju, sukladno odredbama *Ratio educationis* iz 1806. godine, škole su se nalazile pod crkvenom upravom,

¹⁶⁴ Kontler, *Povijest Mađarske*, 290; Bauk, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 50-51.

¹⁶⁵ Bauk, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 52-54; 62.

¹⁶⁶ Isto, 53.

¹⁶⁷ Horvat, *Povijest Međimurja*, 274-275; Alojz Jembrih, „Život hrvatskoga jezika u 19. stoljeću“, u *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzoru. II. zbornik radova sa znanstvenih skupova Krapina 2007., 2008. i 2009. godine*, ur. Alojz Jembrih (Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskoga srca, 2011), 448.

¹⁶⁸ Bauk, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 53.

uslijed čega je lokalni župnik ujedno bio i ravnatelj, dok je učitelj u crkvi službovao kao kantor i orguljaš, uzdržavajući se ubiranjem lukna i drugih crkvenih pristojbi.¹⁶⁹ U vrijeme hrvatske uprave nad Međimurjem broj škola (općinskih i konfesionalnih) povećan je uslijed provođenja politike razvoja hrvatske nacionalne svijesti među Međimurcima, tako da je 1857. godine na području Međimurja postojalo 26 osnovnih škola s 32 učitelja.¹⁷⁰ Međutim, mađarizacijski naponi nakon 1861. (odnosno 1868.) godine te će brojeve višestruko povećati. Tako će samo u razdoblju od 1886. do 1894. godine u Zaladskoj županiji za nastavu biti osposobljene čak 83 škole, dok će između 1880. i 1915. godine u Međimurju svake godine biti otvarana barem po jedna nova školska zgrada.¹⁷¹ Važno je istaknuti kako je broj državnih škola u pretežito mađarskim kotarevima Zaladske županije u usporedbi s Međimurjem bio minimalan, uslijed čega je moguće zaključiti kako je primarna namjera njihovog podizanja bila upravo mađarizacija stanovništva.¹⁷² Posebne zasluge za to pripadaju dr. Kálmánu Ruzsicski, od 1884. godine školskom nadzorniku Zaladske županije, koji je kao osnovnu zadaću svog djelovanja odredio podržavljenje međimurskih konfesionalnih škola, odnosno gradnju novih, državnih.¹⁷³ Oduzimajući njihovom „dekonfesionalizacijom“ zagrebačkom Duhovnom stolu pravo na potvrđivanje učitelja, mađarske su vlasti ovim postupkom većinu međimurskih škola stavile pod nadzor svog ministarstva.¹⁷⁴ Na sličan način proces je tekao i u općinskim školama – s obzirom na obavezu gradnje školskih zgrada prema načelu „jedno selo – jedna škola“, većina općina bila je sklona svoje škole staviti pod državnu zaštitu kako bi se time odrekla financijskog opterećenja njihovog održavanja.¹⁷⁵

Konačno, unatoč lokalnim sukobima i mjestimičnim paralelizmima državne i konfesionalne škole u istom mjestu, do kraja 19. stoljeća većina je međimurskih škola uspješno stavljena u službu mađarizacije.¹⁷⁶ Očekujući najprije od učenika poznavanje tek nekoliko

¹⁶⁹ Mihajlo Ogrizović, „Uvodna riječ o razvoju školstva u Međimurju“, u *Zbornik Pedagoške akademije Čakovec. Prinosi za povijest hrvatskog školstva u Međimurju*, ur. Zvonimir Bartolić (Čakovec: Pedagoška akademija Zrinski, 1980), 10; Kapun, „Osnivanje i početak rada Učiteljske škole u Čakovcu“, 18.

¹⁷⁰ Bauk, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 44.

¹⁷¹ Isto, 67-70.

¹⁷² Isto, 75.

¹⁷³ Međimurski biografski leksikon, s. v. „Ružička, Kalman“.

¹⁷⁴ Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 89.

¹⁷⁵ Kapun, „Osnivanje i početak rada Učiteljske škole u Čakovcu“, 19; Bauk, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 77. Rad općinskih, odnosno konfesionalnih škola financiran je prikupljanjem posebnoga školskog poreza na području pojedine općine/župe; Isto, 46. Ista je argumentacija u prilog podržavljenja korištena i u „Muraközu – Međimurju“. Primjerice, vidi: „Međimurske škole“, *Muraköz – Međimurje*, 29. studenoga 1908.

¹⁷⁶ Osim škola, mađarizacijskoj svrsi trebali su poslužiti i vrtići (*dadališća*). Prema planovima mađarskih vlasti, učenje putem igre u dobi od 3. do 6. godine života trebalo je omogućiti *elementarno poznavanje mađarskog jezika* koje bi poslužilo kao temelj potpune mađarizacije tijekom osnovnoškolskog obrazovanja. Dakako, to je značilo i da je preduvjet za zapošljavanje vrtićkih odgajateljica, jednako kao i osnovnoškolskih učitelja, postalo poznavanje mađarskog jezika; Bauk, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 84-85. Za teoretiziranje o dječjim vrtićima kao

rečenica na mađarskom jeziku, uz deklinaciju mađarskih riječi prema pravilima hrvatskog jezika i uporabu „međimurskog“ jezika u ostatku nastave, mađarski su učitelji – shodno gore navedenim zakonskim odredbama – s vremenom uvodili sve opsežniju uporabu mađarskog jezika. No, unatoč prezentiranju uspjeha školske djece u učenju mađarskog jezika njihovim nastupima na školskim priredbama i crkvenim svečanostima, jezično razlikovanje učitelja i učenika ubrzo je uočeno kao prevelika prepreka u nastavnom procesu, potaknuvši time nezadovoljstvo ne samo roditelja, već i samih mađarskih učitelja.¹⁷⁷

Rješenje je pronađeno u osnivanju posebne Učiteljske škole u Čakovcu, namijenjene obrazovanju nastavničkog kadra istovremeno vičnog „međimurskom“ (i, barem u teoriji, „vendskom“) i mađarskom jeziku.¹⁷⁸ Počevši djelovati u iznajmljenim prostorijama Staroga grada 1879. godine, Učiteljska škola svoju je novu zgradu dobila tek deset godina kasnije.¹⁷⁹ Uklopljena u onovremeni mađarski školski sustav kao viša srednja škola, čakovečka se 'preparandija' ugovorno obvezala na *vječno* korištenje mađarskog kao nastavnog jezika, ali je istovremeno svojim polaznicima nudila i dva sata tjednog učenja „međimurskog“ jezika (u izvornim nastavnim planovima *a muraközi hórvatnyelv*).¹⁸⁰ No, s obzirom na izostanak očekivanog upisa kandidata iz hrvatskih i slovenskih krajeva, većinu polaznika škole činili su budući učitelji iz uže Mađarske, uslijed čega je škola već na samom svojem početku izgubila planirani smisao.¹⁸¹ Bez obzira na to, Učiteljska je škola postala *stožerom mađarizacije* u Međimurju,¹⁸² a nastavnici formirani u njenim prostorijama (u 40 godina postojanja škola je formirala oko 350 učitelja) namješteni su ne samo u međimurskim, već i u mađarskim školama

novim oružjima mađarskog duha vidi i: „A magyar szellem újabb fegyverei“, *Muraköz – Medjimurje*, 7. ožujka 1909.

¹⁷⁷ Bunjac, Stevanović, Vegh, „Gramatike 'međimurskog' jezika iz 1942. godine“, 79; Kapun, *Međimurje 1918.*, 124-125; 134. O problemima školovanja djece na njima nerazumljivom jeziku (i učiteljskom nasilju kao posljedici dječjeg neznanja) u svojem već citiranom romanu na usta međimurske seljanke na slikovit je način progovorio i Đuro Vilović; Vilović, *Tri sata*, 56-57.

¹⁷⁸ U ministarskoj odluci o čakovečkoj Učiteljskoj školi navodi se *neka se u njoj obrazuju posebno takvi učitelji koji će u školama s hrvatskim i vendskim stanovništvom prilagoditi nastavu na mađarskom jeziku tako da je svaki pojedinac razumije*; Kapun, „Osnivanje i početak rada Učiteljske škole u Čakovcu“, 23.

¹⁷⁹ O procesu gradnje škole vidi: Isto, 60-67.

¹⁸⁰ Isto, 41-42.

¹⁸¹ Isto, 33. Čak i među učenicima iz Međimurja prevladavali su potomci doseljenih Mađara; Isto, 36.

¹⁸² Vladimir Kalšan njezine polaznike označuje kao *nositelje odnarođivanja i mađarizacije vlastitog naroda*, dok Zvonimir Bartolić o njoj govori kao o *mračnoj sjeni koja je dugi niz godina lebdjela nad Međimurjem i njegovim nacionalnim obilježjem*; Kalšan, *Međimurska povijest*, 229-230; Bartolić, *Za vuglom provincija*, 311. O mađarizacijskom značaju Učiteljske škole u Čakovcu slikovito govori uzdah što ga je, predajući zgradu u njen inventar novom hrvatskom upravitelju 1919. godine, na njemačkom (!) izrekao njen posljednji mađarski ravnatelj i strastveni mađarizator Međimurja, Károly Zrínyi – „Vidim, da je propalo, što sam u mojem životu radio!“ Citirano prema: Kapun, „Osnivanje i početak rada Učiteljske škole u Čakovcu“, 60.

u Slavoniji i središnjoj Hrvatskoj.¹⁸³ Već je spomenuta i presudna važnost profesora čakovečke 'preparandije' u uređivanju „Muraköza – Medjimurja“ i popuni njegovih stranica sadržajem.

6. 3. *Dajte decu vu školu!*

S obzirom na već više puta istaknuti značaj školstva u kontekstu mađarizacije te na opisanu društvenu strukturu uredništva lista „Muraköz – Medjimurje“ i njegovih suradnika, ne čudi velik broj tekstova posvećenih obrazovanju u mađarskom duhu objavljenih na njegovim stranicama. Ilustrativan primjer teorijskog razmatranja povezanosti školstva i mađarizacije predstavlja trodijelna serija članaka „A kulturpolitikuskok figyelmébe“ tiskana krajem 1899. godine. U prvom od njih autor problematizira nedostatak entuzijazma zbog uvođenja državnih škola, naglašavajući kako je – da bi mađarizacija putem školstva bila uspješna – potrebno promijeniti opći pučki mentalitet o obrazovanju, odnosno osim jezično, na učenike utjecati i emocionalno.¹⁸⁴ U sljedećem nastavku, nudeći rješenje za ranije predstavljeni problem, autor predlaže podizanje državnih škola uz župna središta, kako bi se svećenički autoritet iskoristio za utjecaj na roditelje školskih obveznika. No, da bi suradnja između škole i Crkve bila moguća, najprije je potrebno obračunati se s lažnim vijestima o protuvjerskom radu državnih škola, odnosno potaknuti i državne učitelje na dodatno zapošljavanje na položajima kantora i orguljaša. Takav postupak omogućio bi i postupno uvođenje mađarskog jezika u liturgiju, najprije na tihim pa potom i na svim misama. Osim izravnog utjecaja na mlade, na taj bi se način spriječila i pobuna starijih, konzervativnijih, dijelova društva do koje bi uslijed naglije izmjene zasigurno došlo. Uz to, privikavanjem ljudi na izražavanje najdubljih duhovnih čuvstava na mađarskom jeziku završila bi i njihova formacija u mađarskom nacionalnom duhu.¹⁸⁵ Konačno, vraćajući se pitanju škola, u završnom dijelu serije autor naglašava kako one trebaju postati poput intelektualnih mreža u koje će rado hrliti *i manje i veće ribe* (i učenici i starije stanovništvo). Da bi se to postiglo, osim jače suradnje s Crkvom, kojom bi se onemogućio „zaborav“ mađarskog jezika nakon dovršetka školovanja, lokalni bi učitelji stanovništvu trebali nuditi i praktična znanja, poglavito u poljoprivredi, odnosno biti stalno prisutni u lokalnoj javnosti.¹⁸⁶

¹⁸³ Ogrizović, „Uvodna riječ o razvoju školstva u Međimurju“, 11; Horvat, *Poviest Međimurja*, 274.

¹⁸⁴ „A kulturpolitikuskok figyelmébe I“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. listopada 1899.

¹⁸⁵ „A kulturpolitikuskok figyelmébe II“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. studenoga 1899.

¹⁸⁶ „A kulturpolitikuskok figyelmébe III“, *Muraköz – Medjimurje*, 12. studenoga 1899.

O važnosti učenja mađarskog jezika od najranijih dana i mogućnosti postajanja *pravim Mađarima* njegovim usvajanjem u školama pisano je kroz čitavo izlaženje lista.¹⁸⁷ Dakako, s obzirom na usmjerenost mađarskog dijela novina intelektualnijoj čitateljskoj publici, članci o školstvu na mađarskom pisani su iz naglašenije teorijske perspektive, dok su tekstovi plasirani međimurskim čitateljima praktičnije naravi. No, unatoč višedesetljetnom bavljenju tom temom, njene osnovne sastavnice i argumenti uglavnom ostaju nepromijenjenima. Prvi i najbitniji među njima naglašavanje je osiguravanja budućnosti mađarske nacije školskim odgajanjem mladih naraštaja u domoljubnom duhu.¹⁸⁸ Drugi, već spomenuti, predstavlja ustrajnost u prezentiranju komplementarnosti Crkve i škole – osim kao mjesta zaštite i promicanja državnog jezika i nacionalnog duha, državne se škole predstavljaju i kao rasadišta religijski utemeljenog morala i same vjere. Uz to, povezanost međimurskih učitelja sa svećenstvom naglašava se redovitim opisima učiteljskog sudjelovanja na svečanim misama uoči godišnjih sastanaka Međimurskoga učiteljskog kruga, prijateljskih odnosa manifestiranih na raznim druženjima te istaknute svećeničke uloge prilikom otvaranja (i blagoslova) novih školskih zgrada.¹⁸⁹ Treći element, naglašeniji početkom 20. stoljeća, isticanje je važnosti mađarskih škola kao sredstva obrane protiv hrvatskih (i štajerskih) stranih utjecaja. Osim navođenjem posebnih ulaganja vodstva Zaladske županije u Međimurje i njegov školski sustav, taj je element obilježen i učestalim naglašavanjem kako (dobrovoljno!) učenje mađarskog jezika u školama nikako ne znači oduzimanje prava na govorenje „međimurskim“; ovakvom argumentacijom čitatelje se jamačno htjelo podsjetiti na navodno drugačija iskustva s „ilirskim“ školama tijekom 1850-ih.¹⁹⁰

Kao što je već rečeno, argumentacija slanja djece u mađarske državne škole u međimurskom dijelu lista bila je naglašenije praktične naravi, ponavljajući uglavnom argumente korištene i za poticanje na uporabu mađarskog jezika u svakodnevicu. Primjerice, navođenjem da *orsag nemre trpeti, da bi gdo, kak cvet na polju, bez škole zrasel gori* budući da bi takva osoba čitavog života bila *terh čovečanstva, smet, kojega pošteni ljudi ne trpiju med*

¹⁸⁷ Među najranijim većim tekstovima te tematike ističe se članak „A muraközi állami iskolai tanítók“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. travnja 1885.

¹⁸⁸ Za primjer vidi: „Nemzeti népnevelés“, *Muraköz – Medjimurje*, 31. siječnja 1909.

¹⁸⁹ Za primjer vidi: „A Muraközi róm. kath. Népnevelők Egylete a zágrábi érsek védnöksége alatt“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. rujna 1900. Dakako, s obzirom na ulogu međimurskog klera u očuvanju hrvatskoga nacionalnog karaktera Međimuraca, bilo je i drugačijih novinskih osvrti na svećenstvo, o čemu detaljnije u narednim poglavljima.

¹⁹⁰ Za primjere vidi: „A magyar nyelv terjesztésének kérdéséhez“, *Muraköz – Medjimurje*, 28. travnja 1889. i 5. svibnja 1889; „Tanügyünk 'botránya‘“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. ožujka 1913; „Fellállítandó iskolák“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. ožujka 1914. Za tvrdnje o nametanju knjiga pisanih hrvatskim književnim jezikom u razdoblju hrvatske uprave nad Međimurjem vidi: „Egy fontos rendelet“, *Muraköz – Medjimurje*, 12. prosinca 1886.

sobom, nastoji se one roditelje koji – unatoč kaznama – ne brinu o školovanju svoje djece potaknuti na promjenu mišljenja. Pritom se navodi kako se u školi djecu uči *na poštenje, lepotu i dobrotu, na ljubav Boga i ljudi* pa *naj ide dakle sem i njegovo dete, naj bude i iz njega pošten čovek, dober sin domovine*.¹⁹¹ U protivnom, oni roditelji koji će svojoj djeci onemogućiti školovanje – a time i znanje mađarskog jezika – osudit će ih da u novoizgrađenom mađarskom društvu budu poput gluhih ljudi. Stoga, ponavlja se svake godine, *dajte decu vu školu!*¹⁹²

Neizravno, oduševljenje uvođenjem mađarskih državnih škola i rezultatima njihovog rada s djecom potencirano je na trojak način. U prvom redu riječ je o već spominjanim školskim priredbama, odnosno nastupima školske djece na mađarskom jeziku. Izvještavajući o takvim događajima, autori članaka redovito naglašavaju roditeljsko ganuće do suza, odnosno veliko zadovoljstvo okupljene *gospode*, nastojeći time emocionalno uvjetovati reakcije roditelja u drugim mjestima, odnosno prezentirati da je znanje stranog jezika dobro sredstvo postizanja *više cijene* među lokalnom i stranom elitom.¹⁹³ Pored toga, u uvjetima relativnog siromaštva međimurskog stanovništva, kontinuirano novinarsko navođenje novčanih nagrada najboljim učenicima (također i učiteljima kao najkvalitetnijim predavačima) mađarskog jezika zasigurno je trebalo poslužiti kao privlačan čimbenik. Prema Ferenczu Göncziju, uprava općeg školstva, županijske vlasti, lokalna plemićka tijela i drugi domoljubni pojedinci u tu su svrhu – *kao podstrek i nagradu* – podijelili na tisuće forinti (kasnije kruna).¹⁹⁴ Pojedinačne donacije, darivane u uvjerenju da će takvi čini *donesti svoje kamate*,¹⁹⁵ pritom su varirale od simboličnih 20 kruna za razdjeljivanje među najboljom školskom djecom¹⁹⁶ do 100 kruna individualne nagrade za najuspješnije mađarizatore u učiteljskim redovima.¹⁹⁷ Konačno, oduševljenju državnim školama neizravno je trebalo pridonijeti i izvještavanje o njihovom otvaranju u raznim međimurskim mjestima, čiji je trijumfalizam označen kako samim tonom teksta tako i veličinom posvećenog mu prostora na, uglavnom naslovnim, stranicama.¹⁹⁸

¹⁹¹ „Škola“, *Muraköz – Medjimurje*, 28. srpnja 1901.

¹⁹² „Dajte decu vu školu“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. kolovoza 1909.

¹⁹³ Među nizom primjera („U Sv. Gjurgju“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. rujna 1884; „Školski izpit v Nedelišču“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. rujna 1884; „Svečanost u Kotor“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. prosinca 1909.) svojom se izravnošću ističe članak „Vu Priloku“, *Muraköz – Medjimurje*, 3. srpnja 1887. ističući *ako bi vu svakoj medjimurskoj školi tak se trsili magjarskoga jezika vučiti, kak vu Priloku, onda bi za nekoliko letah vu Medjimurju ves mladež govoril orsački jezik bez toga, da bi moral svojeg materinskog jezika pozabiti*.

¹⁹⁴ Gönczi, *Medjimurje*, 60.

¹⁹⁵ „Veliki školski prijatelj“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. studenoga 1885.

¹⁹⁶ „Zahvala“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. lipnja 1900.

¹⁹⁷ „Nagrada za širenje magjarskoga jezika“, *Muraköz – Medjimurje*, 31. ožujka 1901.

¹⁹⁸ Kao reprezentativan primjer ističe se svečano otvaranje državnih škola u Dekanovcu i Domašincu kao jubilarne 24. i 25. takve ustanove u Medjimurju krajem 1908. godine. Ključna uloga za taj podvig pripisana je već spomenutom školskom nadzorniku dr. Kálmánu Ruzsicski kao neumornom radniku u prilog *svete mađarizacije*, a same škole proglašene su novim središtima mađarske kulture i nacije u međimurskom kraju; „Alsó-Muraköz

Unatoč entuzijastičnim natpisima i stalnom poticanju na napredak, na stranicama „Muraköza – Medjimurja“ našlo se i nekoliko slučajeva kritike pristupa mađarizaciji Međimuraca. Naime, dok su pojedinci – poput rodoljubnog dobročinitelja iz Sümega – bili spremni na osobni trošak uzdržavati jednogodišnje podučavanje mađarskog jezika za dvojicu nadarenijih međimurskih učenika,¹⁹⁹ prema mišljenju uredništva „Muraköza – Medjimurja“ šira institucionalna potpora na regionalnoj razini ostala je nezadovoljavajućom. Na posebnom su se udaru kritike pritom našla odgovorna tijela u obližnjoj Nagykanizsi, uslijed čije su usmjerenosti samo na vlastito područje i pasivnosti u privlačenju potencijalnih međimurskih gimnazijalaca *prekodravski* elementi iskoristili priliku za njihovo upisivanje u više škole u Varaždinu ili Zagrebu, postavljajući time temelje za ostvarivanje svojih budućih političkih namjera u Međimurju.²⁰⁰

6. 4. *Apostoli razuma i mađarske nacionalne ideje* – Međimurski učiteljski krug

Ključnu ulogu u postupnom mađariziranju Međimuraca igrali su, dakle, učitelji u mađarskim državnim školama. Koristeći mogućnost naglašavanja vlastitih zasluga pred čitateljskom javnošću, tu činjenicu redom ističu autori onovremene međimurske/mađarske literature. Primjerice, i sam učitelj, Ferencz Gönczi u svom djelu navodi kako se *učiteljstvu Međimurja, pogotovo onom mlađe generacije, doista nema što prigovoriti u pogledu revnosti, oduševljenja i mađarskog duha*,²⁰¹ što se manifestira i njihovim međusobnim natjecanjem u mađarizaciji.²⁰² Odjeci takvih promišljanja protežu se i stranicama „Muraköza – Medjimurja“. U jednom od odabranih članaka učitelji se tako nazivaju *pravim narodnim vođama i apostolima razuma i mađarske nacionalne ideje* u Međimurju, koji svojim entuzijastičnim pristupom oblikuju čitave generacije budućih Mađara.²⁰³ Na drugom se mjestu naglašava kako je učiteljsko zvanje ključno za mađarsku budućnost, budući da svojim radom učitelji mnoštvo različitih narodnosti sabiru u jedinstven narod sa zajedničkim jezikom.²⁰⁴ Zbog takvih zasluga

kultur-ünnepe“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. studenoga 1908. Sasvim prikladno, u tekst je uključena i pohvala pro-mađarski nastrojenom župniku Nándoru Ehrenreichu, iz čijeg se govora prigodom blagoslova novih zgrada ističe nada da će učitelji u njima djecu podučavati *na diku Boga, Magjarske Domovine i dobroga međimurskoga magjarskoga naroda*, sažimajući time čitav smisao onodobnoga školskog sustava u Međimurju; „Posvećenje novih orsačkih škola u Domašinecu i Dekanovcu“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. studenoga 1908.

¹⁹⁹ „Horvát tanulók figyelmébe!“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. kolovoza 1892.

²⁰⁰ „A Dunántuli Közművelődési Egylet“, *Muraköz – Medjimurje*, 11. svibnja 1890; Kapun, *Medjimurje 1918.*, 135-136.

²⁰¹ Gönczi, *Medjimurje*, 165.

²⁰² Isto, 60.

²⁰³ „Népünk igazi vezérei“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. srpnja 1898.

²⁰⁴ „A tanítók hivatása“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. travnja 1900.

– kojima će biti stvoreni *od domoljublja ustreptali naraštaji* – izražava se i žaljenje što dio javnosti i dalje grdi učitelje, ponajprije zbog dvomjesečnoga ljetnog odmora, umjesto da prizna koliki je njihov nacionalni i ini značaj te ga nagradi barem zahvalnošću.²⁰⁵

Ranije prikazanim zakonskim izmjenama (posebice onom iz 1879. godine) preduvjetom zadržavanja učiteljskog položaja određeno je poznavanje mađarskog jezika, odnosno mogućnost njegove uporabe tijekom nastave. Kako je dio učitelja u međimurskim državnim školama preuzet iz kadrova doseljenih za vrijeme hrvatske uprave nad Međimurjem, odnosno iz bivših općinskih ili konfesionalnih škola, javila se potreba održavanja tečajeva učenja mađarskog za njih. Počevši od školske godine 1882./83. kao jedno od mjesta održavanja takvih tečajeva odabran je i Čakovec. Sudionicima tečajeva osigurana je zamjena na radnom mjestu, kao i dnevnice te besplatan smještaj; njihovi poučavatelji bili su uglavnom lokalni već mađarizirani prosvjetari, uključujući i samog Józsefa Margitaija.²⁰⁶ Iako je zadnji tečaj održavan upravo u godini njegove pojave, list „Muraköz – Medjimurje“ u svojim prvim brojevima s oduševljenjem je prionuo poticanju učitelja da se prijave na nj. Argumentirajući da je želja za usavršavanjem u govorenju mađarskog jezika odraz ljubavi prema domovini i školstvu te opće težnje za napredovanjem, autor poziva učiteljima naglašava da u tečaju mogu sudjelovati i ako smatraju da već govore dobrim mađarskim, budući da se mogućnost poboljšavanja nikad ne iscrpljuje, a osim samog jezika na tečajevima se nudi i upoznavanje s novim didaktičkim metodama.²⁰⁷ Kako bi takvo uvjeravanje bilo što realnije, u istom je broju objavljeno i otvoreno pismo jednog od bivših polaznika tečaja, nedelišćanskog učitelja Györgyja Gerencséra, u čijim redcima on potvrđuje gore spomenute navode, opisujući kako je – premda rodом Mađar s mađarskim kao materinjim jezikom – nakon završetka tečaja doživio osjetno olakšanje u podučavanju djece.²⁰⁸

Usavršavanju nastavnog procesa i zalaganju za poboljšanje učiteljskoga socioekonomskog statusa trebalo je poslužiti i udruživanje učitelja u strukovne organizacije, omogućeno Eötvösovim zakonom iz 1868. godine.²⁰⁹ Godine 1870. (ili 1869.)²¹⁰ osnovano je

²⁰⁵ „Nemzetnapszámok“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. kolovoza 1908.

²⁰⁶ Kapun, „Osnivanje i početak rada Učiteljske škole u Čakovcu“, 56-57.

²⁰⁷ „A csáktornyai pöttanfolyam megnyitása előtt“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. srpnja 1884.

²⁰⁸ „Mit nyertem én a pöttanfolyamon“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. srpnja 1884.

²⁰⁹ Bauk, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 87. Na sljedećoj stranici Bauk ističe i da je *djelatnost učiteljskih udruženja usmjerena na: ovladavanje novim stručnim i pedagoškim spoznajama, rasprave o suvremenim metodama i oblicima odgojno-obrazovnog rada, održavanje instruktivnih sastanaka, stalnu brigu o poboljšavanju materijalne opremljenosti škola itd.*

²¹⁰ Károly Zrínyi navodi prvu, dok Franka Bauk spominje drugu godinu osnutka. S obzirom na njegovo članstvo u opisivanom udruženju i, u trenutku pisanja *Monografije grada Čakovca*, suvremenu perspektivu, prednost je dana Zrínyijevom navodu.

Opće udruženje učitelja Zaladske županije, u sklopu kojega se potom pojavilo i Udruženje učitelja Međimurja, 1875. godine prerastavši u Međimurski učiteljski krug (mađ. A Muraközi Tanitókör).²¹¹ Već petnaestak godina nakon osnivanja, Međimurski učiteljski krug postao je jednim od najvećih u županiji, 1889. godine brojeći 85 članova, da bi se kasnije njihova brojnost podigla i do 106.²¹² Na predsjedničkom mjestu Kruga izredali su se Elek Mólnar, Gusztáv Jeney, Károly Mencsey i Lajos Brauner, a gotovo svi članovi Biračkog odbora bili su i autori članaka (i urednici) u „Muraközu – Medjimurju“.²¹³ U kombinaciji te činjenice sa zajedničkim ciljevima rada na *svetoj obavezi mađarizacije u svim dostupnim područjima i inicijativama*²¹⁴ valja tražiti i razloge česte zastupljenosti sadržaja vezanih uz Međimurski učiteljski krug na naslovnim stranicama novina. Uz praćenje cjelogodišnjeg rada,²¹⁵ važno mjesto u novinama zauzimali su izvještaji o godišnjim susretima članova Kruga, redovito u nekom drugom međimurskom mjestu. Osim jačanja međusobne povezanosti i strukovne solidarnosti, na takvim su događajima – u skladu s osnovnom namjenom udruženja – prezentirane i novine u načinima podučavanja raznih nastavnih predmeta na mađarskom jeziku.²¹⁶ Premda u njegovom zaglavlju to nikad nije istaknuto, list „Muraköz – Medjimurje“ zbog opisanih je izvještaja stoga moguće smatrati i *neslužbeno službenim* glasilom Međimurskoga učiteljskog kruga.

6. 5. *Lepa pelda je to – potpora samoinicijativnom učenju mađarskog jezika*

Osim iznošenja jačih ili slabijih argumenata u prilog uporabe jedinstvenog jezika u državi te opisanog pružanja *medijske podrške* službenim mađarizacijskim inicijativama i školstvu kao njihovom osnovnom provoditelju, uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ učenje mađarskog jezika podupiralo je i na niz drugih, manje institucionaliziranih načina. Dana 29. siječnja 1888. godine na kraju međimurskog dijela novina započeto je izdavanje serijala tekstova naslovljenih „Magjarska slovnica“ (kasnije „Horvatsko-magjarski razgovori“). U kratkom opisu čitateljima je objašnjeno da će u toj rubrici ubuduće uslijediti *nekoji potrebni*

²¹¹ Zrínyi, *Monografija grada Čakovca*, 281; 283. Premda to nije tema ovoga rada, na ovom je mjestu prikladno upozoriti i na aktivnosti međimurskih učitelja u mađarskom društvu Julián Egyesület, osnovanom 1904. godine zbog brige o kulturnom životu i školovanju hrvatskih Mađara, odnosno njihove zaštite od pokušaja asimilacije. Vidi: Béla Makkai, „Kontradikcije aktivne zaštite manjina u krugu slavonskih Mađara početkom 20. stoljeća“, u *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102. – 1918.*, ur. Milan Kruhek (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004), 319-327.

²¹² Zrínyi, *Monografija grada Čakovca*, 284; Bauk, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 88.

²¹³ Zrínyi, *Monografija grada Čakovca*, 283-284.

²¹⁴ Bauk, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 88.

²¹⁵ Za primjer vidi: „A 'Muraközi Tanitókör' 30 éves multja“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. lipnja 1902.

²¹⁶ Ilustrativan primjer susret je Međimurskoga učiteljskog kruga u Razkrižju 1908. godine. U članku na „međimurskom“ jeziku posebno je naglašeno oduševljenje lokalnog stanovništva zbog dolaska većeg broja pripadnika međimurske intelektualne elite; „Učiteljska sednica“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. svibnja 1908.

*razgovori vu magjarskim jeziku za one, koji bi se radi znali nekaj po magjarski razgovarjati.*²¹⁷ Kroz iduća godišta (najredovitije 1889. godine) objavljen je niz dvojezičnih primjera razgovora o najrazličitijim stvarima iz svakodnevnog života (hrana, piće, poljodjelske alatke itd.), odnosno pokaznih primjera situacijskih prilika u kojima bi pojedincu moglo zatrebati znanje barem osnova mađarskog jezika (razgovor s raznim obrtnicima i činovnicima, trgovanje na sajmu itd.). Uz to, u nekoliko je navrata, naizmjeničnim pisanjem rečenica na „međimurskom“ i mađarskom jeziku, ispričano nekoliko jednostavnih priča.²¹⁸ Pretpostavljeni način korištenja ovih novinskih odlomaka prezentiran je na početku jednog od tekstova o kuhinji; prema namjerama autora, uoči ručka roditelji bi trebali pozvati djecu za stol (*Otec: Hodite deca, budemo se nekaj od stola spominjali po magjarski.*)²¹⁹ te potom neko vrijeme posvetiti pokušajima opisa svoje okoline na mađarskom jeziku.

Na posebnoj su cijeni u novinama bili – doduše, prilično rijetki – primjeri (u izvornom tekstu *pelde*) samoinicijativnog organiziranja u svrhu usvajanja znanja mađarskog jezika i vježbanja njegove uporabe. Primjerice, toplo je pozdravljeno osnivanje društva mladića iz Preloga koje je 1901. godine potaknuo ondašnji župnik János Varga. Pored same korisnosti dijeljenja poljoprivrednih savjeta, posebno je istaknuto zajedničko čitanje mađarske literature dvaput tjedno – *Lepa pelda je to, koja je vredna, da ju prime svaka občina i sa tulikom radostjom, kak Preločani.*²²⁰ Osim ovog konkretnog primjera, u članku „Lepa pelda“ opisano je „Društvo mladeži“ iz neimenovanog mjesta, nastalo dogovorom seoskih mladića da će se svakodnevno sastajati sa seoskim učiteljem kako bi čitali mađarske novine i knjige te učili pjevati mađarske pjesme. U članku je razjašnjena i organizacijska struktura takvog društva, kao i način njegovog financijskog uzdržavanja; zbog neimenovanja mjesta radnje, moguće ga je protumačiti kao tek teorijski tekst namijenjen prezentiranju poželjnog ideala međimurske domoljubne mladeži i poticanju njenoga stvarnog samoorganiziranja.²²¹ Na jednak je način u novinama problematiziran i interes javnosti za kulturna udruženja, odnosno potreba za njihovom obnovom i osnivanjem novih, poput onih posvećenih pjevanju mađarskih pjesama, što je možda bio i način otpora sličnim inicijativama hrvatske strane, tada već prisutnima na župnim dvorovima i drugim mjestima.²²² Dakako, u svrhu opremanja takvih udruženja

²¹⁷ „Magjarska slovnica“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. siječnja 1888.

²¹⁸ Za primjer vidi: „Horvatsko-magjarski razgovori (Pripovest za školsku decu)“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. svibnja 1891.

²¹⁹ „Horvatsko-magjarski razgovori“, *Muraköz – Medjimurje*, 16. veljače 1890.

²²⁰ „Iz Preloka“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. veljače 1924.

²²¹ „Lepa pelda“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. siječnja 1905.

²²² Za primjere vidi: „A delegyletek érdekében“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. siječnja 1899; „Kulturegyesületeink“, *Muraköz – Medjimurje*, 12. ožujka 1899. U nekoliko navrata, budući da je osobito potrebno, da se svaki roditelj

potrebnim knjigama, na stranicama novina oglašavani su različiti priručnici i rječnici mađarskog jezika, uključujući i Margitaijev *Hrvatsko-mađarski rječnik*.²²³

* * *

Unatoč svim nabrojanim pokušajima mađarskih vlasti, mađarizacija u Međimurju u jezičnom smislu nije dala povoljnih rezultata.²²⁴ O tome svjedoče popisi stanovništva nastajali do raspada Austro-Ugarske Monarhije,²²⁵ nastavak uporabe hrvatskog (ili, promatrano očima urednika lista, „međimurskog“) jezika u svakodnevici te potreba ponovnog učenja osnova mađarskog jezika u vojsci, svega nekoliko godina nakon što su vojnici napustili školske klupe.²²⁶ Ne želeći narušiti desetljećima stvaranu sliku o navodnim velikim uspjesima mađarizacijskih akcija, novine „Muraköz – Medjimurje“ o ovom su šutjele.

trsiju, kaj se njim deca navčiju magjarski, zagovarano je i osnivanje pučkih knjižnica po selima s dovoljnim brojem zainteresiranih čitatelja; „Od knjigah“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. studenoga 1906.

²²³ Za primjere vidi: „Magjarsko-horvatski i Horvatsko-magjarski rečnik za porabu vu školi i na putu“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. listopada 1889; „A Magyar Beszéd Vezérkönyve“, *Muraköz – Medjimurje*, 6. lipnja 1909.

²²⁴ Kao jedini konkretniji rezultat mađarizacije može se istaknuti otupljivanje ionako nedovoljno razvijenoga hrvatskog nacionalnog osjećaja među Međimurcima u promatranom razdoblju; Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju*, 25.

²²⁵ Kalšan, „Predgovor“, 1. Károly Zrínyi negiranje poznavanja mađarskog jezika prilikom popisa naivno (ili smatrajući čitatelje naivnima?) je pokušao protumačiti navodnim namjernim prešućivanjem tog dodatnog znanja zbog skromnosti ili popisivačkom pretjeranom strogoćom pri procjenjivanju kakvoće izgovorenog mađarskog; Zrínyi, *Monografija grada Čakovca*, 368.

²²⁶ Kapun, *Međimurje 1918.*, 135. Rašireno neznanje mađarskog jezika Kapun kvantitativno dokazuje pomoću matičnih knjiga iz Čakovca, u kojima se redom ponavlja tvrdnja *Pročitano, hrvatski protumačeno, odobreno i po prijavitelju koji zna samo hrvatski potpisano*; Isto, 141-142. Zaborav i nebitnost mađarskog jezika u životu međimurskih seljaka nakon završetka osnovnog obrazovanja u obliku razgovora svog pripovjedača sa seljankom Katalenom, koja se prisjeća tek ponekog retka *kakše popefkice*, prikazao je Vilović; *Tri sata*, 58-59.

7. Međimurski identitet u mađarskoj domovini

7. 1. Naša najsveteša dužnost – podučavanje mađarskom domoljublju

Sukladno ranije citiranoj Margitaijevoj napomeni da je novine pokrenuo kako bi međimursku dilemu glede pripadnosti Hrvatskoj ili Mađarskoj jednom zauvijek razriješio u mađarsku korist, na stranicama novina čitatelje se ustrajno – u raznim oblicima i na razne načine – pokušavalo upoznati s mađarskom domovinom i potaknuti na razvoj osjećaja prema njoj. Dakako, takvi su pokušaji bili usmjereni ponajprije prema čitateljima međimurskog dijela novina; budući da su poznavatelji mađarskog jezika unaprijed ocijenjeni već uklopljenima u mađarsku naciju, njima su posvećena stručnija razmatranja o mađarskoj kulturi i njenom širenju na međimurskom prostoru, odnosno od njih se očekivalo da i sami sudjeluju u projektu širenja mađarskog domoljublja među ostatkom puka.²²⁷

Vodeći se predodžbom o Međimurcima kao jednostavnom i slabo obrazovanom narodu, bez izražene težnje za aktivnijom političkom participacijom i vlastite narodnosne inteligencije kao potencijalne smetnje mađarskim akcijama,²²⁸ urednici „Muraköza – Medjimurja“ svojim su čitateljima pojam domovine i potrebe ljubavi prema njoj pokušavali objasniti na simplificiran način. Valja imati na umu da su takvi natpisi zapravo predstavljali prvi sustavniji rad na masovnoj edukaciji o naciji i nacionalnim pitanjima putem tiska u međimurskoj povijesti. Primjerice, krajem 1885. godine u seriji zamišljenih dijaloga međimurskih seljaka na više je mjesta naglašeno kako je domovina više od pukog mjesta rođenja, a borba za nju *naša najsveteša dužnost, koju smo od naših otacv priieli*, odnosno kako domovinu nije dovoljno samo voljeti, već kod domoljuba treba postojati želja i da se s njom i njenim ustrojem što temeljitije upozna kako bi mogao činiti *vse ono kaj more podignuti sreću i dobrostanje domovine*.²²⁹ U istom su duhu krajem 19. stoljeća pisana i otvorena pisma obrazovanijih

²²⁷ Za primjere stručnijeg obraćanja mađarskim čitateljima vidi: „Muraköz magyarsága érdekében“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. prosinca 1903; „Magyar érzés“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. lipnja 1908; „Közművelődési egyesület“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. siječnja 1910.

²²⁸ Gönczi, *Medjimurje*, 134. O naravi Međimuraca sugestivno govori i naslovni članak „Po pravim putu dalje“, objavljen u „Muraközu – Medjimurju“ 3. veljače 1907. godine: *...to je već narav našega medjimurskoga puka. I jako lepa narav. Poslušaj svoje vodje, gosp. plebanuša, gosp. notariuša i gosp. navučitelja, ali kakvim tužnim vitezom se neda vkaniti. Naš puk medjimurski veruje vu Boga, pobožan je i ljubi domovinu svoju Magjarsku. Neposlušaj nikakove puntare. Daj Bog, da po ovim putu dalje ide tak!*

²²⁹ *Vidite, dragi, da sam ja prav rekel, da vi neznate kaj je ta reč domovina. Poslušajte anda, ja vam budem povedal. Domovina nije samo ona hiža, ono selo, ona fara ili občina, gde smo se rodili, nego cela ona zemlja, koju su vu starodavnosti zavzeli predji naši i s njom ladali, koju su nam otci naši začuvali, vu kojoj se vsi jednakih zakonov, jednakih pravic vživamo, je ona zemlja vu kojoj smo se rodili, vu kojoj živimo i stanujemo. Ta pak zemlja, koju mi domovinom svojom zovemo je Magjarska, a naš narod zove se magjarski, koj živi vu njoj i izvan nje; „Domovina“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. studenoga 1885. Serijal završava istoimenim člankom 6. prosinca 1885. godine, na čijem se kraju doznaje da mu je autor Ferencz Glad.*

Međimuraca ostatku društva, tvoreći osnovu njegovoga „političkog odgoja“ putem novina sve do pojave izazova hrvatskoga nacionalnog pokreta početkom sljedećeg stoljeća.²³⁰ Naposljetku, posebnu vrijednost – budući da su dolazile od samih čitatelja i bile odraz njihovog razmišljanja o vlastitom identitetu – imale su razne pjesme u koje su uklopljeni navodi o mađarskom karakteru Međimuraca i njihovoj ljubavi prema Mađarskoj. Primjerice, u pjesmi „Novo stoletje“, objavljenoj početkom 1901. godine, autor sve čitatelje, *ki smo pod magjarski svet*, poziva da u novom stoljeću rade tako da *nam domovje Magjarsku obsije sunce mira, a tujec jalnim okom promatra Magjarski orsag* te zaključi da je *Magjar ipak prvak*.²³¹

Kao kontekst širenja entuzijazma prema Mađarskoj korištene su i godišnje čestitke povodom većih blagdana. Tako, na primjer, autor božićno-novogodišnje čestitke 1886. godine, u kojoj su isprepleteni religiozni i nacionalni motivi, kliče *premioj domovini* zazivajući na nju Božji blagoslov, odnosno želeći *neka vlada vu tebi sloga i ljubav, nek te ljubi svaki domorodec, ali ovu ljubav nek blagoslovi i okruni ljubav božja*.²³² Puno konkretniji svojim je pozivom autor uskršnje čestitke nekoliko godina kasnije – *Budimo verni sini i kćerke domovine naše, koja nas obgrli i vu svakoj tugi, kak dobra mati svoje dete. [...] Trsimo se, da s čim bolje napredujemo vu duševnih i telovnih krepostih: živimo vu poštenju, vu domoljubavi, jer samo tak moremo začuvati on kinč, koj služi na najvekšu diku svim Medjimurcom i to su one reči, da: „Medjimurje je lepi cvetnjak Magjarskoga orsaga*“.²³³ Upravo slika o posebnom mjestu Međimurja (i Međimuraca) unutar Mađarske, o kojoj će riječi biti i u nastavku teksta, ostala je trajnim motivom mnoštva pro-mađarskih tekstova i izjava objavljenih u novinama.²³⁴

Podučavanju o mađarskoj domovini i generiranju domoljubnih osjećaja te ukupnog zadovoljstva življenjem upravo pod mađarskom vlašću bili su namijenjeni i serijali objava o državnom ustroju, od najviših tijela vlasti do županijske i lokalne razine. Kao najpotpuniji među njima ističe se niz objava naslovljenih „Navuk od pravic Magjarske države“, objavljivan od 11.

²³⁰ Ilustrativan primjer predstavlja dvodijelno pismo „Jednom prilikom“ objavljeno na međimurskoj naslovnici novina 16. i 23. ožujka 1890. godine u kojem G. Cirkvenčić iz Benkovca preko opisa svog posjeta prijatelju prezentira poželjan ideal domoljubnog ponašanja Međimuraca, istovremeno u jednostavnoj dijaloškoj formi tumačeći osnovne postavke mađarskoga državnog ustroja.

²³¹ „Novo stoletje“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. siječnja 1901. Za druge primjere domoljubnih pjesama vidi: „Domoljublje“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. svibnja 1898; „Naša zastava“, *Muraköz – Medjimurje*, 6. kolovoza 1899.

²³² „Božić i zadnji dnevi leta 1886.“, *Muraköz – Medjimurje*, 25. prosinca 1886.

²³³ „Vuzem“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. travnja 1908.

²³⁴ Za dodatne primjere vidi tekst Margitaijeve napitnice u čast posjete velikog župana Zaladske županije Međimurju, u čijem se sadržaju zrcali mentalitet glavnog urednika novina, odnosno njegova vizija Međimurja kao ponosa mađarske domovine; „G. Veliki župan vu Medjimurju“, *Muraköz – Medjimurje*, 6. ožujka 1887., kao i prijedlog anonimnog autora da se jednom godišnje svi Međimurci zaposleni u mađarskim državnim službama okupe u Međimurju, kako bi svojom brojnošću prezentirali prilike koje mađarska domovina nudi svojim vjernim građanima; „Medjimurski sini vu službah“, *Muraköz – Medjimurje*, 3. svibnja 1914.

travnja do 13. lipnja 1886. godine. U relativno istom obliku, pod različitim naslovima ovi će se tekstovi objavljivati i kasnijih godina, odražavajući očiglednu potrebu kontinuiranog rada na stvaranju veza između Međimuraca i Mađarske. Napokon, početkom 1901. godine, u tekstu naslovljenom „Nekaj od temeljnih pravic magjarskih“, koji na edukativan način govori o ugarskom ustavu i temeljnim građanskim slobodama, razotkriva se već pojašnjeni *raison d'être* takvih članaka podsjećanjem kako *na magjarski zemlji smo se rodili, tu živimo, jedne domovine deca, dakle brati smo si. Jednako ljubimo domovinu, jednako se trsimo nju cvetučom napraviti, i ako je treba, svi smo jednako pripravi za nju krv proljati*.²³⁵ Ovakvi tekstovi, dakako, u onovremenoj (pa ni današnjoj) Europi nisu bili tek mađarska/mađarizacijska posebnost, ali promatran u kontekstu mađarizacijskih namjera uredništva lista u kojem su objavljivani njihov sadržaj dobiva dodatnu namjenu stvaranja privida o potpunoj identitetskoj uklopljenosti Međimuraca u mađarski nacionalni korpus.

7. 2. Međimurci – H(o)rvati ili Mađari?

Kao što je navedeno u pregledu dosadašnje istraženosti teme, u historiografskim radovima o „Muraközu – Medjimurju“ jedan od temeljnih naglasaka stavljen je na njegovu ulogu u pokušajima kreiranja zasebnoga međimurskog identiteta, odvojenog od hrvatstva, a bliskog mađarstvu. No, premda je – kao što će nastavak ovog potpoglavlja demonstrirati – takav zaključak moguće argumentirati nizom tekstova objavljenih u novinama, postojanje drugog novinskog sadržaja nameće potrebu izbjegavanja upadanja u suviše simplificiranu percepciju uredničkog pristupa međimurskom identitetu.

S obzirom na mađarizacijski angažman i napore uočljive u gotovo svakom broju lista kroz čitavih tridesetak godišta njegova izlaženja, zbunjuje određena nekonzistentnost u pristupu hrvatskom (odnosno navodnom ne-hrvatskom) karakteru Međimuraca. Naime, dok bi se nazivanje stanovnika Međimurja *međimurskim Hrvatima* bez posebnih refleksija na takvu nacionalnu odrednicu²³⁶ u prvim godinama još moglo smatrati odrazom tada još nedovoljno razrađene ideje o međimurskoj zasebnosti, kontinuirana naslovna uporaba *horvatskog jezika*²³⁷ sve do posljednjih brojeva 1918. godine nigdje u listu nije problematizirana niti je on na tom

²³⁵ „Nekaj od temeljnih pravic magjarskih“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. siječnja 1901.

²³⁶ Vidi, primjerice, članak o mađarskoj etnografiji: „A magyarországi néprajzi társaság és a Muraköz“, *Muraköz – Medjimurje*, 3. ožujka 1889.

²³⁷ *Na horvatskom i magjarskom jeziku izlazeći društveni, znanstveni i povučljivi list za puk*, odnosno *Magyar és horvát nyelven megjelenő társadalmi, ismeretterjesztő és szépirodalmi hetilap*.

mjestu zamijenjen „međimurskim“ jezikom. S obzirom na u ranijim poglavljima spominjano načelo o jeziku kao jednoj od temeljnih nacionalnih odrednica, nije do kraja razjašnjeno ni zašto se Međimurci – za koje se, barem u nekim tekstovima,²³⁸ priznaje da, upravo *nasuprot ostalim Mađarima*, govore h(o)rvatskim jezikom – ne smatraju pripadnicima hrvatskog, već međimurskog (odnosno mađarskog) naroda. Naime, premda se u nekim člancima čitatelje pokušalo uvjeriti kako su Međimurje izvorno nastanjivali Mađari koji su tek doseljavanjem hrvatskog stanovništva i sami primili hrvatski jezik,²³⁹ u drugim se tekstovima – kao što je u prethodnom poglavlju demonstrirano – već samo postizanje znanja mađarskog jezika smatralo znakom postajanja Mađarom, bez obzira na etnički identitet govornika. Kako, stoga, Međimurci (očigledno i potomci „starosjedilačkih“ Mađara i „doseljenih“ Hrvata, jer u tadašnjem razdoblju distinkciju više nije bilo moguće napraviti) koji govore hrvatskim jezikom, naučenim kod kuće, nisu Hrvati, ali oni koji progovore mađarskim, naučenim u školi, jesu Mađari?

Ne nudeći jednoznačan i jasan odgovor na to (ionako na njihovim stranicama nikad postavljeno) pitanje, novine „Muraköz – Medjimurje“ u mnoštvu su članaka, bilo tek usputnim spominjanjem (u čemu je vidljivo uzimanje istinitosti te ideje *zdravo za gotovo*)²⁴⁰ bilo nešto opširnije razrađenim razlaganjima, Međimurce uvjeravale da su zapravo Mađari. Pritom nije uvijek jasno radi li se o Mađarima i u etničkom ili samo u političko-nacionalnom smislu. Za ilustraciju šire slike dostajat će nekoliko izraženijih primjera. Opisujući posjet delegacije učitelja i učenika iz Hrvatske Čakovcu krajem 1900. godine, novine prave jasnu distinkciju između posjetitelja i „mađarskih“ domaćina – u pokušaju stvaranja privida da se ne radi o dvjema skupinama koje se međusobno razumiju bolje nego li „mađarski Međimurci“ razumiju same Mađare, odnosno o posjetu Hrvata Hrvatima, u indikativno naslovljenom članku „Hrvati vu Čakovcu“ naglašava se međimursko pjevanje gostima *na mađarskom jeziku*, na koje su oni

²³⁸ Primjerice, u članku o domoljubnoj svečanosti u Macincu hvali se mađarsko domoljublje Međimuraca, izraženo unatoč tome što ne govore mađarskim, nego hrvatskim jezikom (*hogy ámbár horvátul beszélnek*); „Egy muraközi község hazafias ünnepe“, *Muraköz – Medjimurje*, 28. studenoga 1897. U kasnijim tekstovima uobičajeno se napominje tek da Međimurci ne govore (čisto) mađarskim jezikom (...*makar negovoriju svi magjarski*; „Mandat Dr. Wlassicsa ministra“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. listopada 1901; ...*i akoprem nekoji naš domorodni magjarski jezik čisto negovoriju*; „Orsáčkog ablegata zbiranje vu Csaktornya“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. srpnja 1906.), često bez pobližeg definiranja jezika kojim govore umjesto toga, osim u slučajevima kontrastiranja „ilirskom“ kao sredstvu navodnoga hrvatskog plana potiranja međimurskog identiteta.

²³⁹ Primjerice, među „Urednikovim odgovorima“ 30. siječnja 1910. godine, u kontekstu opovrgavanja navoda u nekim hrvatskim knjigama o hrvatskom pravu na Međimurje, autor među ostalim 'argumentima' navodi i kako je u Međimurju prije 100-200 godina živjelo mnoštvo Mađara, *koji su Medjimurci postali i neznaju magjarski*, zaključujući stoga da *moremo reći, da vu svakoga Medjimurca žilah teče i magjarska krv i svaki se punim pravom more imenuvat i medjimurskim Magjarom*. Više riječi o takvoj predodžbi međimurske prošlosti bit će u poglavlju posvećenom instrumentalizaciji povijesti u mađarizacijske svrhe.

²⁴⁰ Neposredan primjer predstavlja pjesma Károlyja Zadravca završavajući stihovima *Medjimurci dragi i mi smo Magjari / Za magjarski orsag prisigu smo dali. / I mi budimo med sobom verni brati / Ovo sem vam želel, ja svem na glas dati*; „Ljubav Medjimurja“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. travnja 1906.

uzvratili svojim hrvatskim pjesmama, a spominje se i kako se Hrvate posebno dojmila *mađarska* gostoljubivost Međimuraca.²⁴¹ Na sličan se način nepovezanost Hrvata i Međimuraca pokušala naglasiti i u kasnijem razdoblju, obilježenom sukobima mađarskih i hrvatskih političara; stereotipizirajućim prenaplašavanjem hrvatske ispolitiziranosti i nepromišljenosti stvaran je kontrast spram Međimuraca kao razboritih ljudi koje marljiv rad priječi od uplitanja u jalove i štetne političke razmirice.²⁴² Znanstvena „argumentacija“ takvim je tvrdnjama pridavana citiranjem tada popularnih djela, poput već na više mjesta spominjane Gönczijeve etnografske knjižice *Muraköz és népe* – znakovito je što su za njezino reklamiranje po izlasku iz tiska 1895. godine odabrani upravo odlomci u kojima se naglašavaju *mađarsko ponašanje i osjećaji* naroda u Međimurju, odnosno njegove razlike od susjednih, prekodravskih, kajkavskih Hrvata.²⁴³ Spomenuta mogućnost etničke pripadnosti Međimuraca mađarstvu izravnije je spomenuta tek nekoliko puta, premda ni u tim slučajevima nije u potpunosti jasno radi li se o govoru o *stvarnoj* mađarskoj krvi ili o njenom prenesenom značenju kojim se nastoji (pre)naglasiti mađarizacijski uspjeh.²⁴⁴

Kao što je već napomenuto, pri inkorporiranju Međimuraca u mađarstvo učestalo je promovirana svijest o njihovoj posebnosti unutar nacionalnog korpusa. Ključnu ulogu pritom je igrao geografski položaj Međimurja na samoj granici (ili, kako izvorni tekstovi govore, *hataru*) mađarske domovine. Gotovo svaka važnija kulturna/mađarizacijska svečanost održavana u Međimurju u novinama je stoga tumačena kao dokaz izdržljivosti mađarske nacionalne ideje na hrvatskim pretenzijama ugroženom graničnom području, odnosno

²⁴¹ „Hrvati vu Čakovcu“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. prosinca 1900.

²⁴² Za primjere vidi: „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. prosinca 1907; „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. veljače 1908. Negativne posljedice povezivanja Međimuraca s Hrvatima pokušavalo se demonstrirati i naglašavanjem pojedinačnih incidenata kao nacionalno motiviranih sukoba. Tako je, primjerice, tučnjava prilikom koje je u Ludbregu stradao jedan Međimurac predstavljena kao hrvatski napad na njega zbog izražavanja svog podrijetla i ponosa istim; „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. listopada 1909.

²⁴³ „Muraköz és népe (Előfizetési felhívás)“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. rujna 1895; „Muraköz népe – Természeti alkata s jelleme“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. listopada 1895. U hrvatskom prijevodu citirane knjige za slične primjere vidi: Gönczi, *Međimurje*, 67: *Već se i po vanjštini prepoznaje utjecaj mađarskog naroda. Mnogo se ponosi time što je Međimurac. To je označio i u pjesmi „Međimurski su sinovi značka za državu“. Zagorac, stanovnik susjednog briježnog dijela Hrvatske, za njega je oličenje blesavosti i ograničenosti. [...] Pomirio se s naravi mađarskog čovjeka. Kod čvrsta i odlučna nastupa često prelazi u grubost, te i on postaje „zadrti“ Mađar.*

²⁴⁴ U već citiranom članku o izborima u Čakovcu tako se, primjerice, u opisu entuzijazma Međimuraca zbog mogućnosti glasanja za Kossuthovu stranku navodi kako *vu njihovih žilah teče krv magjarska*. No, budući da se istovremeno naglašava i da *vu njihovih srdcah tuče čut Rakocia i Kossuth Lajoša*, odnosno da, kao *pravi kuruci, jednaki hoćeju biti z Cegléd, Debrecen, Nagykörös, Jászberény i zdrugimi Magjari*, tvrdnju o krvi moguće je protumačiti i u simboličnom smislu; „Orsačkog ablegata zbiranje vu Csakornya“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. srpnja 1906. Ipak, da je barem kod nekih autora postojala i težnja stvarnom *širenju mađarske krvi*, svjedoči članak u kojem se Međimurce, u svrhu izbjegavanja daljnjeg *degeneriranja* potomstva ženidbama unutar bliskih zajednica, poziva da ženidbene partnere ubuduće traže u mađarskim krajevima sjeverno od Mure, ali nikako u prekodravskim slavenskim područjima. Isti je članak ujedno i jedan od rijetkih primjera *rasne* percepcije Mađara kao superiornih Slavenima; „Huda navada“, *Muraköz – Medjimurje*, 28. studenoga 1909.

nacionalne snage i domoljubne odanosti Međimuraca kao njezinih nositelja.²⁴⁵ Naravno, hvaleći običan puk autori članaka indirektno su još više hvalili i sami sebe, zbog svojih društvenih položaja većinski nositelji spominjanih manifestacija.²⁴⁶ Kao poseban uspjeh provedenih mjera isticala se činjenica da se – i unatoč preostaloj problematičnoj pripadnosti Zagrebačkoj nadbiskupiji te nastavku hrvatskih pokušaja utjecaja na njihov identitet – stanovnici Međimurja više ne deklariraju kao Hrvati, već se nazivaju Međimurcima.²⁴⁷ Kao što će nastavak ovog rada pokazati, istinitost takve tvrdnje potvrdili su i sami hrvatski preporoditelji tumačeći ju, dakako, kao izuzetno negativan znak.²⁴⁸ Kako bi takve tendencije dodatno pospješili, autori članaka kod Međimuraca su pokušavali potaknuti i osjećaj *gizdavosti*, uvjeravajući ih u vlastitu povijesnu misiju: *Zahvalnost vam sigurno nebude izostala nit od dece vaše, nit od domovine, ter se budu vaša imena navek s zlatnimi slovami zapisivala vu historiji magjarskoga naroda, gde se bude navek nazveščala, da medjimurske majke i medj. otci odhranili su vredne sine i vrle kčeri svojoj domovini.*²⁴⁹

7. 3. „Međimurski“ jezik

Kako bi učvrstili opisani osjećaj međimurske posebnosti te ga naknadno iskoristili za lakše pripajanje mađarskom identitetu, urednici „Muraköza – Medjimurja“ na više su načina kroz više desetljeća podupirali širenje i jačanje položaja „međimurskog“ jezika. Dakako, u prvom redu to je činjeno njegovom uporabom za pisanje samoga novinskog sadržaja. Premda se u ovom radu neće pristupiti lingvističkoj analizi korištenog jezika, čiju iskvarenost nepotrebnim umetanjem mađarskih tuđica u međimursku kajkavštinu literatura opetovano naglašava,²⁵⁰ već temeljem površnoga vanjskog pregleda moguće je ustvrditi kako urednička politika novina nije sadržavala načelo o jedinstvenoj uporabi pravopisnih pravila te je korišteni

²⁴⁵ Za primjer vidi: „Légrád ünnepe“, *Muraköz – Medjimurje*, 25. listopada 1891.

²⁴⁶ S obzirom da su takve pohvale Međimurcima izricane i u samom Ugarskom saboru, nada u zamijećenost zbog takve novinske (samo)hvale nije bila u potpunosti nerealna; „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. siječnja 1907.

²⁴⁷ „Nehézségek és kötelességek“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. veljače 1912.

²⁴⁸ Važno je ipak naglasiti da je javna nacionalna indiferentnost Međimuraca spram hrvatstva naposljetku u većini slučajeva ostala krajnjim dosegom mađarizacijskih napora, odnosno da su u privatnosti svojih domova, prema svjedočenju suvremenika, Međimurci molitvu prije jela završavali tvrdnjom *ja pak sem pravi Hrvat*, bojeći se to javno izreći i pred samim Mađarima; Kapun, *Međimurje 1918.*, 136; Kalšan, *Međimurska povijest*, 230.

²⁴⁹ „Gde imamo početi?“, *Muraköz – Medjimurje*, 25. srpnja 1886.

²⁵⁰ Za osvrte na jezik u novinama vidi poglavlje o povijesti istraženoj teme, s naglaskom na historiografskom doprinosu Rudolfa Horvata, koji je svojim zaključcima utjecao i na kasnije povjesničare. O stvarnoj kajkavštini korištenoj u Međimurju tijekom tog razdoblja (i kasnije) vidi: Jembrih, „Život horvatskoga jezika u 19. stoljeću“, 443-455; Ivan Zvonar, „Kajkavski govori sjeverozapadne Hrvatske s posebnim obzirom na Međimurje“, *Kaj: Časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 38/4-5 (2005): 73-84.

jezik zapravo ovisio o samim autorima teksta i njihovom većem ili manjem znanju i književnoj umješnosti.²⁵¹

Položaj „međimurskog“ jezika pokušavalo se učvrstiti raznim inicijativama izrade i tiskanja knjiga pisanih njime u čakovečkoj Strauszovoj/Fischelovoj tiskari. S obzirom na naglašenu pobožnost međimurskog puka i općenitu činjenicu da se u onovremenim seoskim domaćinstvima konzumirala uglavnom ta vrsta literature, glavnina pažnje usmjerena je na knjige duhovnog karaktera. Tako se početkom 1885. godine u novinama reklamira međimurska pjesmarica Ferencza Glada *Cirkvene pesme za školsku mladež i za puk*,²⁵² dok je krajem iste godine objavljena vijest o izradi molitvenika *Angel čuvar, molitve i duhovne pesme pisanog po medjimurskim horvatskim jeziku*.²⁵³ Dok ove vijesti nisu praćene posebnim komentarima, već krajem sljedeće godine obavijest o pripremi odabranih biblijskih tekstova na „međimurskom“ jeziku (*Bibličke povestnice*) dopunjena je mišlju da *Medjimurci s radostjom čujeju ov glas, ar vu Medjimurju po našem jeziku nismo imeli Biblije, a vu ilirskim jeziku pisane pak smo ne razmeli*.²⁵⁴ Dakako, pored duhovne literature objavljeno je i pokoje izdanje svjetovnog karaktera, poput Gladove knjižice *Zabava veselim i batrivenje žalostnim*²⁵⁵ ili uknjiženih zakonskih regulacija za mlinarenje, prevedenih s mađarskog na „međimurski“ jezik.²⁵⁶ Gotovo je nepotrebno ponovno naglasiti i paralelno izlaženje *Medjimurskog kolendara* svake godine od pokretanja novina do njihovog gašenja.

Budući da će o angažmanu novina u borbi protiv uvođenja „ilirskog“ jezika u crkve i, sa znatno suženijim mogućnostima, na druga mjesta riječi biti u jednom od sljedećih poglavlja, posvećenom obračunu s (pro)hrvatskim elementima, ovdje vrijedi spomenuti još samo nekoliko sličnih inicijativa. Premda su već samom uporabom „međimurskog“ jezika igrale političku ulogu te dugoročno trebale poslužiti konačnoj mađarizaciji Međimuraca, ovakve je akcije ipak potrebno vrednovati i kao iskrenu težnju za očuvanjem međimurske kulture i tradicije.

²⁵¹ Rijetku iznimku pritom predstavljaju urednički zahvati u poslanoj pjesmi amaterskih autora prije njihove objave, no – kako nisu sačuvane neizmijenjene verzije – pritom nije poznato kakve su sve promjene provedene. Opmene zbog uporabe neadekvatnih izraza tiskane su u povremenim uredničkim „obznanama“ na samom kraju novina.

²⁵² „Cirkvene pesme za školsku mladež i za puk“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. ožujka 1885.

²⁵³ Sastavljač molitvenika bio je svećenik Juraj Frideczky, nekadašnji kapelan u Prelogu, kasnije premješten u mađarske krajeve; „Poštovanim čitateljem“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. prosinca 1885.

²⁵⁴ „Bibličke povestnice“, *Muraköz – Medjimurje*, 28. studenoga 1886.

²⁵⁵ Počevši od 11. travnja 1897. godine, ova se knjižica u rubrici „Nekaj za kratak čas“ reklamirala tokom čitavog godišta. Vjerojatno je riječ o knjižici koja je u literaturi ipak ostala poznatija pod nazivom rubrike u kojoj se reklamirala.

²⁵⁶ „Gazdom melinov!“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. svibnja 1901. Treba li u reklamiranju ove knjige, odnosno činjenici da je riječ o prijevodu s mađarskog, očigledno potrebnom zbog raširenog nepoznavanja jezika, uvidjeti svojevršno priznavanje uredništva o slabim dosezima mađarizacije kod običnog puka, u tom razdoblju provedene već nekoliko desetljeća?

Primjerice, obraćajući se čitateljima s molbom da mu pošalju vlastite priloge, tadašnji urednik lista Elek Rhosóczy pokrenuo je sastavljanje knjižice s tradicionalnim međimurskim svadbenim govorima kako bi se oni sačuvali i za buduće generacije.²⁵⁷ Ističući već tada da u Međimurju *jesu nekoje fare, gde zatiraju naše starinske crkvene pesme i vpeljaju nutri mesto ovih zagrebačke popevke*,²⁵⁸ nekoliko godina kasnije isti Rhosóczy sa svrhom kulturnog otpora takvim tendencijama (i političkom planu u njihovoj pozadini) pokrenuo je znatno širu inicijativu pripreme nove međimurske crkvene pjesmarice. Upozoravajući u svom pozivu na suradnju međimurske kantore *da po Medjimurju jedna črna banda podsiluma hoče medjimurski jezik zatrti*, Rhosóczy evocira povijesno potvrđenu ljubav Međimuraca prema Mađarskoj, poziva da se skupljanjem starih ili sastavljanjem novih pjesama na „međimurskom“ jeziku stvori brana prodoru *stranih* hrvatskih utjecaja te naglašava kako bi postojanje zbirke crkvenih pjesama na *vlastitom jeziku* trebalo poslužiti kao jasan dokaz „ilircima“ da im Međimurje ne pripada.²⁵⁹ U takvim je tvrdnjama zapravo sažet čitav mađarski odnos prema tom jeziku i svrsi njegovog stvaranja/postojanja.

²⁵⁷ „Prošnja k Medjimurcom!“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. veljače 1909.

²⁵⁸ Isto.

²⁵⁹ „Felhívás a muraközi kántor- és kántortanítókhoz“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. travnja 1914; „Medjimurska crkvena pesmarica“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. svibnja 1914.

8. 'Vanjska' mađarizacija

Pored dosad obrađene mađarizacije usmjerene na promjenu jezika i identiteta, odnosno uspostavu mađarskoga nacionalnog osjećaja, koju je stoga uvjetno moguće nazvati 'unutarnjom', novine „Muraköz – Medjimurje“ svoju su podršku pružale i provođenju one vrste mađarizacije koju bi se, s obzirom na fizičko manifestiranje u samom prostoru, jednako uvjetno moglo nazvati 'vanjskom'. Naravno, već na ovom mjestu nužno je napomenuti da je takva podjela isključivo umjetna i naknadna, budući da nijedna od tih dviju „vrsta“ mađarizacije nije postojala ni mogla funkcionirati odvojeno od one druge. Iako su 'unutarnji' mađarizacijski procesi u novinama naglašenije prisutni kroz čitavo razdoblje njihova izlaženja, s obzirom na ranije spomenuti društveni značaj lista u onovremenom Međimurju potpora i poticaji 'vanjskoj' mađarizaciji – unatoč relativnoj međusobnoj izoliranosti raznih inicijativa o kojima će biti riječi – imaju gotovo jednak, a u nekim slučajevima i znatno trajniji značaj. U ovom dijelu rada osvrst će stoga najprije biti pružen na općenitije pokušaje uspostave vanjskih znakova mađarske dominacije u društvenom životu i samom međimurskom prostoru (posebice u Čakovcu), da bi se zatim, putem nekoliko konkretnijih primjera, u sljedećem poglavlju takve šire tendencije narativno „opredmetile“.

8. 1. Csáktornya – primjer uspješno mađariziranog grada

Pretvorivši ga u *kulu mađaronštine*,²⁶⁰ mađarske su vlasti Čakovcu kao središtu Međimurja pridavale poseban značaj, što je svog odraza imalo i u „Muraközu – Medjimurju“. S obzirom da je kao takav ipak bio *samo mala oaza, nastanjena stranim mađarskim življem i činovništvom, ali sa svih strana obkoljena našim domaćim hrvatskim svijetom*²⁶¹ pa je stoga hvalisanje uspjehom mađarizacije u njemu bilo utemeljenije nego li u drugim međimurskim mjestima, ne čudi što su kroz više desetljeća mađarske naslovnice novina kićene upravo brojčanim podatcima o stanju mađarstva u tom gradu, dok su o drugim naseljima izdvajane tek posebne – i, unatoč stalnom trudu mađarizatora, prilično rijetke – manifestacije mađarskog domoljublja.²⁶² No, takvo pretvaranje Čakovca u trofej mađarizacijskih akcija i primjer za druga

²⁶⁰ Čakovec je bio kula mađaronštine. Posvuda su se kočili mađarski natpisi, izticao se mađarski jezik i orila se mađarska pjesma. Ulicama oholo stupaju razni mađarski „solgabirovi“, žandari, panduri i druga gospoda. [...] Svuda čuješ „solgaja“ i „kezet čokolom“, a samo nedjeljom i blagdanom čuje se tihi govor naše narodne rieči. U svim su uredima mađarska gospoda, mađarski natpisi i mađarski uredovni jezik; Horvat, *Poviest Međimurja*, 275-276.

²⁶¹ Isto.

²⁶² Za primjere hvalisanja uspjesima mađarizacije u Čakovcu vidi: „Perlak, 1886. febr. 10.“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. veljače 1886; „A népszámlálás eredménye“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. veljače 1891. (riječ je o

mjesta postignuto je tek postupnim radom kako na širenju mađarskih elemenata tako i na istiskivanju hrvatskih, u čemu su svojim inicijativama sudjelovale i novine. Budući da su započele izlaziti dvadesetak godina nakon povratka mađarske vlasti nad Međimurjem, urednicima novina preostao je tek obračun s ostacima hrvatske uprave i karaktera grada, odnosno eventualnim novim izazovima po njegov novostvoreni mađarski karakter.

Važnu ulogu u takvom nadmetanju igrala je „borba“ za javnu riječ, u koju su se novine uključile kroz nekoliko inicijativa i pohvala. Najzanimljiviji primjer među njima čini višegodišnje pisanje o problemu javnog prenošenja vijesti (dobošarenja) u Čakovcu samo na hrvatskom jeziku; iz vraćanja na tu temu uvijek iznova u rasponu od 1884. do 1891. godine vidljiva je važnost koju je gušenju tog, jednog od rijetkih preostalih, znaka stvarne hrvatske većine gradskog stanovništva pridavalo vodstvo lista. Dijakronijskim praćenjem novinskih stavova oko tog pitanja moguće je – doduše, na zapravo prilično beznačajnom primjeru – uočiti postupno nadograđivanje mađarizacijskih zahtjeva i ciljeva. Naime, dok je na početku tek napomenuto kako je nepravедno da se, uslijed postojanja znatnog broja Mađara u gradu, vijesti oglašavaju samo na hrvatskom jeziku te je zatražena barem dvojezičnost oglasa,²⁶³ sljedeće godine takva se djelatnost već ismijava (na posebnom udaru opet je jezik oglasa, odnosno karakteristični početak njihovog iznošenja – *Daje se na znanje!*) kao neuklopljiva u novi gradski duh Čakovca.²⁶⁴ Konačno, na kraju procesa hrvatsko dobošarenje ocjenjuje se iznimno negativnim po mađarizaciju Čakovca, odnosno popriličnim propustom i potencijalnim uzrokom skandala pred stranim posjetiteljima koji izvana može dovesti do propadanja mukotrpnog procesa izgradnje mađarskog identiteta te se stoga urgira za zamjenu hrvatskog dobošara mađarskim.²⁶⁵ Slični pritisci za prelazak na javnu uporabu mađarskog jezika vršeni su i prema germanofonim čakovečkim trgovcima.²⁶⁶ Nasuprot tome, one organizacije koje su prihvatile mađarski jezik na novinskim su stranicama javno hvaljene.²⁶⁷

prijenosu povoljnih rezultata popisa stanovništva); „Csáktornya gyalogjárdái“, *Muraköz – Medjimurje*, 11. prosinca 1910; „Csáktornya népesedési viszonyai és magyarsága“, *Muraköz – Medjimurje*, 6. travnja 1913. Za primjer naglašavanja prisutnosti mađarskih osjećaja, manifestiranih u pjesmi, i u ostalim dijelovima Međimurja, ograničen ipak na opis jednog okupljanja, vidi: „Protuletna zabava“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. svibnja 1887.

²⁶³ Zanimljiva je i napomena da se neki gost iz Zalaegerszega, čuvši oglašavanje na hrvatskom, uvrijedio, preneraženo se zapitavši nalazi li se Čakovec u Ugarskoj ili negdje drugdje; „Csáktornyan“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. kolovoza 1884.

²⁶⁴ „Daje se na znanje!“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. kolovoza 1885.

²⁶⁵ „A horvát dobszó“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. veljače 1891. Te je godine doista i uvedeno mađarsko dobošarenje; Zrínyi, *Monografija grada Čakovca*, 318.

²⁶⁶ „Kereskedelmünk és a magyarnyelv“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. ožujka 1885.

²⁶⁷ Za primjer pohvale čakovečkim vatrogascima zbog usvajanja mađarskog kao zapovjednog jezika vidi: „Florianska meša“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. svibnja 1892.

Ipak, unatoč tako demonstriranom osjećaju snage i čvrste ukorijenjenosti mađarskog identiteta u Čakovcu, reakcije novina na pojavu potencijalne opasnosti po njih svjedoče i o stalno prisutnom osjećaju njihove krhkosti. Budući da su strahovanja dijela javnosti oko toga da će dolazak hrvatskih ulanera u čakovečku vojarnu dovesti do ugroze teško stečenoga mađarskog karaktera grada odbačena tvrdnjama kako se vojska nema pravo miješati u društvena i politička pitanja,²⁶⁸ jedinom stvarnom *hrvatskom točkom u mađarskom tkivu grada* ostao je Franjevački samostan. Čitava tema, koja će se u novinama protezati kroz idućih desetak godina, započela je najavom restrukturiranja franjevačkih provincija na hrvatsko-ugarskom području. Odgovarajući na vijesti o mogućem odvajanju čakovečkih franjevaca od ugarske Provincije sv. Ladislava i pripajanju hrvatskoj Provinciji sv. Ćirila i Metoda, Károly Zrínyi naslovnim je člankom u prijevodu naslovljenim „Ne spavajmo, već djelujmo“ pokušao dokazati izostanak hrvatskoga povijesnoga prava na čakovečki samostan. Napomenuvši u članku da svaka nacija ima pravo svim sredstvima djelovati u cilju svojeg jačanja te da je bilo kakav pokušaj rada bez Crkve osuđen na tek djelomičan uspjeh, Zrínyi je otvoreno upozorio kako se ovakvim činom hrvatskoj politici u Međimurju stvara snažno uporište, nazivajući to napadom na mađarstvo.²⁶⁹ Kako otpor, međutim, naposljetku nije urodio plodom, u narednim su godištim novine pristupile pokušajima izoliranja franjevaca, zalažući se za osnutak dijecezanske čakovečke župe kao njihove zamjene. Kao glavni argument pritom je kontinuirano ponavljan strah od postupnog nestanka pro-mađarski odgojenih starijih redovnika i njihove zamjene hrvatskim „crvenim“ fratrima.²⁷⁰ No, unatoč upornosti lista, do osnivanja nove župe nikada nije došlo.

8. 2. Crven-bijeli-zelen ili crven-bijeli-plavi?

Kao predmeti pomoću kojih se javno demonstrira pripadnost određenoj zajednici i osjećaj domoljublja, a ujedno označuje i teritorijalno-politička pripadnost određenog kraja određenoj državi/naciji, nacionalni simboli važnu su ulogu igrali i u Međimurju kao graničnom kraju i prostoru suprotstavljenih nacionalnih pretenzija. To se, dakako, odrazilo i na stranice

²⁶⁸ Opisana briga u članku je iskorištena i kao još jedan od dokaza uspješnosti širenja mađarskog domoljublja među građanima; „A kaszárnya kérdésehez“, *Muraköz – Medjimurje*, 3. travnja 1892.

²⁶⁹ Posebno je znakovita tvrdnja kako se *u moru mađarske nacije formira novi otok, na kojem se neće čuti mađarska riječ, već će služiti kao stjecište ultra-hrvatskih aspiracija*; „Ne aludjunk, hanem cselekedjünk“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. srpnja 1900. Istoj temi Zrínyi se posvetio i u svojoj monografiji; Zrínyi, *Monografija grada Čakovca*, 116. O procesu priključenja čakovečkih franjevaca hrvatskoj Provinciji sv. Ćirila i Metoda te mađarskom otporu istom vidi: Ivan Damiš, *Iz prošlosti župe Čakovec. Niz članaka i radova iz povijesti* (Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), 1994), 64-68.

²⁷⁰ Za primjere vidi: „Plébánia Csáktornyán“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. siječnja 1911; „A plebánia ügye“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. siječnja 1911; „Plebánia u Csáktornyán“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. veljače 1911.

„Muraköza – Medjimurja“. Sukladno pro-mađarskoj, odnosno protu-hrvatskoj politici uredništva, lako je odvojiti dva različita pristupa lista mađarskim, odnosno hrvatskim simbolima – dok je javno isticanje mađarske trobojnice u bilo kakvoj prilici tretirano kao posebna narodna svečanost, redovito zaslužujući prostor na naslovnoj stranici lista, uklanjanju svih javnih tragova hrvatstva Međimuraca novine su pristupale s posebnim žarom, ne prežuci ni od podrške žandarskom nasilju.

Pri pisanju o isticanjima mađarske zastave, posebno su naglašavana dva elementa. Prvi od njih tiče se same nabave zastave; kako bi se demonstriralo da je taj čin rezultat želja čitave zajednice, a ne odluke nametnute izvana, odnosno kako bi se i kod same zajednice stvorio osjećaj spram tog nacionalnog simbola, često je naglašavano kako je zastava kupljena putem sredstava skupljenih od svih stanovnika određenog mjesta, najčešće organiziranjem donatorskih zabava. Imena najizdašnijih darivatelja pritom su objavljivana u novinama, što je spomenutim pojedincima zasigurno služilo kao stvar lokalnog ponosa i društvenog prestiža, potičući potom i njih i druge na sudjelovanje i u budućim sličnim inicijativama.²⁷¹ Drugi element činili su opisi „spontanog“ (u novinama se, s iznimkom organizacije kraljeva posjeta, nikada ne spominje mogućnost ranijeg dogovora ili odredbe mjesnih vlasti) kićenja sela mađarskim zastavama uoči istaknutijih događaja, što je također valjalo tumačiti kao znak općeproširenoga mađarskog domoljublja i ponosa zbog pripadnosti mađarskoj državi.²⁷²

Hrvatski nacionalni simboli u Međimurju su se obično pojavljivali posredstvom hodočasnika u Mariju Bistricu, izazivajući redovne prosvjede novina zbog pasivnosti oko sprječavanja njihovog unošenja preko Drave, odnosno nepoštenoga političkog rada hrvatskog klera koji je duhovna čuvstva Međimuraca iskorištavao kako bi im po povratku domovima

²⁷¹ U jednom od mađarskih članaka čitateljima (ponajprije učiteljima i drugim vršiteljima odgovornih dužnosti koji takve inicijative mogu pokrenuti) pojašnjen je način kolektivnog prikupljanja sredstava za kupnju mađarske zastave – pisanjem molbi višim tijelima vlasti, financijskim odlukama na mjesnim sastancima, skupljanjem donacija u crkvama. Također, razložene su pogodnosti svečane ceremonije blagoslova nove zastave, odnosno okupljanja svih slojeva lokalne zajednice oko nacionalnog simbola, a problematizirane su i mogućnosti njene uporabe i u narednim godinama, kao fokalne točke polaganja domoljubne zakletve učenika pri završetku obrazovanja; „Zászlókat az iskoláknak!“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. srpnja 1911. Za primjer takve svečanosti vidi: „Blagoslavljanje školske zastave vu Drávavásárhelyu“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909. Kao posebno bitan s obzirom na ciljanu dobnu skupinu u spomenutom članku ističe se odlomak govora malodobne kćeri lokalnog učitelja: *Je, i mali domorodci medjimurski se znaju i očeju veseliti magjarskoj zastavi. I k našem srdcu su isto tak priraščene ove tri farbe, kak kojemu god rodjenomu Magjaru. Mali smo, ali vu nas isto tak gori ogenj domoljubavi, kak vu onih, koji su pripravní i krv prelevati za magjarsku domovinu.*

²⁷² Za primjer vidi: „Učiteljska sednica“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. svibnja 1908: *Kak vugodno je kaj takvoga videti na granici, k tomu med takvimi ljudmi, kojim je materinski jezik slovenski [riječ je o Razkrižju, op. a.]! Ona zastava pokazala je nam, da i tu ima Magjarska domovina svoje verne sine, svoje vredne Medjimurce, koji su gizdavi na svoj orsag Magjarski, veseliju se, da se moreju zvati sini Magjarske domovine, koju štufeju, koju ljubiju, dok bu njim srdce tuklo.*

„nametnuo“ hrvatska obilježja.²⁷³ Jedan od slučajeva konfrontacije hodočasnika s mađarskim policijskim organima zaslužuje veću pozornost, s obzirom da je u hrvatskim krugovima tada poslužio i kao argument u prilog potlačenosti Međimuraca pod mađarskom vlašću, izazvavši osvrt u varaždinskim „Našim pravicama“.²⁷⁴ Prema verziji iznijetoj u mađarskom listu, do sukoba je došlo uslijed povratka pijanih (opijenih vinom, ali i pravaškim idejama) hodočasnika iz Marije Bistrice varaždinskim vlakom. Nastojeći poniziti buduće potencijalne počinitelje sličnih djela, autor članka zbog njihove ih je okićenosti hrvatskim trobojnicama i natpisima (*Marija Bistrička, moli za nas Hrvate!*) najprije usporedio s afričkim plemenima, da bi potom za čitav sukob okrivio upravo njihovu agresivnost prilikom žandarskog pokušaja skidanja hrvatskog plamenca s blagoslovljene župne zastave. S obzirom na pripadnost Međimurja Mađarskoj, argumentiralo se, takvim simbolima na njegovom tlu nema mjesta te bi u svrhu očuvanja mira najbolje bilo oduzimati ih odmah na kolodvoru; župnici bi također trebali upozoriti svoje vjernike na opasnosti hrvatske propagande i podučiti ih da će spasenje postići iskrenom molitvom, a ne nacionalističkim demonstriranjem.²⁷⁵ Da su takvi postupci ipak nastavljeni i u narednim godinama, svjedoči i nešto kasniji članak u kojem autor ponovno negoduje zbog hrvatskih simbola, tvrdeći da se takvo što ne dopušta ni u jednoj drugoj državi doli Mađarskoj, na sramotu mađarskih domoljuba, a u korist hrvatskog klera i političkog prodora u Međimurje.²⁷⁶ Konačno, govoreći o hodočašćenju Međimuraca u Mariju Bistricu, valja napomenuti kako su posebnu frustraciju uredništva „Muraköza – Medjimurja“ (i lokalnih Mađara/mađarona kao autora novinskih priloga) redovito izazivale i hrvatske pjesme koje bi hodočasnici, naučivši ih za boravka u Hrvatskom zagorju ili posredstvom nacionalno svjesnih župnika, pjevali vraćajući se u procesijama kući.²⁷⁷ Iako su novine zbog svega nabrojanog nastojale čitatelje uvjeriti neka ne odlaze u Mariju Bistricu, jer jednaku pobožnost Bogorodici mogu iskazati i u nekom od mađarskih marijanskih svetišta,²⁷⁸ nemogućnost suzbijanja običaja

²⁷³ „Tüntető bucsusok“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. kolovoza 1908.

²⁷⁴ Izvještaj o spornom događaju u „Našim pravicama“ objavljen je u obliku dopisa iz Belice. Za razliku od mađarske verzije događaja, u njemu se tvrdi kako su hodočasnici napadnuti bez pružanja povoda, a mađarske se žandare optužuje za gaženje zastave Hrvatske, kao kraljevine s kojom je Ugarska u *nerazdruživoj zajednici*; „Naši dopisi“, *Naše pravice*, 13. kolovoza 1908.

²⁷⁵ „Tüntető bucsusok“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. kolovoza 1908. Unatoč izraženoj nadi da se toj temi više neće trebati vraćati, potaknut napisima u drugim novinama, o ovom se incidentu autor oglasio i desetak dana kasnije, ponovivši optužbu da za gaženje blagoslovljene zastave nije kriv nitko od žandara, već ju je na tlo bacio jedan od hodočasnika, nezadovoljan skidanjem hrvatskog plamenca s nje; „Aki a Máriás zászlót a sárba tiporta“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. kolovoza 1908.

²⁷⁶ „A bisztricei búcsujárás“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. kolovoza 1913.

²⁷⁷ Prilikom opisa jednog od takvih 'incidenata' autor teksta, jasno ilustrirajući temeljnu mađarsku zamjerku, negoduje tvrdeći da su svi koji su svjedočili takvom pjevanju pomislili da se ne nalaze u Prelogu, nego u Zagrebu; „Búcsujárás“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. kolovoza 1913.

²⁷⁸ Za primjer vidi: „Hrvatska pobunjenost“, *Muraköz – Medjimurje*, 31. svibnja 1903.

hodočašćenja u Hrvatsko zagorje i takvih, uza nj vezanih, manifestacija jasno svjedoči o snazi ustaljenih običaja i veza, kao i o prodoru hrvatske nacionalne ideje u Međimurje početkom 20. stoljeća, odnosno o neadekvatnosti mađarskih protumjera.

8. 3. Vanjska demonstracija mađarstva – uvođenje mađarskih ojkonima

Nametanje mađarskih ojkonima bilo je jedan od fizički najvidljivijih znakova mađarske vlasti nad Međimurjem i njenih tendencija glede identiteta Međimuraca, s obzirom da ime mjesta, barem u teoriji, odražava sastav njegovog stanovništva. Premda jednoglasna u tvrdnji kako odmah po uspostavi spomenute vlasti 1861. godine nije došlo do zamjene tabla s imenima naselja, već su na njih samo pridodane mađarske nacionalne boje, dostupna literatura razilazi se oko mišljenja kada je provedeno konačno uvođenje isključivo mađarskih naziva.²⁷⁹ Iz novinskog materijala ipak je razvidno kako do mađariziranja naziva mjesta nije došlo svuda odjednom, već se zapravo radilo o desetogodišnjem procesu koji je političkim odlukama odozgo naposljetku samo priveden kraju. S obzirom da list „Muraköz – Medjimurje“ u svojim tekstovima nije ulazio u sam proces biranja novih imena, u ovom se potpoglavlju ta problematika neće dotaknuti, već će biti obrađeni tek načini na koje je na novinskim stranicama izvještavano o odlukama o njihovoj mađarizaciji.²⁸⁰

U prvim godinama izlaženja novina, u člancima posvećenima vijestima iz Međimurja uglavnom su zadržavani izvorni (dakle hrvatski) nazivi sela,²⁸¹ mađarizirani tek izmjenama načina pisanja pojedinih glasova, odnosno dodavanjem „mađarskih“ završetaka (primjerice, Pribiszlávecz). Prvu u novinama zabilježenu prekretnicu u aktivnom mađariziranju naziva

²⁷⁹ Kalšan, *Međimurska povijest*, 230 tu odluku smješta u 1896. godinu, dok Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 92 navodi kako je ona proizašla kao posljedica restriktivnih ministarskih odredbi iz 1898. godine. Potonja godina vjerojatno se odnosi na konačnu mađarizaciju preostalih toponima, koji su do kraja stoljeća iz različitih razloga izbjegli tu sudbinu. Više o nacionalističkoj vlasti tog razdoblja, koja je – zbog navodnog manjka njegovog pro-mađarskog zalaganja – u sukob došla i sa samim banom Khuenom-Héderváryjem, vidi u: Iván Bertényi Ml., „Komu ni *khuenovština* nije bila dostatno prougarska. Intrige Deszöa Bánffyja protiv hrvatskog bana Károlyja Khuen-Héderváryja“, u *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai / Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara*, ur. Pál Fodor i Dinko Šokčević (Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti, Hrvatski institut za povijest, 2015), 92-103.

²⁸⁰ O samom procesu odabira novih mađarskih naziva sela i teškoćama s kojima su se – za tu ulogu nekompetentni – lokalni službenici pritom morali suočiti vidi: Frančić i Žagar Szentesi, „Međimurska ojkonomija na mađarski način“, 70-72. O nekonzistentnosti novih naziva sa starima i najneobičnijim rješenjima također i: Kapun, *Međimurje 1918.*, 132. Za potpun popis hrvatskih i mađarskih naziva međimurskih naselja vidi: Kalšan, *Međimurska povijest*, 230-236.

²⁸¹ Među više od stotinjak međimurskih ojkonima, samo je 16 izvorno mađarskih, pri čemu se i uz njih u izvorima istovremeno ili ubrzo nakon pojavljuju i hrvatske varijante. Unatoč mađarskim pokušajima prikazivanja situacije obrnutom, opravdano je stoga hrvatske nazive nazivati izvornima; Frančić i Žagar Szentesi, „Međimurska ojkonomija na mađarski način“, 63.

mjesta potaknule su pripreme za posjet Franje Josipa I. Međimurju 1887. godine.²⁸² Naime, tada je – sukladno molbi grofa Feštetića, ali i seoske općine – Pribislavec preimenovan u Zala-Ujvár, a isti primjer ubrzo je slijedio Čakovec preimenovanjem svojih ulica, odnosno prigradskih naselja.²⁸³ Već petnaestak dana kasnije, očigledno osjetivši određeno negodovanje, uredništvo novina umiruje čitatelje tvrdnjama kako su postupci davanja mađarskih imena selima logični pošto se tako imenovana naselja nalaze u Mađarskoj, kao i uvjeravanjem kako hrvatski nazivi neće biti potpuno uklonjeni, već će im se samo pridružiti oni na mađarskom jeziku.²⁸⁴ U istom duhu krajem godine popraćena je i molba gornjomeđimurskih sela za izmjenom njihovih imena u mađarske oblike. Uz donošenje poduzetog popisa starih i novih naziva, autor teksta izražava uvjerenje u budući prosperitet tih naselja te poziva i stanovnike drugih mjesta da se svojim inicijativama priključe istom cilju, pojašnjavajući ga tvrdnjom da su mađarska imena izabrana *da vidi Njegovo Veličanstvo, da mi svi ne samo čutimo, nego i kazati hoćemo, da smo Magjari i Magjari hoćemo ostati.*²⁸⁵

Sljedeći niz mađariziranja naziva sela i popratnih novinskih komentara uslijedio je 1891. godine. U tom razdoblju pisanje samo mađarskih naziva međimurskih mjesta u člancima već se uobičajilo, uz iznimku manjih i rjeđe spominjanih naselja, uz čije se nove nazive u zagradama još navode i hrvatski. Već spominjanim argumentima te je godine pridružena i tvrdnja kako se takvim vanjskim manifestiranjem vlastitog osjećaja mađarstva, proizlazećim iz molbi samih stanovnika sela, političarima iz Zagreba efektivno poništavaju tvrdnje o izostanku mađarskog identiteta kod Međimuraca, što je posve podudarno ovdje postavljenoj definiciji 'vanjske' mađarizacije i njenim ciljevima.²⁸⁶ Napokon, uslijed euforije prouzročene proslavom „mađarskog milenija“ 1896. godine naselja kotara Prelog pridružila su se opisanom procesu, želeći – u nedostatku financijskih mogućnosti za svečanije obilježavanje – barem na taj način pridonijeti proslavi, što je u novinama dočekano kao hvalevrijedan primjer vanjskog demonstriranja mađarskog duha i domoljublja.²⁸⁷

²⁸² O vladarevu boravku u Međimurju novinske izvještaje vidi u brojevima „Muraköza – Medjimurja“ objavljivanim od 17. srpnja do 13. studenoga 1887. godine. Sljedeći kraljev posjet, također zbog održavanja vojnih vježbi, uslijedio je 1896. godine, kada je popraćen opširnijim programom.

²⁸³ „Előkészületek“, *Muraköz – Medjimurje*, 31. srpnja 1887. Nova imena čakovečkih ulica, kojima su zamijenjene dotadašnje trojezične ploče, čitateljstvu su prezentirana u istoimenom naslovnom članku 7. kolovoza 1887. godine. O daljnjim izmjenama vidi: Zrínyi, *Monografija grada Čakovca*, 153.

²⁸⁴ „Csáktornya, 1887. aug. 11.“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. kolovoza 1887.

²⁸⁵ „Magjarska občinska imena vu gornj. Medjimurju“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. studenoga 1887.

²⁸⁶ „Egy lépéssel előbbre“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. kolovoza 1891.

²⁸⁷ „A perlaki járás községeinek magyar nevei“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. ožujka 1896. S obzirom na ovu i ranije iznesene odluke, neobično je što se još 1906. godine pojašnjava važnost mađariziranja ojkonima tog kotara, kao i principi koje bi se pritom trebalo imati na umu; „A helységnevek magyarosítása“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. srpnja 1906. i 22. srpnja 1906.

8. 4. Imepomagjarenje – Mađari po krunu

Jednako kao i s ojkonimima, ni u pogledu mađarizacije osobnih imena i prezimena novine na čitatelje nisu vršile izravni pritisak, ali su tonom svojih tekstova i samom činjenicom što se o takvim, duboko osobnim, odlukama pisalo na njihovim stranicama publici ipak jasno davale do znanja kako je takvo ponašanje iznimno poželjno, a i potencijalno korisno za domoljubne pojedince. Takvom poimanju u prilog je išla i činjenica da je promjena imena/prezimena bila birokratski iznimno pojednostavljena i veoma jeftina, uslijed čega se (dakako, samo među protivnicima takvih praksi) javio i pogrđan naziv za takve, uglavnom oportunistički motivirane, mađarizirane Hrvate (ili, kako novinski materijal pokazuje, Židove) – *Mađari po krunu*.²⁸⁸

Dok krajem 19. stoljeća među vijestima o mađarizaciji prezimena prevladava tek iznošenje općih statističkih podataka za prostor čitave Ugarske,²⁸⁹ početkom 20. stoljeća prevlast odnose vijesti o zahtjevima za promjenom imena i/ili prezimena u Međimurju.²⁹⁰ Valja pritom naglasiti kako se u novinama – bez obzira provele osobe o kojima se piše službeni mađarizacijski postupak ili ne – redovito koriste mađarizirane varijante osobnih imena, dok se prezimena grafemski nastoje zapisivati tako da izgledaju što „mađarskije“. Primjerice, i u samoj vijesti o mađarizaciji imena, već se i njegova stara varijanta zapisuje u mađarskom obliku – *Percsics Jakab iz Hemusovec si je svoje ime sa dozvoljom ministra znutrašnjih poslova na Vadasz Jakab ime premenil*.²⁹¹ Konačno, u jednom od rijetkih osvrtu na sam značaj promjene imena, zapisanom u sklopu tadašnje polemike s listom „Naše novine“, neimenovani autor članka istaknuo je kako mađarski način pisanja imena (dakle, prvo prezime pa potom ime), osim što je estetski privlačniji, demonstrira i domoljublje *međimurskih sinova*, istaknuvši ipak odmah potom kako nema potrebe misliti da je hipotetski *Ivan Petrešov* manje domoljuban od jednako hipotetskog *Buhanca Jánosa*, budući *da je ljubav vu srcu, i ni zvuna*.²⁹² Time je izrečeno priznanje onima koji se odlučuju na takav mađarizacijski korak, ali je istovremeno manifestiran oprez glede izbjegavanja nepotrebne alijenacije onih koji svoja (prez)imena žele zadržati u izvornom obliku.

²⁸⁸ U tom razdoblju 1 kruna iznosila je nešto više od iznosa za koji se kod pekara mogla kupiti žemička; Kapun, *Međimurje 1918.*, 133, bilješka br. 283.

²⁸⁹ Za primjere vidi: „Magjarizacija imenah familije“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. travnja 1893; „Štatistika magjarizacije imenah“, *Muraköz – Medjimurje*, 12. studenoga 1893.

²⁹⁰ Za primjere vidi: „Magjarsko ime“, *Muraköz – Medjimurje*, 6. veljače 1910; „Imepomagjarenje“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. veljače 1911. te istoimene članke objavljene 5. ožujka 1911. i 18. lipnja 1911.

²⁹¹ „Ime si je premenil“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. srpnja 1906.

²⁹² „Medjimurje“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. svibnja 1910.

9. Povijest u službi mađarske nacionalne ideje

Budući da je mađarska vlast nad Međimurjem svoju legitimnost – unatoč pokušajima njenog širenja izmišljanjem „međimurske nacije“ – temeljila ponajprije na povijesnom mađarskom pravu na to područje, ne iznenađuje što je na stranicama „Muraköza – Medjimurja“ relativno čest bio sadržaj u kojem je povijest stavljena u službu mađarske nacionalne ideje. Također, putem takvog sadržaja – naglašavanjem zajedničke prošlosti i aktivne participacije Međimuraca u mađarskoj povijesti – kod čitatelja lista nastojalo se dodatno učvrstiti uvjerenje o vlastitoj pripadnosti velikoj mađarskoj naciji. Unatoč postojanju znatno šireg potencijala za njegovu obradu, s obzirom na postavljeno istraživačko pitanje, spomenuti sadržaj promatrat će se isključivo s motrišta njegovog potencijala za mađariziranje čitatelja.

* * *

Kako bi takvo djelovanje postalo funkcionalno, novine su svoje čitatelje poticale na upoznavanje s mađarskom prošlošću, ističući kako je sramota za stanovnika neke zemlje ne poznavati njezinu povijest – *Ili reči, jeli poznaš ti ove zemlje, na kojoj živiš, povest? Jeli poznaš naše mile domovine, naših predjov prošlost? Oh, kak bogata je ova povest vu povučljivih događajih!* [...] *Pak ti to neznas, ti to nepoznas! Jeli nije sramota, kada čovjek niti svoje domovine povest nepozna?*²⁹³ Kako bi, dakle, čitatelje oslobodili takve sramote, urednici lista u više su navrata započinjali objavljivanje serija članaka pod zajedničkim naslovom „Iz povesti Magjarske“.²⁹⁴ S obzirom na (barem očekivanu) socijalnu strukturu čitatelja međimurskog dijela novina, razumljivo je da su takvi članci bili pisani na poprilično pojednostavljen način, prateći uglavnom tok mađarske povijesti od doseljenja u suvremenu domovinu, preko raznih vladara kao temeljnih referentnih točaka narativa, sve do krunidbe Franje Josipa I. za kralja. U prvom od članaka ističe se kako oni trebaju poslužiti i kao zamjena za još uvijek nepostojeću povjesnicu na „međimurskom“ jeziku, a istovremeno i zadovoljiti prirodnu znatiželju svakog domoljuba glede prošlosti domovine i svog naroda.²⁹⁵ O idealiziranosti prikaza nacionalne

²⁹³ „Čitajte hasnovite knjige“, *Muraköz – Medjimurje*, 4. studenoga 1906. Premda u citiranom slučaju objavljena znatno nakon početka izlaženja lista i njegovog podučavanja čitatelja o mađarskoj povijesti, ova se misao kao vodilja uredništva može protegnuti na cjelokupno razdoblje izlaženja novina.

²⁹⁴ Uz izvorni početak 1886. godine, ovaj je serijal – u tek dijelom izmijenjenim oblicima – iznova pokretan i 1887., 1892. te 1898. godine, napokon završivši 1900. godine. S obzirom na ponavljanje sadržaja, moguće je zaključiti kako je on igrao važnu ulogu u uredničkoj politici novina, ali i kako se uredništvo u više navrata vjerojatno našlo suočeno s nedostatkom novog materijala za objavu, odabравši stoga ponavljanje već tiskanog. Zanimljivo je što su, unatoč prevlasti za ono vrijeme tipične političke historije pisane naglašeno junačkim tonom, svoje mjesto među ovim člancima pronašli i tekstovi posvećeni razvoju znanosti i umjetnosti.

²⁹⁵ *Svaki narod rado čita od svojih starih otcov, koji su mu stalnu domovinu priskrbeli. Naše mило Medjimurje vu Magjarski orsag i pod Magjarsku korunu spada, zato bude svaki Medjimurec rado čital nekoliko događajov iz*

povijesti, ali i pozadinskoj namjeri takvih tekstova u pogledu utjecaja na Međimurce svjedoči jedan od citata koji će stoga ovdje biti uzet kao *pars pro toto* – *Magjari nisu nigdar bili nasilni, svoju veru su ljubili, ali na drugoga nisu ju nigdar narinuli. Ova strpljivost i ponašanje su Magjare tak ljubljene učinili, da su podloženi njim narodi čisto se preobrnuli na Magjare. Svojega jezika i narodnost su si pridržali, ali srce jim je za Magjare tuklo.*²⁹⁶

Dakako, već je istaknuto kako je povijest na stranicama lista korištena ponajprije za dokazivanje/učvršćivanje mađarskoga povijesnog prava na samo Međimurje. Teorijski najpotkrepljeniji u tom pogledu članak je „Međimurje je naše“ objavljen krajem 1907. godine. Prikazavši mađarsku prošlost kao konstantnu borbu za nacionalnu opstojnost u ukliještenosti između njemačke i slavenske većine, nepoznati autor hrvatske *nezakonite* pretenzije na Međimurje smješta u širi kontekst štetnog utjecaja narodnosti doseljenih na prostor povijesne Ugarske tijekom osmanskih prodora.²⁹⁷ No, snažnom propagandnom djelovanju preko Drave autor suprotstavlja niz povijesnih izvora temeljem kojih je zaključivo kako je Međimurje uvijek pripadalo Zaladskoj županiji, odnosno kako se Hrvatska sve do privremenog prodora preko tih granica polovinom 19. stoljeća²⁹⁸ uvijek protezala samo do Drave. Kako bi svojim argumentima dao dodatnu snagu i dojam objektivnosti, autor koristi i navode hrvatskog povjesničara Krčelića.²⁹⁹ Ipak, valja naglasiti da je ovakav članak – uklopljiv u onovremene šire hrvatsko-mađarske historiografske polemike – na novinskim stranicama predstavljao rijetkost. Naime, glavnina argumenata u korist mađarskog prava na Međimurje, potvrđenog u prošlosti, odlikovala se puno površnijim i proizvoljnijim karakterom.

Omiljena povijesna tema na stranicama „Muraköza – Medjimurja“ ipak je bila 1848. godina, odnosno Jelačićev pohod.³⁰⁰ Dva su osnovna razloga za takav odabir – kao prvo,

povesti magjarskoga puka, s tim više jer magjarska povestnica vu megjimurskom jeziku još nije obširno opisana; „Iz povesti Magjarske“, Muraköz – Medjimurje, 17. listopada 1886.

²⁹⁶ „Iz povesti Magjarske“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. prosinca 1889. Zbog vremenskog konteksta vrijedi istaknuti kako je citirani odlomak dio cjeline podnaslovljene „Starinska vera Magjarov. Uredjivanje nove domovine i smrt Arpadova“.

²⁹⁷ „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 11. kolovoza 1907.

²⁹⁸ Prilikom gotovo svakog spomena razdoblja hrvatske vlasti nad Međimurjem ne propušta se naglasiti njegova štetnost u svakom pogledu, koja je rezultirala zaostalošću, odnosno pokušajima uništenja međimurskog identiteta nametanjem „ilirskog“ jezika. Time taj dio prošlosti postaje dežurnim krivcem za sve nedaće i nedostatke suvremene uprave, dok se evociranjem mogućnosti njegovog povratka pokušava potencirati odbojnost Međimuraca prema onima koji ga nastoje provesti. Za primjer kritike hrvatske vlasti vidi: „Tanügytörténelmi adat Csáktornya közelmúltjából“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. listopada 1884.

²⁹⁹ „Muraköz a mienk“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. studenoga 1907.

³⁰⁰ Za primjere vidi: „Muraköz viharos múltjából“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. rujna 1884; „Muraköz az 1848-i magyar nemzetgyűlésen“, *Muraköz – Medjimurje*, 6. veljače 1887. Jelačićev pohod kao temelj za stvaranje negativnih predodžbi o Hrvatima i mogućnosti njihove vlasti nad Međimurjem koristili su i najvažniji onovremeni mađarski autori iz Međimurja; vidi: Gönczi, *Medjimurje*, 70; Zrínyi, *Monografija grada Čakovca*, 123-128.

pomoću tog događaja relativno je jednostavno prikazati voljnu participaciju Međimuraca u ostvarivanju mađarske nacionalne ideje čija je Mađarska revolucija (1848. – 1849.) bila ključna povijesna točka; kao drugo, međimurski otpor Jelačićevim snagama – iako zapravo potaknut samim ponašanjem vojnika, a ne njihovom etničkom pripadnošću – iz mađarske je perspektive uspješno iskorišten u svrhu dokazivanja odbojnosti cjelokupne hrvatske vlasti i politike. Uz to, premda im je do kraja stoljeća nestala gotovo većina suvremenika, ti su događaji u tom razdoblju u kolektivnoj memoriji još uvijek bili relativno svježi, što je njihovu instrumentalizaciju činilo još jednostavnijom.³⁰¹ Konačno, događaji i ličnosti iz 1848. godine korišteni su i za pružanje *pelde* o savršenom domoljublju i rodoljublju suvremenim generacijama, uslijed čega je povijest osim legitimizacijske zadobila i odgojnu funkciju – *Cilj mi je Medjimurcom predstaviti iz ovoga krasnoga boja domobranca, tojest honvéda, husara, gardišta, a nazadnje, kaj bi najprvo bil moral včiniti, magjarsku žensku. Ovi svi nam tulike i tulike lepe pelde predstavljaju s svojim oponašanjem, poštenjem i vitežtvom, da se od njih svaki more vučiti kak moramo svi skupa biti verna, dobra deca naše domovine.*³⁰²

* * *

Dakako, jednako ustrajno novine su usvajanje nacionalne svijesti putem upoznavanja s povijesti pokušavale potaknuti i reklamiranjem historiografskih djela posvećenih Mađarskoj revoluciji ili drugim nacionalno važnim povijesnim događajima.³⁰³

³⁰¹ O tadašnjoj suvremenosti te teme svjedoče objava sjećanja jednog od sudionika spomenutih događaja u novinama („Az utolsók“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. svibnja 1891.), odnosno pozivi za donaciju građe za potrebe muzeja posvećenog Ratu za slobodu („Szózat a magyar nemzethez“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. lipnja 1892.), preko kojih se i Međimurce htjelo uključiti u taj nacionalni projekt.

³⁰² Riječ je o početku serije priča o nekoliko tipskih figura iz 1848. godine Ferencza Majhena, naslovljene „Pripovedke iz 1848. letnog bojnog vremena“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. siječnja 1906. Sličan je sadržaj objavljen i na drugim mjestima. Za dodatan primjer vidi: „Posle bitke (Pripovest iz rata za slobodu)“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. siječnja 1887.

³⁰³ Za primjere vidi: „Az 1848-49-iki magyar szabadságharc története“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. prosinca 1893. i 11. ožujka 1894; „Magyar Nemzet Története“, *Muraköz – Medjimurje*, 7. travnja 1895. Sva navedena djela zainteresiranim su čitateljima bila dostupna u Fischelovoj/Strauszovoj knjižari.

10. Datumi, ličnosti, spomenici – mađarske svečanosti u „Muraközu – Medjimurju“

Funkcionalan spoj 'vanjske' mađarizacije i uporabe povijesti u službi mađarske nacionalne ideje, obrađenih zasebno u prethodna dva poglavlja, činilo je javno obilježavanje važnih datuma iz mađarske nacionalne povijesti, vezanih uz istaknute događaje ili ličnosti. Uz to, spomenutim ličnostima mađarske su vlasti u Međimurju pridavale dodatnu pažnju, podignuvši spomenike Marku Gašpariću u Prelogu i Nikoli Zrinskom u Čakovcu. U međuprostoru između takvog trajno fizički manifestiranog obilježavanja i ponavljajućih godišnjih proslava najvažnijih državnih praznika nalazile su se i razne manifestacije povodom istaknutih godišnjica (uključujući Mađarski milenij kao središnji događaj na prijelazu stoljeća), kao i smrti te – zahvaljujući prolaženju željeznice kroz Međimurje – prijenosa posmrtnih ostataka nacionalnih heroja iz prošlih, ali i suvremenih vremena iz vanjskog svijeta u mađarsku domovinu. Sve navedeno na svojim su stranicama pratile novine „Muraköz – Medjimurje“, u nekim navratima tek sugestivnim prigodničarskim tekstovima, izvještajima s proslava i poticajima na sudjelovanje, a u nekima i provođenjem višemjesečnih (pa i višegodišnjih) aktivnih kampanji. Ovo poveće poglavlje bit će stoga posvećeno mađarizacijskoj aktivnosti lista u tom kontekstu.

10. 1. Državni praznici – 15. ožujka i Sv. Stjepan

Zajedničko obilježavanje državnih praznika do danas ostaje jednim od najvažnijih načina učvršćivanja nacionalnog identiteta i zajedništva, odnosno njihovog manifestiranja. U mađarskom kontekstu kraja 19. i početka 20. stoljeća najvažnije točke u „nacionalnom kalendaru“ činila su dva datuma – 15. ožujka kao dan početka Mađarske revolucije 1848. godine³⁰⁴ te 20. kolovoza kao blagdan svetog Stjepana Arpadovića, utemeljitelja Ugarskog Kraljevstva i vladara odgovornog za pokršćavanje Mađara. Uz njih, u listu „Muraköz – Medjimurje“ količinom posvećenog teksta istaknuli su se još neki manje važni datumi nacionalne političke prošlosti, odnosno crkveni spomendani mađarskih nacionalnih svetaca.³⁰⁵

³⁰⁴ Opširnije o samim povijesnim događajima tog dana 1848. godine i odlukama donesenima u tadašnjim političkim tijelima vidi u: Hanák, *Povijest Mađarske*, 139-140. O lokalnoj percepciji tih zbivanja kod međimurskih mađarona također i: Zrínyi, *Monografija grada Čakovca*, 119.

³⁰⁵ Među važnijim povijesnim događajima vrijedi spomenuti 50. godišnjicu vladareve potvrde mađarskih revolucionarnih zakona 11. travnja 1848. godine obilježavanu prigodnim tekstovima tijekom čitavog travnja 1898. godine. Pored sv. Stjepana, kao mađarska nacionalna svetica u „Muraközu – Medjimurju“ nešto je rjeđe spominjana sv. Elizabeta Ugarska, čijoj su ličnosti obično posvećivani prigodni naslovni članci uoči 17. studenoga kao datuma njenog crkvenog spomendana; moguće je da je njeno spominjanje poticala i činjenica što je njezino ime dijelila i kraljica Elizabeta, omiljena među Mađarima kao njihova zagovornica na bečkom Dvoru. Uz sv.

Ponavljajući se iz godine u godinu, obilježavanje 15. ožujka u „Muraközu – Medjimurju“ steklo je poprilično shematiziranu formu – svakog ožujka u broju najbližem spomenutom datumu na mađarskoj je naslovnici objavljivan prigodan članak (ponekad popraćen i pjesmom), posvećen kratkom razlaganju povijesnog značaja obilježavanih događaja iz prošlosti, pomalo patetičnom iznošenju domoljubnih misli i najavi kulturno-umjetničkog programa proslave u Čakovcu i drugim većim mjestima, dok bi u sljedećim brojevima uslijedilo nizanje izvještaja s održanih manifestacija. U novinama opisivane proslave također su slijedile već utvrđeni slijed, sastojeći se uglavnom od participacije školske djece (kao najvažnije ciljane skupine u kontekstu mađarizacije) najprije na misi s mađarskim pjesmama i himnom, a zatim u svečanoj procesiji do seoske škole gdje bi im učitelj objasnio značaj slavljenog datuma.³⁰⁶ Vrijedi ipak napomenuti kako je većina opširnijeg sadržaja o prazniku objavljivana samo u mađarskom dijelu novina, dok je sadržaj u međimurskoj polovici lista ograničen tek na nekoliko prigodnih redaka, obično posvećenih simplificiranom objašnjavanju datuma i važnosti njegovog slavljenja.³⁰⁷ Za pretpostaviti je da je razlog tome bilo uvjerenje uredništva kako će za puno pučko sudjelovanje u prazniku dostajati aktivna participacija u spomenutim proslavama, tijekom čega će na najizravniji način steći spoznaju o pripadnosti slavljeničkoj mađarskoj naciji. Stoga je u više navrata u novinama naglašavano kako je 15. ožujka datum *na koj dan se svaki mađarski stanovnik mora sa zahvalom spomenuti*.³⁰⁸ Jer – *kak dobro dete ljubi svoju mater, isto tak i naši dobri Medjimurci ljubiju i štiju svoju mater, domovinu mađarsku. I mora tak biti! Tu smo se rodili, ove zemlje kruha jemo, našu mladost, našu starost na ovoj zemlji sprevodimo i očemo da nas na koncu života ova zemlja pokrije*.³⁰⁹

Veoma slično na stranicama „Muraköza – Medjimurja“ teklo je i godišnje obilježavanje blagdana svetog Stjepana Arpadovića, 20. kolovoza. Oslanjajući se na tradicionalnu religioznost međimurskog puka, koja je svog traga ostavila i na podizanju „pilova“ na čast

Elizabetu, povodom 900. godišnjice rođenja u studenom 1907. godine kraću novinsku pažnju dobio je i sv. Emerik, još jedan kanonizirani pripadnik dinastije Arpadovića.

³⁰⁶ Za primjere vidi: „Márcz. 15. Dráskoveczen“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. ožujka 1902; „Marcius 15“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. ožujka 1906. Za primjer kulturno-umjetnički bogatije proslave u Čakovcu kao međimurskom središtu i urbanijoj sredini vidi program u: „Marcius 15“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. ožujka 1914. Tijekom tridesetak godina izlaženja lista, brojnošću sadržaja posebno se istaklo obilježavanje 50. godišnjice ovih događaja 1898. godine, prilikom čega su stranice lista posvećivane pripremama za proslavu i izvještajima o njoj već od sredine veljače pa sve do kraja ožujka, obuhvativši najveći broj međimurskih naselja.

³⁰⁷ Za primjer vidi: „Marcius 15“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. ožujka 1906: *Znameniti den, svetek mađarskoga naroda. Na ovaj den je postal sloboden kmet i zgubil je nepravilne juše plemenitaš. Na taj den 1848-ga ljeta se je izreklo, da je človek jednako sloboden i jednako odgovoren. Pred zakonom je svaki jednaki. Kak smo pred Bogom jednaki, tak i na zemlji moramo jednaki biti. Dakle ovoga dneva treba da svaki sveti barem vu srdcu*.

³⁰⁸ „Marcius 15-ti vu Preloku“, *Muraköz – Medjimurje*, 31. ožujka 1901.

³⁰⁹ „Marcius 15“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. ožujka 1909.

spomenutog sveca,³¹⁰ novine su lik svetog Stjepana koristile sukladno trenutačnim potrebama. U prvom redu, radilo se o naglašavanju zajedništva mađarskog naroda (i Međimuraca kao njegovog dijela) isticanjem kako se blagdan obilježava *od Karpatov, do Adrie vu ovoj širokoj domovini. I kak nebi, im je to svetek Magjarov, čez tuliko stotina letah dično živućeg magjarskog naroda.*³¹¹ Pretvorivši njegovo obilježavanje na taj način u odrednicu mađarskog identiteta, na drugom mjestu novine također sugestivno pitaju – *Kojega domorodca srce nebi se napunilo žarom svetoga ćutenja onda, kada svetkujemo spomenek onoga kralja, kojemu zahvaliti imamo jezeroletni obstanek mile naše domovine magjarske?*³¹² Kao takav, sveti Stjepan – pored nacionalnog simbola – na stranicama „Muraköza – Medjimurja“ postao je i simbolom kulturne borbe za opstanak mađarskog naroda, odnosno sredstvom poticanja čitatelja na daljnji rad i žrtvovanje za mađarsku domovinu. Do znatnijeg izražaja ta je njegova funkcija došla početkom 20. stoljeća, kada su članci posvećeni blagdanu svetog Stjepana korišteni i za obračun s „puntarima“. Primjerice, u jednom od njih, nakon isticanja božanske zaštite nad Mađarskom, autor ističe – *Zabadav kričite vi puntari ljudih, zabadav je vaš svaki trud: vaše delo je bez uspjeha, vi budete poginuli, a Magjarska bude ostala!*³¹³ U sličnom primjeru, nakon jadikovanja zbog nesloge unutar mađarske nacije, autor čitateljima poručuje – *Danas je svetoga Štefana dan, molimo se svi Bogu, da posluhne svetoga Štefana, te iz ove domovine iztira sve koji proti narodu delaju.*³¹⁴ Konačno, s obzirom na spomenutu ulogu obilježavanja praznika u demonstriranju pripadnosti Međimuraca mađarskoj naciji i postojanja mađarskoga nacionalnog osjećaja u Međimurju, važno je spomenuti i slučaj novinskog poticanja čitatelja da ubuduće uoči blagdana svetog Stjepana svoje domove okite mađarskim zastavama kako bi ovdje [u Međimurju, op. a.], na granicama mađarske države, jasno pokazali kako obilježavanje tog dana nije ograničeno samo na službene krugove, već je i dio pučkog identiteta.³¹⁵ Iz potrebe za

³¹⁰ Spomenici sakralnog karaktera s prikazom sv. Stjepana Arpadovića na međimurskom su se prostoru u tom razdoblju nalazili u Čakovcu (zajedno sa sv. Ladislavom, i danas prisutan u niši na pročelju župne Crkve sv. Nikole), Štefancu (prisutan i danas u zasebnom pokloncu), Orehovici (uništen tijekom ratnog djelovanja 1945. godine), Maloj Subotici (zajedno sa sv. Ladislavom nekada pred župnom crkvom, danas zamijenjen Majkom Terezom i sv. Josipom) te Štrigovi (nekada u niši na pročelju Crkve sv. Jeronima). O tome više vidi u: Anđela Horvat, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međumurju* (Zagreb: Konzervatorski zavod u Zagrebu, 1956), 168-170. O materijalnim tragovima kulta sv. Stjepana i drugih mađarskih svetaca vidi i: Marija Mirković, „Ugarski sveci u hrvatskoj likovnoj umjetnosti“, u *Hrvatska/Mađarska. Stoljetne književne i likovno-umjetničke veze / Horvatorszag/Magyarorszag. Horvátország/Magyarország. Évszázados irodalmi és képzőművészeti kapcsolatok*, ur. Jadranka Damjanov (Zagreb: DHK, 1995), 18-26.

³¹¹ „Sveti Štefan“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. kolovoza 1901. I u ostalim prigodnim tekstovima vidljiva je uporaba „mi“ forme prilikom pisanja o Mađarima koji slave blagdan. Primjerice, dana 19. kolovoza 1900. godine u članku „Sveti Štefan“ naglašava se kako je to dan *kad smo mi Magjari pred devetstotinami ljetmi stupili vu familii južnih narodah* te se zaključuje da *nije pravi domorodec, koj na ov dan ne svetkuje.*

³¹² „Na dan sv. Štefana“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. kolovoza 1884.

³¹³ „Sv. Štefan kralj“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. kolovoza 1904.

³¹⁴ „Sveti Štefan“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. kolovoza 1905.

³¹⁵ „A nemzeti zászló kitüzése“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. kolovoza 1909.

opomenom, dakako, vidljivo je pravo stanje međimurskog raspoloženja glede mađarstva koje su novine svojim prigodničarskim člancima i mađarizacijskim uvjeravanjem u suprotno nastojale prikriti.

10. 2. *Raduvali smo se, da i mi tomu narodu pravi sini jesmo* – Mađarski milenij

Proslava Mađarskog milenija 1896. godine u mađarskom je nacionalnom pogledu bila središnji događaj prijelaza 19. u 20. stoljeće. Organizacijom niza javnih događaja i svečanih otvaranja ustanova, a napose Milenijske izložbe u Budimpešti, mađarske su vlasti nastojale demonstrirati uspjeh nagodbene politike, manifestiran u impozantnom gospodarskom i kulturnom razvoju zemlje,³¹⁶ odnosno *proširiti sliku o stabilnoj i „velikoj“ naciji koja ispunjava civilizacijsku misiju u svome povijesnom staništu*.³¹⁷ Unatoč određenoj razini otpora ne-mađarskih narodnosti, čiji su predstavnici na taj način nastojali izraziti nezadovoljstvo svojim položajem u Ugarskoj,³¹⁸ Milenij je iskorišten upravo kako bi se ustvrdilo kako su *ugarsko nasljeđe i odgovornost prema potomstvu obvezali Ugarsku da iskoristi priliku [...] i ponovno dobije status sile, koji je nekada imala, putem gospodarskog napretka, mađarizacije i stjecanja boljih pozicija u zajedničkoj vladi*.³¹⁹ Dakako, kao i u gotovo svim novinama – osim onih koje su izvještavanje o njemu ciljano bojkotirale³²⁰ – Mađarski je milenij svog traga ostavio i u „Muraközu – Medjimurju“, na čijim su stranicama pomno praćeni događaji kako u Budimpešti tako i u samom Međimurju.

Uz sam ponos nacionalno važnim događajima iz prošlosti i sadašnjosti, kao i potrebu obavještavanja čitatelja o trenutačno aktualnim zbivanjima, kao značajan motiv opširnog pisanja o Mađarskom mileniju u „Muraközu – Medjimurju“ istakao se i mađarizacijski karakter tog lista. Nacionalno-integracijska uloga gospodarskih izložbi i sličnih zajedničkih događaja u novinama je demonstrirana već desetak godina prije Mađarskog milenija, povodom održavanja državne izložbe u Budimpešti 1885. godine. Organizirajući zajedničko putovanje Međimuraca u prijestolnicu, urednik lista u više je navrata u tom kontekstu istaknuo važnost ponosa mađarskom domovinom i njenim postignućima, posebice – u obliku *mi Magyarai* forme –

³¹⁶ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 171.

³¹⁷ Kontler, *Povijest Mađarske*, 296-297.

³¹⁸ O dilemama s kojima su se glede sudjelovanja na Milenijskoj izložbi i općeg pitanja treba li i u Trojednoj Kraljevini, kao zasebnom političkom tijelu, obilježavati *mađarsku* tisućgodišnjicu, suočavali hrvatski politički i ini krugovi vidi: Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 172-177; Dinko Šokčević, „U ogledalu, nejasno: mađarski milenij u očima hrvatske javnosti“, *Kolo* 12/3 (2002): 44-57.

³¹⁹ Kontler, *Povijest Mađarske*, 297.

³²⁰ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 176.

naglasivši kako su svi uspjesi mađarskog naroda ujedno i uspjesi stanovništva Međimurja kao njegovog dijela.³²¹ Na jednak način osjećaj pripadnosti mađarskom narodu u Međimurce se pokušao usaditi i napisima 1896. godine – *Na toj svetčanosti trebalo je kaj bliže primeknuti oku svakog sina ovoga naroda historiju duge mu prošlosti i sa svih strana kaj temeljiteše predočiti mu denešnje stanje: da dobije siguren pravac nastojanju i radu vu budućnosti.*³²²

Djelovanje „Muraköza – Medjimurja“ moguće je promatrati i u duhu ministarske odredbe iz 1893. godine, kojom je mađarskim tiskovinama dodijeljena uloga redovitim izvještavanjem pripremiti čitatelje na Milenij, odnosno potaknuti na rad da Milenijska izložba ispadne što uspješnijom.³²³ Takvoj namjeri valja pripisati i opsežno i višekratno prenošenje troškova organizacije izložbe i veličine prostora namijenjenog izlaganju, čime se kod čitatelja nastojalo pobuditi zadivljenost nacionalnim postignućima i snagom.³²⁴ Konačno, entuzijazam oko pohađanja izložbe trebale su potaknuti i vijesti o sniženjima željezničkih karata do Budimpešte, opravdanim velikom nacionalnom važnošću događaja (posebice za učitelje kao lokalne nositelje mađarizacije, uključujući i polaznike Učiteljske škole u Čakovcu, koje je posjet izložbi vjerojatno trebao ohrabriti za još ustrajniji rad na izgradnji nacije).³²⁵ Iako novinski materijal za istraživanje samog obilježavanja Mađarskog milenija u Međimurju nudi znatno veći potencijal, s obzirom na ograničenost prostora i temeljno istraživačko pitanje, na ovom će mjestu biti obrađeni samo oni osvrti na ondašnja zbivanja čiji se karakter može ocijeniti mađarizacijskim.

U prvom redu, list „Muraköz – Medjimurje“ važnu je ulogu ostvario kao medijska platforma za prenošenje odredbi o načinima obilježavanja Mađarskog milenija u raznim društvenim sredinama i institucijama, dajući time temeljni okvir lokalnim manifestacijama.³²⁶ Kao što je moguće razaznati iz naknadnih izvještaja o održanim svečanostima, u većini

³²¹ „List iz Budimpešte“, *Muraköz – Medjimurje*, 31. svibnja 1885; „Orsačka izložba“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. kolovoza 1885.

³²² „Zaključak milenijske izložbe“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. studenoga 1896.

³²³ „Az 1896-ik évi millenniumi kiállítás“, *Muraköz – Medjimurje*, 12. ožujka 1893.

³²⁴ Za detaljan proračun izložbe, primjerice, vidi: „Razredna lutrija i stroški milenijske izložbe“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. svibnja 1895. Za podatke o izložbenom prostoru: „S milenijske izložbe“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. listopada 1895. U vrijeme samog održavanja izložbe istu je ulogu igralo pisanje o broju posjetitelja, odnosno izvještaji o izloščima u serijalu članaka „Sa milenijske izložbe“.

³²⁵ „Az ezeréves Magyarországnak“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. ožujka 1896; „A millennáris tanító-gyűlésre“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. ožujka 1896. Posjet polaznika čakovečke preparandije i njihovih profesora Budimpešti opisan je u mađarskom dijelu novina 14. lipnja 1896. godine.

³²⁶ Tako je u članku „A haza minden előtt!“, objavljenom u novinama 9. veljače 1896. godine, u nekoliko točaka navedeno kako bi na dan održavanja središnje svečanosti svi uredi trebali biti zatvoreni i okićeni mađarskim trobojnicama, u crkvama bi se trebala održati svečana misa s propovijedi, a uoči praznika bakljada, dok bi na sam praznik školskoj djeci učitelj trebao pojasniti značaj slavljenih događaja. Zanimljiv je i prijedlog da se tim povodom u seoskim sredinama osnuju i fondacije za nadarene učenike iz siromašnih obitelji.

međimurskih mjesta program proslave – veoma nalik gore opisanim primjerima godišnje proslave nacionalnih praznika – ispunjen je ponajprije svečanom misom (s naglaskom na uporabi mađarskog jezika pri propovijedi i pjevanju) i sudjelovanjem vatrogasaca i školske djece u procesiji,³²⁷ dok je u Čakovcu takva proslava upotpunjena i razrađenijim kulturno-umjetničkim programom te nizom predavanja o Mađarima i mađarskoj prošlosti.³²⁸ Uz to, u nizu sela povodom Mađarskog milenija posađena su komemorativna stabla,³²⁹ a već je spomenuta i prigodna mađarizacija toponima kotara Prelog. Sve navedeno, dakako, uredništvu lista služilo je kao prvorazredni dokaz međimurskog oduševljenja za pripadnost mađarskoj naciji/domovini, stvarajući privid mnogo veće proširenosti mađarskoga nacionalnog duha nego u stvarnosti.

Najkonkretniji angažman oko participacije Međimuraca u proslavi Milenija uredništvo (ponajprije Margitai koji je poslužio i kao jedan od vodiča po Budimpešti) je posvetilo organizaciji posjeta Milenijskoj izložbi. Privlačeći potencijalne putnike viješću o mogućnosti subvencioniranog putovanja željeznicom i dvodnevnom boravka u prijestolnici za samo pet forinti, autor jednog od članaka opominje svakoga *Medjimurca: muže, žene, decu, naj se vu čim vekšem broju javiju, pak naj pogledneju izložbu. Jezero Medjimurcov se mora skup spraviti, da po žetvi pogledne naš glavni varaš i izložbu.*³³⁰ Premda se takva agitacija brojčano pokazala preoptimističnom, krajem kolovoza na put se s čakovečkog kolodvora uputilo 670 osoba, što je u novinama protumačeno kao dokaz da *puk medjimurski hoće napredovati i da ljubi svoju domovinu.*³³¹ Iz posebnih rubrika „Muraköz Budapesten“, odnosno „Medjimurje vu Budapesti“, objavljivanih tim povodom vrijedi istaknuti govor Józsefa Margitaija pred budimpeštanskim spomenikom Ferenczu Deáku, u kojem je izrečena misao-vodilja organizacije putovanja na izložbu – *S nepokvarjenim i istinitim domoljubljivim čutenjem i oduševljenjem su odlazili na romarski put od granice naše drage domovine magjarske, iz Medjimurja, od zemlje dičnih prededov, stanovnici zemlje Zrinyijah, da svetum pobožnostju se nakloniju pred močjom i velikočom naroda i da izvadiju svoj pravični del iz ona radost, koja srce svakoga sina izpuni, kada vidi naše domovine glavnog varaša i gizdost svih nas: našeg*

³²⁷ Za primjere vidi: „Mileniumske svečanosti vu Medjimurju“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. svibnja 1896.

³²⁸ „Program veseloga proslavljenja jezerogodišnjice utemeljenja magjarske domovine“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. travnja 1896.

³²⁹ „A millennium a vidéken“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. travnja 1896. Zanimljiv primjer čini i podizanje raspela s natpisom u čast 1000. godišnjici mađarske domovine na području župe Štrigova; „A magyar érzelem nyilváníulása“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. srpnja 1896.

³³⁰ „Na izložbu“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. lipnja 1896.

³³¹ „Medjimurje vu Budapesti“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. kolovoza 1896.

orsaga spravišče [novu zgradu parlamenta, op. a.].³³² Zaključni dio izvještaja o izložbi naposljetku može poslužiti i kao zaključak ovog potpoglavlja, odnosno kao sažeti iskaz mađarizacijskih namjera uredništva u kontekstu kreacije novinskog sadržaja o Mađarskom mileniju – *Vidli smo, da je magjarski narod veliki i zmožen i raduvali smo se, da i mi tomu narodu pravi sini jesmo.*³³³

10. 3. Mađarski nacionalni heroji – simboli zajedništva i uzori za budućnost

Premda je u „Muraközu – Medjimurju“ u više navrata pisano i o drugim povijesnim ličnostima, poput Mihályja Vörösmartyja, Sándora Petőfija, Ferencza Deáka ili Istvána Széchenyija, čime se međimurskim čitateljima htjela približiti mađarska nacionalna povijest i razviti osjećaj njenog poznavanja pa potom i pripadnosti istoj, zbog ograničenosti prostora i njihove u novinama naglašenije važnosti na ovom će mjestu riječi biti samo o tzv. mučenicima iz Arada,³³⁴ Lajos Kossuthu i Franji II. Rákóciju.

O prvospomenutima je pritom dovoljno navesti kako su, jednako kao i u opisanim slučajevima godišnjih obilježavanja 15. ožujka i blagdana svetog Stjepana, uoči ili na samu godišnjicu njihovog pogubljenja 6. listopada na mađarskoj naslovnici redovito objavljivani prigodni članci s povijesnim podacima i domoljubnim mislima, dok je u međimurskom dijelu novina tiskana tek njihova skraćena i pojednostavljena forma. Također, novine su redovito isticale sudjelovanje školske djece u obilježavanju sjećanja na te – iz mađarske perspektive – junake iz 1848./1849. godine, sastavljeno od prigodnog učiteljskog pojašnjenja važnosti datuma u školi i sudjelovanja na misi u lokalnoj crkvi.³³⁵ Dakako, nepotrebno je ponovno naglasiti kako je cilj takvih postupaka bilo usađivanje svijesti o pripadnosti mađarskoj naciji, obilježenoj junačkom prošlošću, odnosno postavljanje ideala domoljubne borbe sve do prinošenja života za mađarsku domovinu. Nešto kompleksnije i manje repetitivne primjere mađarizacijske instrumentalizacije povijesnih ličnosti u „Muraközu – Medjimurju“ činili su napisi o preostaloj dvojici spomenutih nacionalnih heroja, budući da su uključivali i jedinstvene događaje

³³² „Medjimurje vu Budapešti“, *Muraköz – Medjimurje*, 6. rujna 1896.

³³³ Isto.

³³⁴ Pod ovom sintagmom podrazumijevaju se trinaestorica mađarskih generala koje je austrijski vojni sud osudio na smrt vješanjem 6. listopada 1849. godine, nakon sloma Mađarske revolucije predajom kod Világosa dva mjeseca ranije; Hanák, *Povijest Mađarske*, 147.

³³⁵ Za primjer sažetog izvještavanja o „Aradskim mučenicima“ na „međimurskom“ jeziku, koji s obzirom na relativnu nepromjenjivost korištene forme kroz sva godišta izlaženja lista može poslužiti i kao *pars pro toto*, vidi: „Október 6“, *Muraköz – Medjimurje*, 7. listopada 1906.

prijevoza njihovih posmrtnih ostataka kroz Međimurje, odnosno domoljubnih svečanosti koje su tom prilikom održane u Čakovcu i drugim mjestima.

* * *

Sukladno svojoj važnosti, Lajos Kossuth još je za života ušao u „mađarski nacionalni panteon“. Ne čudi stoga što je, unatoč vladarevom odbijanju da povodom njegove smrti 1894. godine proglasi opći dan žalosti,³³⁶ diljem Ugarske organiziran niz svečanih proslava njegovog lika i djela. S obzirom da je vlak kojim su Kossuthovi posmrtni ostatci iz Torina prevoženi u Budimpeštu trebao proći i kroz Međimurje, priliku za iskazivanje *onog domoljubnog duha koji obuhvaća takoreći svaki sloj stanovništva*³³⁷ iskoristili su i međimurski mađaroni. Kao prvi veći željeznički kolodvor nakon prelaska ugarske granice, Čakovec je stoga poslužio kao pozornica istaknute svečanosti dočeka, na kolodvorskoj zgradi – okićenoj Kossuthovim portretom, crnim zastavama i granjem – okupivši ne samo velik broj Međimuraca (prema procjenama, čak do 5000), već i delegacije iz svih važnijih mađarskih gradova.³³⁸ Takvu priliku povezivanja Međimuraca s mađarskom nacionalnom idejom putem jednog od njenih modernih začetnika nije propustio iskoristiti ni list „Muraköz – Medjimurje“. Gotovo od samog početka njegovog izlaženja, Lajos Kossuth u spomenutom je listu igrao istaknutu ulogu – primjerice, gotovo svake godine prigodnim su člancima praćene proslave njegovog rođendana kako u Međimurju tako i u ostatku zemlje.³³⁹

No, vrhunac kulta označili su spomenuti događaji povodom Kossuthove smrti i ispraćaja. Obavještavajući čitatelje o smrti tog *naše magjarske zemlje najdičnešega sina*, koji je *naš otec bil, pravi istinski otec, koj je za slobodu naroda delal vu celim svojem življenju*, novine na međimurskoj naslovnici ističu kako je samo njemu moguće zahvaliti što je u Ugarskoj ukinućem kmetstva postignuta jednakost svih ljudi. Budući da stoga *sakomu domorodcu suze tečeju za velikoga našega mrtveca i svaki slobodouman domorodec hvalu daje gospodinu Bogu, da nam je Kossuth Lajosa dal*, autor teksta i međimurske domoljube, *koji makar magjarski ali horvatski govorite*, poziva da *i vi s celim narodom i orsagom skupa pustite iz vaših očih jednu kaplicu suze za onoga, koj se je za vašu slobodu toliko trudil i toliko je trpel*.³⁴⁰ U sljedećem broju na mađarskom je opisan već navedeni doček Kossuthovog tijela u Čakovcu, dok je na

³³⁶ Kontler, *Povijest Mađarske*, 296.

³³⁷ Zrínyi, *Monografija grada Čakovca*, 308.

³³⁸ Za opis svečanosti i tekst poziva Međimurcima da se okupe na kolodvoru vidi: Isto, 312.

³³⁹ Kao zanimljiviji primjer inače repetitivnog godišnjeg niza pohvala i održanih zdravica u Kossuthovu čast ističe se članak „Kossuth Lajos“, objavljen 29. kolovoza 1886. godine, u kojem se sa zadovoljstvom konstatira kako su proslavi prisustvovali ne samo Mađari, već i Hrvati (od kojih je jedan i započeo niz zdravica) te Nijemci.

³⁴⁰ „Kossuth Lajos“, *Muraköz – Medjimurje*, 25. ožujka 1894.

međimurskoj naslovnici objavljena opširna biografija. Istovremeno, u oglasniku se pojavljuju reklame za razne prigodne knjižice i Kossuthove portrete različitih veličina dostupne u Fischelovoj knjižari, čime je promoviranom kultu pružena i fizička dimenzija.³⁴¹ Napokon, u sažetijem prijevodu izvještaja o dočeku na „međimurski“ jezik ističe se kako su upravo Međimurci bili prva grupa domoljuba koja je s mađarskom zastavom dočekala Kossuthovo tijelo na granici Ugarske, a stvaranju dojma mađarskog zajedništva pridonosi i navod da su, slušajući govore na čakovečkom kolodvoru, zajedno plakali svi okupljeni.³⁴² Slavljenje Kossuthove ličnosti u Međimurju (i ostatku Ugarske) nastavljeno je i u godinama nakon njegove smrti, pa je tako u rujnu 1902. godine svečano obilježena 100. godišnjica njegovog rođenja, *veliki svetek sakoga sina ove domovine*.³⁴³ Izvještavajući o proslavama održanima u rujnu diljem čitavog Međimurja, novine zaključuju kako su *i pri ovoj prilici pokazali Medjimurci, da su verni sini domovine*,³⁴⁴ opisujući time ujedno i svrhu svoje instrumentalizacije Kossuthove ličnosti.

* * *

Unatoč tome što su njegovi *kuruci* početkom 18. stoljeća Međimurju donijeli ratno razaranje, u „Muraközu – Medjimurju“ kao nacionalni je heroj slavljen i Franjo II. Rákóczi, dokazujući time kako je promocija mađarskog domoljublja kao idejne cjeline kod uredništva imala prednost nad lokalnim posebnostima i odstupanjima od nacionalnog metanarativa.³⁴⁵ S posebnim interesom u novinama se pratio postupak ekshumacije njegovih posmrtnih ostataka u Istanbulu i pripreme za njihov prijenos u Ugarsku; kroz pozadinu takvih članaka – kao objašnjenje zašto je ta tema relevantna i za Međimurce – provlačila se stalno prisutna misao kako je *Magjarska naša domovina. Pak makar i negovorimo njezin jezik, ovu domovinu ljubiti moramo*.³⁴⁶ Napokon, o stvarnom prijenosu kostiju Franje II. Rákóczija (kojima su pridruženi

³⁴¹ „Kossuth teteme Csáktornyán“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. travnja 1894; „Kossuth Lajos“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. travnja 1894; „Kossuth Lajos. Élete és Müködése“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. travnja 1894.

³⁴² „Prevoz i pogreb Kossuthov“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. travnja 1894.

³⁴³ „Stoletni rodjeni dan“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. lipnja 1902. U citiranom članku o Kossuthu se govori kao o Božjem daru ne samo mađarskom narodu, već i čitavom svijetu, odnosno predstavlja ga se kao *utjelovljenu slobodu* i svojevrsnoga mađarskog Mesiju. Također, evocira se i uspomena na prijevoz njegovog tijela kroz Međimurje 1894. godine, pri čemu se svečanost kojom su ga Međimurci ispratili tumači kao znak da *naš puk međimurski još i sada sa takvom ljubavjom čuti prama domovini kak je čutil 1848-ga gda je Kossutha za „naše zemlje sloboditelja“* [stih iz tada popularne protu-ilirske narodne pjesme, op. a.] *zval*.

³⁴⁴ „Svečanost“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. rujna 1902.

³⁴⁵ Na razmeđu 19. i 20. stoljeća sjećanje na Rákóczijev protu-habsburški pokret bilo je dijelom pasivnog otpora dualističkim ograničenjima, služeći vladajućim krugovima u Ugarskoj kao javna krinka iza koje je svejedno provođena upravo dualistička politika; Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 229.

³⁴⁶ „II. Rákóczy Ferenc“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. prosinca 1903. Za primjere praćenja novosti o Rákóczijevom grobu vidi: „Sultan i Rákóczija pepel“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. svibnja 1904; „Iz orsačkoga spravišća“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. svibnja 1904.

i posmrtni ostatci Jelene Zrinske i Imrea Thökölyja) novine su priliku dobile pisati krajem 1906. godine. Tom prigodom, pored većeg broja članaka punih oduševljenja domoljubnim svečanostima diljem Ugarske,³⁴⁷ opisane su i manifestacije u Međimurju. Među njima istakla se okićenost gotovo svih zgrada u Čakovcu mađarskim trobojnicama povodom prolaska pogrebnog vlaka kroz njegov kolodvor, odnosno održavanje službe Božje u sinagogi i župnoj Crkvi sv. Nikole te kulturno-umjetnički program polaznika Učiteljske škole.³⁴⁸ Uz to, opisane su i svečanosti u Maloj Subotici, Svetoj Mariji i Svetom Jurju na Bregu, sastavljene od uzdržavanja od uobičajenih poljodjelskih poslova, participacije školske djece u svečanoj povorci i recitiranju mađarskih pjesama, održavanja misa u župnim crkvama te – ovisno o lokalnim specifičnostima – vatrogasnog marširanja kroz selo uz sviranje glazbe iz Rákóczijevog vremena ili pucnjavu iz mužara. Svime time, prema autoru članka, *pokazali su Međimurci, da su pravi domorodci, da su verni domovini Magjarskoj i da štujete one velike mađarske viteze, koji su tuliko vojuvali za našu slobodu.*³⁴⁹

10. 4. Spomenici Marku Gašpariću i Nikoli Zrinskom

Kao što je već spomenuto, pored mađarskih domoljubnih manifestacija koje su svog traga više-manje ostavile samo u tisku i uspomenama sudionika, dvije akcije u kojima je ključnu ulogu vodilo uredništvo „Muraköza – Međimurja“ utjelovljene su u trajnijim, fizički prisutnijim, spomenicima. Putem njihovog podizanja u međimurski je prostor – u središtima njegovih dvaju kotara – na svima vidljiv način „upisano“ mađarstvo Međimurja i njegovog stanovništva. Istovremeno, odabir ličnosti kojima su spomenici podignuti također je imao svoju posrednu mađarizacijsku ulogu, budući da se *preko njihovog kulta slavi i veličina cijele nacionalne zajednice*,³⁵⁰ a sami procesi skupljanja financijskih sredstava za njihovo podizanje poslužili su kao dokaz spremnosti Međimuraca (i stanovnika drugih mađarskih, pa i hrvatskih krajeva) da rade na usponu i održavanju mađarskoga nacionalnog duha u svojoj sredini. Naposljetku, ne treba smetnuti s uma ni njihovu estetsku funkciju, uklopljenu u onovremene

³⁴⁷ „Prenos Rákócyevih kosti“, *Muraköz – Međimurje*, 21. listopada 1906; „Prenos kostih Rákóczyevih“, *Muraköz – Međimurje*, 28. listopada 1906. i 4. studenoga 1906.

³⁴⁸ „Rákóczi ünnepélyek Muraközben“, *Muraköz – Međimurje*, 4. studenoga 1906.

³⁴⁹ „Rákócijeve svjetke u Međimurju“, *Muraköz – Međimurje*, 18. studenoga 1906.

³⁵⁰ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 134.

trendove ukrašavanja javnih prostora spomenicima nacionalnim herojima ili važnim povijesnim događajima.³⁵¹

Prvi od spomenutih spomenika podignut je Marku Gašpariću u Prelogu početkom rujna 1894. godine. Da bi se shvatio taj odabir, potrebno je najprije u najkraćim crtama prikazati njegovu ličnost. Marko Gašparić (mađ. Gáspárits Márk), redovničkog imena Kletuš/Kilit, rodom iz Cirkovljana kod Preloga, u mađarsku je nacionalnu povijest ušao svojom pro-mađarskom političkom agitacijom među Međimurcima početkom hrvatsko-mađarskog rata 1848. godine,³⁵² odnosno aktivnom participacijom u postrojbama generala Móricza Perczela nakon bijega iz Međimurja koje su zauzela Jelačićeva vojska. Budući da je nakon poraza kod Világosa, prilikom kojeg je bio osobno prisutan, nakon nekog vremena uhvaćen i naposljetku 3. rujna 1853. godine pogubljen u Požunu, u očima mađarskih nacionalista on je (p)ostao *zažgani frater* [vatreni fratar, u smislu zanesenog propovijedanja, op. a.] koji je *u tim teškim danima punim kušnje ostao vjeran međimurskom domu te je duhovnom snagom i domovinskom ljubavlju strastveno slijedio rođenje svijesti u Međimuraca, zbog koje je platio životom*.³⁵³ Njegovom odabiru od strane međimurskih Mađara/mađarona pridonijela je i činjenica što se tijekom Mađarske revolucije na tom području nije posebno istaknula nijedna druga domaća ličnost.

Inicijativa za podizanje spomenika u Prelogu krenula je od članova Željeznog stola (među ostalima, i Józsefa Margitaija) u lipnju 1893. godine.³⁵⁴ Potaknuti viješću o otkrivanju spomenika borcima iz 1848. godine u Budimpešti, člankom u „Muraközu – Medjimurju“ oni su čitatelje nastojali upozoriti kako i Međimurci imaju svojeg borca koji je u tim vremenima, poput Ivana Kapistrana u osmansko doba, s križem u ruci vodio ratnike u borbu za slobodu. Smatrajući stoga da i on zaslužuje vlastiti spomenik (prvotno je planirana samo spomen-ploča) u Međimurju, autori proglasa, formirajući Komisiju za spomenik, tim su činom započeli skupljanje donacija za njegovo financiranje, otvorivši odmah i zaseban fond u Međimurskoj štedionici.³⁵⁵ Kao osnovni cilj takvog postupka u članku na „međimurskom“ jeziku istaknuta je

³⁵¹ Prema Sergiuszu Michalskom, autoru pregleda povezanosti spomenika i nacionalnih politika u Europi druge polovine 19. te 20. stoljeća, trend podizanja javnih spomenika iz sfere individualnog izražavanja priznanja i divljenja prešao je u društvenu i političku domenu oko 1870. godine u Francuskoj, proširivši se uskoro čitavom Europom; *Public Monuments. Art in Political Bondage 1870-1997* (London: Reaktion Books, 1998), 8-9.

³⁵² Za primjer govora kojim je Gašparić nastojao potaknuti međimursko pristajanje uz Mađare, a protiv Hrvata, kao i njegovu potpuniju biografiju, vidi: Bartolić, „Preloški portreti“, 146-147.

³⁵³ Zrínyi, *Monografija grada Čakovca*, 130-131.

³⁵⁴ Isto, 279. Željezni stol predstavljao je neformalno udruženje građana okupljenih oko rezerviranoga stalnog stola u čakovečkoj gostionici „Zrínyi“, namijenjeno druženju i raznim vidovima društvene angažiranosti. Više o mađarskim društvima i organizacijama u Međimurju tog razdoblja vidi: Kalšan, *Međimurska povijest*, 247-249.

³⁵⁵ „Emléktáblát Gáspáritsnak“, *Muraköz – Medjimurje*, 11. lipnja 1893.

demonstracija *da tu na granici našega orsaga magjarskoga takaj hoćemo i znamo dobri domorodci biti s tem, da se nespozabimo iz naših dičnih domorodcov.*³⁵⁶ U tom duhu Gašparić je i tada i u kasnijim godinama Međimurcima predstavljan kao uzor i svojevrsni arhetip lokalnoga mađarskog domoljuba, jer *ako prem hrvatskoga [!] jezika človek bil je, nego vu njegovih prsah zato vendar magjarsko srdce kucalo je.*³⁵⁷

Kako je, uz Pála Dugovitsa kao predsjednika, tajnikom i blagajnikom Komisije proglašen Margitai, sve donacije slale su se na adresu lista „Muraköz – Medjimurje“, na čijim su naslovnica potom kroz 1893. i početak 1894. godine objavljivana imena darivatelja i iznos doniranog novca.³⁵⁸ Uz spomenutu demonstraciju domoljublja i zalaganja za mađarstvo na lokalnom planu, takve su objave zasigurno služile i kao znak društvenog prestiža i ponosa darivatelja u njihovim lokalnim sredinama. I same novine ističu – *Osobito tomu se moremo svi radovati, da medjimurski muži i žene tak vu trudnih poslih svojih, kak i vu zabavih svojih, zmislju se na onoga, koj je za domovinu i za njihovu vezdašnju slobošćinu vu 1848. leto vojuval i martirski smrt pretrpel.*³⁵⁹ Kontinuirano popisivanje darivatelja služilo je i stalnom održavanju teme aktualnom, što je potom generiralo novi niz donacija. S obzirom na mogućnosti koje je skupljeni iznos otvorio, za oblik spomenika naposljetku je, kao idejno rješenje kipara Józsefa Tersztyényáka, izabran mramorni obelisk s posvetnim natpisom i reljefom križa i mača na prednjoj strani.³⁶⁰ Svečano otkrivanje spomenika 8. rujna 1894. godine također je iskorišteno u mađarizacijske svrhe pa tako novine spominju kako je spomenik predan *varašu i občinstvu Medjimurja, da se od Gáspáricha vuči svaki domovinu ljubiti*, odnosno – obraćajući se samom spomeniku – poručuju neka stoji godinama i Međimurcima prenosi ono što im je svojevremeno govorio i sam Gašparić – *Gdo ljubi domovinu, Boga ljubi; koj pak izdaje domovinu, onoga Bog kaštiguje!*³⁶¹

Novinski natpisi svjedoče i o korištenju Gašparićevog spomenika u kasnijim godinama na razne načine, poput podučavanja o međimurskoj povijesti i demonstriranja mađarskog

³⁵⁶ „Spomenik Gasparitsu!“, *Muraköz – Medjimurje*, 11. lipnja 1893.

³⁵⁷ „Spomenik Gasparicsev“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. kolovoza 1903. Za ostale primjere predstavljanja Gašparića kao uzora vidi: „Gašparits Marko“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. rujna 1894; „Gáspáricseve relikvije“, *Muraköz – Medjimurje*, 4. studenoga 1894; „Oktober 6.“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. listopada 1909.

³⁵⁸ Imena darivatelja obično su objavljivana grupirana prema mjestima slanja, pomoću čega je u drugoj vrsti istraživanja potencijalno moguće doznati i koliki su doseg inicijative „Muraköza – Medjimurja“ i općenito mađarskih krugova imale u pojedinim dijelovima Međimurja.

³⁵⁹ „Gáspáricsev spomenik“, *Muraköz – Medjimurje*, 3. prosinca 1893.

³⁶⁰ „A Gáspárics-émlékoszlop“, *Muraköz – Medjimurje*, 6. svibnja 1894. Podatci o troškovima izrade spomenika (nešto više od 400 forinti) objavljeni su i istoimenom članku 23. rujna 1894. godine.

³⁶¹ „Gasparitseva svečanost“, *Muraköz – Medjimurje*, 16. rujna 1894. Za detaljniji izvještaj o samoj svečanosti vidi mađarske članke objavljene u novinskim izdanjima od 9. i 16. rujna 1894. godine. U istim je brojevima objavljena i Gašparićeva biografija.

domoljublja Međimuraca pred posjetiteljima iz gimnazije u Nagykanizsi³⁶² ili pretvaranja u fokalnu točku proslava gore opisanih mađarskih nacionalnih praznika u Prelogu.³⁶³ No, unatoč tome što to pokazuje da je planirana uloga spomenika dijelom doista zaživjela, opomene zbog njegove zapuštenosti i novinske molbe za uređivanjem (kako bi se pokazalo *da se Magjari nisu spozabili iz svojega vernoga sina*) već desetak godina nakon njegovog postavljanja svjedoče i da, unatoč naporima uredništva, u šire krugove interes veći od prigodničarskog nije uspješno usađen.³⁶⁴ Spomenik Marku Gašpariću u Prelogu je ostao sve do 1919. godine, kada je srušen. Ponovno je dignut 5. listopada 1941. godine, da bi nakon prestanka mađarske okupacije bio trajno uklonjen.³⁶⁵

* * *

Priprema i samo podizanje spomenika pjesniku i banu Nikoli Zrinskom kod Staroga grada u Čakovcu bili su dugotrajniji, no u „Muraközu – Medjimurju“ vođeni/praćeni su na veoma sličan način. Prema Károlyju Zrínyiju, *to je bila domoljubna akcija u Čakovcu u kojoj se istaknulo mađarstvo grada i koja će ostati vječnim glasnikom domoljubnih osjećaja*.³⁶⁶ S naglascima na njegovoj mađarskoj i međimurskoj ulozi, Nikola Zrinski u novinama je spominjan od samog početka njihovog izlaženja, obično u prigodnim tekstovima povodom godišnjica njegove pogibije u Kuršanečkom lugu ili pak u povijesnim zanimljivostima.³⁶⁷ Veoma rano – već krajem 1885. godine – pojavila se i sama ideja podizanja spomenika u Čakovcu.³⁶⁸ Međutim, ni ta ni ostale inicijative,³⁶⁹ koje su se u novinama gotovo periodički pojavljivale do kraja 19. stoljeća, nisu urodile plodom. Konačno, ustrajnije kampanje početkom 1901. godine svojom se objavom dvojezičnog poziva prihvatio József Margitai. Naime, istaknuvši kako je Nikola Zrinski na području Međimurja dotad imao samo spomenik kod Kuršanca, Margitai je uputio molbu za slanje donacija za izradu spomen-ploče naglasivši *da čakovečko i Medjimurja občinstvo mora postaviti spomenik zbog velikog domorodca, kojega*

³⁶² „Gáspárics Márk emlékezete Perlakon“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. listopada 1898.

³⁶³ Za primjere vidi: „A perlaki fiatalság“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. srpnja 1900; „Marcius 15-ti vu Preloku“, *Muraköz – Medjimurje*, 31. ožujka 1901.

³⁶⁴ „Spomenik Gasparicsev“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. kolovoza 1903.

³⁶⁵ Tijekom Drugoga svjetskog rata (1943.) veći spomenik Gašpariću podignut je i pred Franjevačkim samostanom u Čakovcu, da bi također bio uklonjen u neposrednom poraću; Kalšan, *Međimurska povijest*, 333-334.

³⁶⁶ Zrínyi, *Monografija grada Čakovca*, 321.

³⁶⁷ Primjerice: „Kak se je negda vu Medjimurju pisalo?“, *Muraköz – Medjimurje*, 16. svibnja 1886; „Emlékezés Gróf Zrínyi Miklós a költő 1664. november 18-án történt haláláról“, *Muraköz – Medjimurje*, 25. studenoga 1894.

³⁶⁸ „Adakozzunk a 'Zrínyi szoborra!'“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. studenoga 1885.

³⁶⁹ „Csáktornya, 1887. július 7-“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. srpnja 1887; „Emlékszbrot Zrínyinek“, *Muraköz – Medjimurje*, 3. rujna 1893. (vjerojatno potaknuta tada već evidentnim uspjehom inicijative za podizanje Gašparićevog spomenika); „Szobrot Zrínyinek“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. prosinca 1897.

*ime je skup prirašćeno sa povestjom Medjimurja i sa starom slavom i gdo je Čakovcu i Medjimurju vu povesti magjarskoj za navek tuliko lepih i slavnih listov osegural.*³⁷⁰

Kako bi se čitatelje novina u što većoj mjeri potaknulo na slanje donacija, u istom je broju objavljen i skraćen životopis Nikole Zrinskog iz pera Lajosa Braunera u kojem su posebice istaknute njegove zasluge za Međimurje i mađarski narod, potaknute domoljubnim i rodoljubnim osjećajima.³⁷¹ Nešto kasniji poticaji već su direktnijeg karaktera pa se tako u jednom od njih poziva – *Naj vidi celi svet, da mi Medjimurci štujemo naše velike domorodce! Naj vidiju naši susedi Horvati i Štajerci, koji svaki den pohodiju našega varaša i naš stari grad, da smo zahvalni prama onim, koji su se za našu domovinu borili, koji su našem narodu s perom i sabljom diku privredili.*³⁷² Štoviše, kao i Marko Gašparić nekoliko godina ranije, i Nikola Zrinski u novinama je prikazan kao arhetip idealnoga, mađarskog, Međimurca kojeg, premda u drugačijim uvjetima i staležu, valja nasljedovati i danas – *On je pravi i istinski Medjimurec bil, koj je izvan magjarskog jezika govoril i pisal po našem starinskim medjimurskim jeziku i ljubil svoju domovinu Magjarsku tak, kak nigdo niti predi, niti potlam nije ljubil.*³⁷³ U tom duhu slanje/skupljanje donacija – uz isticanje da nijedan iznos nije premalen i obećanje da će konačan popis darovatelja biti zasebno tiskan i uzidan u sam spomenik³⁷⁴ – ubrzo je pretvoreno u svojevrsan svenarodni pokret, u „Muraközu – Medjimurju“ predstavljen kao izraz jedinstva međimurskoga/mađarskog naroda i kolektivne težnje za javnom i trajnom demonstracijom vlastitog mađarstva.³⁷⁵ Tako su donacije poslane iz Međimurja – uglavnom skupljane posredstvom župnika, općinskog bilježnika ili kakvog drugog pripadnika lokalne društvene elite, ali i inicijativom školske djece – praćene tvrdnjama *da se more magjarski orsag raduvati, da ovdí na meji naše domovine takve dobre domorodce ima kak su Medjimurci.*³⁷⁶ S druge strane, novčana sredstva koja su poslali mađarski domoljubi izvan Međimurja prezentirana su kao pokazatelj da i oni, *akoprem vu stranjskoj zemlji*

³⁷⁰ „Spomenik Zrinyiu!“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. veljače 1901.

³⁷¹ „Spomen Zrinyi Miklos Grofa“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. veljače 1901. i 24. veljače 1901.

³⁷² „Poziv vu poslu spomenika Zrinyia!“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. ožujka 1901.

³⁷³ Isto.

³⁷⁴ Već nepunih mjesec dana nakon početka kampanje, uslijed velikog odaziva, odlučeno je kako će se umjesto spomen-ploče na prikladnom mjestu podignuti samostojeći spomenik veće forme.

³⁷⁵ „A Zrinyi-émlék ügye“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. ožujka 1901; „Pohvala koji su darovali na spomenik Zrinyia“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. ožujka 1901. Različite kategorije darovatelja pomno su nabrojane u članku posvećenom skupljanju prvih tisuću kruna donacija – *Poslal je svoje krune, fillere – po mogućnosti – težak, poljodjelavec, mešter, štacunar, obćinski, cirkveni, varmegijski, orsački zlužbeniki, i k obćinstvu spadajuća svakog bavljenja osoba. Vodji puka: duhovniki, notariuši, navučitelji su počeli delo nabiranja. Vu jednoj medjimurskoj obćini su mlade devojke vzele vu ruke araka za nabiranje i išle su od hiže do hiže. A drugde su mala školska deca nesli svoje prišparane fillere k navučiteljom, da naj pošleju na spomenik Zrinyia; „Prvih jezero korun“, *Muraköz – Medjimurje*, 12. svibnja 1901.*

³⁷⁶ „Spomenik Zrinyiev“, *Muraköz – Medjimurje*, 7. travnja 1901.

[zanimljivo je da se pritom, u citiranom slučaju, govori o susjednom Varaždinu, op. a.] *si služuju kruh, ipak misliju na domovinu svoju.*³⁷⁷ Slanje donacija ipak se nastojalo potaknuti i drugačijim načinima, poput tvrdnji da je izdvajanje makar minimalnog iznosa *domoljubna dužnost* svakog pojedinca, koji će u protivnom – gledajući jednom postavljen spomenik u čijem podizanju nije sudjelovao – osjećati sram, kao i 'prijetnji' da će imena onih koji su molbu za dar vratili bez doniranja biti objavljena javno, kako bi se vidjelo tko se ne želi uklopiti u međimurski puk i njegove inicijative.³⁷⁸

Kao i s donacijama za Gašparićev spomenik, i darivatelji za spomenik Zrinskom u novinama su – iz istih razloga – popisivani na obje naslovnice.³⁷⁹ Konačno, nakon više od trogodišnje kampanje (započete 10. ožujka 1901. godine s prvim darivateljima), 24. ožujka 1904. godine objavljen je njihov posljednji popis, završivši time najduži kontinuirani projekt koji je uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ provodilo kroz čitavo vrijeme izlaženja lista. Međutim, za samu narudžbu samostojećeg spomenika dovoljno je novca (više od 4000 kruna), prema Margitaijevoj obavijesti, skupljeno već 1902. godine, kada je stoga formiran poseban odbor za spomenik (na čelu s Margitaijem) koji je ugovorio njegovu izradu.³⁸⁰ Rezultat toga bio je osam metara visok kameni stup, na vrhu okrunjen brončanom *turul* pticom (nizinskim orlom; jednim od mađarskih nacionalnih simbola) s lirom i sabljom u kandžama, a pri podnožju ukrašen okruglim brončanim reljefom poprsja Nikole Zrinskog, u zajedničkoj izvedbi graditelja Aladára Árokyja, klesara Józsefa Tersztenyáka i kipara Gyule Szásza, autora samog koncepta spomenika te njegovih brončanih dijelova.³⁸¹

³⁷⁷ „Spomenik Zrinyiev“, *Muraköz – Medjimurje*, 7. srpnja 1901. Temeljem lokacija s kojih su poslani prilozi za spomenik Zrinskom – a koje uključuju ne samo susjedni Varaždin i nešto dalji Zagreb ili obližnje mađarske krajeve, već i prostor današnje Slovačke i Austrije – moguće je odrediti i doseg koji su novine „Muraköz – Medjimurje“ imale na prostoru tadašnje Austro-Ugarske Monarhije, a zahvaljujući emigriranju međimurskih radnika i šire. Novinski podatci također nude potencijal i za istraživanje socijalne strukture darivatelja, odnosno razine prisutnosti mađarske nacionalne ideje u pojedinim dijelovima međimorskog društva.

³⁷⁸ „Spomenik Zrinyiev“, *Muraköz – Medjimurje*, 6. listopada 1901.

³⁷⁹ Kao najveće pojedinačne darivatelje vrijedi istaknuti grofa Jenőa Feštetića koji je – uz darivanje zemljišta, potrebne zemlje i opeka za temelje te besplatno iznajmljivanje kola za prijevoz dijelova spomenika – darovao i 600 kruna, odnosno ministra Gyulu Wlassitsa koji je dao čak 1000 kruna; „Spomenik Zrinyiev“, *Muraköz – Medjimurje*, 16. lipnja 1901; „Grof Festetics Jenő“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. rujna 1903; „Zrinyiev spomenik“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. srpnja 1903.

³⁸⁰ „Spomenik Zrinyiev. Poziv!“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. ožujka 1902. Za popis svih članova odbora vidi: „Spomenik Zrinyiev“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. ožujka 1902. S obzirom na duhovnu namjenu spomenika, znamenito je isticanje kako od njegove izrade, budući da je sav novac utrošen na sam materijal, nitko nije izvukao nikakav profit; „Spomenik Zrinyiev“, *Muraköz – Medjimurje*, 11. listopada 1903.

³⁸¹ Horvat, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, 177. Zanimljivo je što Károly Zrínyi, unatoč svojem mađarskom nacionalizmu, u svojoj monografiji ovaj spomenik tumači u duhu veoma pomirljivom spram Hrvatima – *Dok u kandžama drži lutnju [sic!] i mač javljajući piščevu slavu i slavu vojskovođe, dva krila raširena su prema granicama države podsjećajući podjednako i Mađare i Hrvate da ova domovina može biti mirna samo onda kada Drava ne razdvaja, nego udružuje sinove dvaju bratskih naroda*; *Monografija grada Čakovca*, 324.

Konačno otkrivanje spomenika, na koje *svaki Medjimurec, koj makar i daleko stanuje od svojeg rodnog mesta, ako mu okolnosti dopustiju, bude došao*,³⁸² također je iskorišteno za snažnu demonstraciju mađarstva Međimurja i Međimuraca kako na samoj svečanosti tako i na novinskim stranicama.³⁸³ O važnosti manifestacije, održane pod geslom Zrinskoga *Ne bantuj Magjara!* (mađ. *Ne bántasd a magyart!*), upisanim i na sam spomenik, svjedoči i činjenica da je u broju posvećenom izvještajima s nje na mađarskoj i međimurskoj naslovnici tiskana i jedna od svega nekoliko fotografija objavljenih u svih tridesetak godina izlaženja „Muraköza – Međimurja“. U slavljeničkom zanosu u prigodnim člancima istaknuto je da *vu ovom hipu mora čutiti svako srce, da je ovaj otok posvećena zemlja magjarske domovine*, odnosno da je Međimurje *prava krv, pravo meso iz tela magjarske države*, čime je sažeto izražena i temeljna namjena samoga spomeničkog projekta.³⁸⁴ Štoviše, egzistencija spomenika simbolično je povezana i sa samom egzistencijom Mađara u Međimurju, izražavanjem nade kako će on stajati *dok magjarska srca kucaju med Murom i Dravom*, ali i bojnog pokliča te, u slučaju potrebe, prijetnje neprijatelju – *ne bantuj Magjara!*³⁸⁵ Konačno, pred okupljenim mnoštvom i pred čitateljima Zrinski je, pošto je *bil dober Hrvat, ali je postal veliki glasoviti Magyar*, ponovno prezentiran i kao idealan spoj hrvatskoga i mađarskog identiteta, uslijed čega je Međimurcima poručeno da *i vi govorite istina vekšim delom medjimurskim hrvatskim jezikom, ali da ste za istinu pravi iskreni sini svoje mile magjarske domovine*. Važnosti tih tvrdnji pridonosi i podatak da je govor Gyule Wlassitsa u kojem su izrečene kao uspomena zasebno tiskan i poslan svim pretplatnicima lista.³⁸⁶

Kao i Gašparićev spomenik u Prelogu, i čakovečki spomenik Zrinskom u narednim je godinama postao stjecištem proslava vezanih uz njegovu ličnost, kao i važnom točkom drugih mađarskih manifestacija u gradu.³⁸⁷ Unatoč dolasku Međimurja pod hrvatsku vlast u prosincu 1918. godine i namjeri s kojom je izvorno podignut, spomenik Zrinskom – s kroatiziranim natpisom – ostao je na svom mjestu do danas.

³⁸² „Spomenik Zrinyiev“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. svibnja 1904.

³⁸³ Detaljan program svečanosti i popis najistaknutijih gostiju vidi u: „Ünepp elött“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. svibnja 1904.

³⁸⁴ „Ne bantuj Magjara“, *Muraköz – Medjimurje*, 12. lipnja 1904.

³⁸⁵ „Povest Zrinyievoga spomenika“, *Muraköz – Medjimurje*, 12. lipnja 1904. Citirani članak korisna je kronologija čitavog projekta podizanja spomenika.

³⁸⁶ „Spomenik Zrinyiev. Govor prigodom otkrivanja spomenika Zrinyia Mikloša u Čakovcu dneva 12-juniuša 1904 leta“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. lipnja 1904.

³⁸⁷ Za primjere vidi: „Zrinyi ünnep“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. travnja 1906; „Zrinyi ünnepély“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. svibnja 1912. Postavši identitetski bitnim simbolom Čakovca, spomenik Zrinskom svoje je mjesto našao i na mađarskim razglednicama. Za primjer vidi: Pospišil, *Čakovec negda*, 45.

11. Kontekstualni interludij – hrvatski nacionalni pokret u Međimurju

Unatoč suprotnim tvrdnjama mađarskih (i nekolicine drugih) autora u „Muraközu – Međimurju“ i na drugim mjestima,³⁸⁸ mađarska nacionalna svijest u Međimurju nikada nije uspješno implementirana među širim narodnim masama. Ipak, uslijed mađarizacijskih pritisaka i neadekvatnosti hrvatske politike prema Međimurju – temeljene uglavnom na pravaškom naglašavanju hrvatskoga povijesnog i državnog prava na taj prostor – a zasigurno i pod utjecajem teorija o njihovoj stvarnoj nacionalnoj zasebnosti, među Međimurcima se doista proširilo *međimurstvo*, kao pojam pod kojim se podrazumijevaju nacionalna indiferentnost (spram hrvatstva, služeći kao zamjena za nj), odnosno *pasivizacija i paraliza stvaralačkih kulturnih i političkih snaga u Međimurju nastala kao posljedica mađarskih pritisaka u stvaranju posebne „nacije“*.³⁸⁹ Unatoč svojoj otpornosti, hrvatski je nacionalni identitet Međimuraca, ionako slabo izražen, pod takvim pritiscima počeo popuštati, posebice u urbanijim sredinama Čakovca i Preloga.³⁹⁰ Kako ni izvorni val hrvatskoga narodnog preporoda u prvoj polovini 19. stoljeća međimurski prostor nije obuhvatio jače, sukladno naknadnoj pojavi međimurskoga građanskog društva javila se početkom 20. stoljeća ideja o potrebi *ponavljanja ilirskog pokreta* u Međimurju.³⁹¹ Premda su se i prije njega javile neke inicijative, o kojima će riječi biti u sljedećem poglavlju, najvažniji program rada u tom smjeru svojom je knjižicom *Istina o Međimurju* 1907. godine iznio Ivan Novak, budući pravnik i jedan od najistaknutijih međimurskih preporoditelja, a tada student prava u Zagrebu.

U historiografiji procijenjena kao tada *najkonstruktivniji rad o obrani Međimurja od mađarizacije*,³⁹² spomenuta je knjižica – nasuprot dotadašnjoj manjkavoj i stoga pogrešno usmjerenoj svijesti hrvatske javnosti o stvarnom položaju Međimuraca – ponudila njegovu reinterpretaciju, preispitujući i dotadašnje pro-međimurske akcije prekodravskih Hrvata kao neadekvatne i *de facto* beskorisne za samo Međimurje.³⁹³ Naime, istaknuvši kako je *šovinizam*

³⁸⁸ Primjerice, Ferencz Gönczi u svojoj knjižici tvrdi: *U društvenom životu mađarska riječ naglo osvaja prostor. Mladež se, putem domoljubno nadahnute škole, mijenja, te i u razmišljanjima i u upotrebi jezika postaje sve više Mađarima; Međimurje*, 29. U ranijim poglavljima spomenuto nepoznavanje mađarskog jezika unatoč višegodišnjem školovanju svjedoči o pretjeranosti Gönczijevih (a i dolje navedenih Novakovih) tvrdnji.

³⁸⁹ Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju*, 37; Kolarić, *Povijest Kotoribe*, 100.

³⁹⁰ Bartolić, *Za vuglom provincija*, 128.

³⁹¹ Iznimku čine djelovanje Stjepana Mlinarića u Prelogu, širenje Gajevog pravopisa (a tijekom hrvatske uprave i „ilirskog“ jezika) preko Drave te proslave pojedinih događaja naglašeno slavenskog karaktera, poput 1000. godišnjice dolaska sv. Ćirila i Metoda 1863. godine; Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 87-88; Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju*, 38.

³⁹² Bartolić, *Za vuglom provincija*, 246.

³⁹³ Isto, 127; Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 7, 9. Kao primjer onodobnih hrvatskih akcija u prilog međimurskih sunarodnjaka moguće je izdvojiti demonstracije u Splitu, održane u organizaciji pravaške mladeži 29. rujna 1907. godine, koje su – unatoč masovnoj potpori – rezultirale samo donošenjem rezolucije i medijskim odjekom; Isto, 10.

one države, kojoj pripadaju [...] počeo pomalo trijebit i posljednje ostatke hrvatskih osjećaja iz srca međimurskog naroda, Novak je hrvatske djelatnike iskreno zainteresirane za dobrobit Međimuraca pozvao na *manje isticanja, poze i deklamacije; više rada, a u prvom redu sticanje poznavanja ovdašnjih prilika i to ne površnog poznavanja već temeljitog!*³⁹⁴ Protivno u tadašnjoj javnosti (pa i u dijelu suvremene historiografije o tom razdoblju) prisutnom uvjerenju kako mađarizacijski postupci, unatoč svojoj žestini, na Međimurce nisu ostvarili pretjeran utjecaj, Novak svoje čitatelje upoznaje s drugačijom slikom, opisujući ponos stanovnika Međimurja na svoju pripadnost mađarskoj domovini, temeljen ponajprije na mađarskoj moći koja Međimurcima imponira, posebice u usporedbi s percipiranom slabošću Hrvata/Zagoraca. Neposrednom posljedicom toga postala je i već spomenuta nacionalna indiferentnost, odnosno spremnost Međimuraca da – ovisno o sugovorniku – budu i Mađari i Hrvati, sve ih više time odvođeći u mađarski tabor i iskazivanje *ropske poniznosti* Mađarima.³⁹⁵ No, unatoč takvim njenim postupcima, prema Novaku, međimurski je narod pod mađarskom upravom zadovoljan i dobroćudan – *Zadovoljan, jer ga odnarodjuju, dobroćudan, jer ni ne zna, da ga odnarodjuju!*³⁹⁶

Kako bi se takvo stanje promijenilo, u drugom dijelu *Istine o Međimurju* Novak je iznio složen – na tada popularnom Masarykovom principu sitnog napredovanja utemeljen – program rada na kulturnom pridobivanju Međimuraca za hrvatsku nacionalnu ideju.³⁹⁷ Kako povremeni pokušaji agitiranja preko Drave nisu dali zadovoljavajućih rezultata, pruživši u kombinaciji s anonimnošću rijetkih međimurskih autora Mađarima argument da je riječ tek o strancima koji nastoje poremetiti očigledno zadovoljstvo Međimuraca svojim položajem, kao ključnu točku svog programa Novak je istaknuo stvaranje autohtone međimurske narodne inteligencije njenim paralelnim školovanjem u Zagrebu i Budimpešti, pozvavši na prijenos rada za Međimurje u samo Međimurje i njegovo prepuštanje rođenim Međimurcima.³⁹⁸ Takva inteligencija u svom bi radu najprije naglašavala vlastito mađarsko domoljublje, savjesnim obavljanjem svojih poslova pridobivajući povjerenje Međimuraca i razgrađujući sliku o isključivo Mađarima kao gospodi, a hrvatskom jeziku kao isključivo seljačkom, potom postupno pomičući granice svog djelovanja sve dalje, prema konačnom političkom nastupu.³⁹⁹

³⁹⁴ Novak, *Istina o Međimurju*, 18; 24.

³⁹⁵ Isto, 27-28; 43. Kao poseban problem u tom je kontekstu naglašena i kulturna zaostalost Međimuraca, uzrokovana kombinacijom mađarizacijskim pritiscima stvorene omraženosti hrvatske literature i nedovoljnog poznavanja mađarskog jezika za čitanje mađarske; Isto, 42-43.

³⁹⁶ Isto, 47.

³⁹⁷ Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 7, 11.

³⁹⁸ Novak, *Istina o Međimurju*, 48-50.

³⁹⁹ Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju*, 40-41.

*To ima biti vaša prva, glavna i najveća zadaća! S tim ćete izbiti Magjarima iz ruku ono oružje, jer s jedne strane ne će moći reći, da sve, što se radi za Međumurje, dolazi iz vana, a s druge strane rođene Međumurce neće moći bacati preko Drave.*⁴⁰⁰ Hrvatska javnost u takvoj bi akciji igrala tek ulogu vanjske potpore.⁴⁰¹ Osim u kreiranju fondova za obrazovanje nadarene međimurske djece (koja time ne bi bila slana isključivo u sjemenište ili pak u mađarske škole), takva bi se potpora ostvarila i u podršci pokretanju novina (obavezno tiskanih na mađarskom prostoru), pisanih pravilnom kajkavštinom i popularnim tonom, s podliskom na štokavštini kao sredstvom postupnog privikavanja na hrvatski književni jezik;⁴⁰² riječ je *de facto* o kopiranju Margitaijeve taktike s „Muraközm – Medjimurjem“! Dugoročno gledano, provedba takvog plana Međimurje bi Hrvatskoj pripojila najprije kulturno, a potom – ovisno o uvjetima – i politički.⁴⁰³

Iako inicijalno nije dovela do kreiranja organiziranog pokreta, već je doživjela i kritiku drugih međimurskih preporoditelja,⁴⁰⁴ koji su – poput Vinka Žganca – smatrali kako je za provedbu Novakovog plana prekasno, odnosno kako bi ona zahtijevala previše vremena, zbog alarmantnosti situacije tražeći djelotvornije akcije, Novakova knjižica *Istina o Međumurju* ipak je barem dijelom poslužila kao poticaj radu pojedinaca, poglavito nekih od mlađih međimurskih svećenika.⁴⁰⁵ Premda će o onima među njima koji su takvim svojim djelovanjem došli u izravan sukob s urednicima „Muraköza – Medjimurja“, ostavivši time znatnog traga na njegovim stranicama, više riječi biti u jednom od sljedećih poglavlja, na ovom je mjestu stoga nužno pružiti kratak pregled njihovog sastava i aktivnosti.⁴⁰⁶ Nedostatkom hrvatskog glasila onemogućeni u organiziranju širih inicijativa, oni međimurski svećenici koji svoj rad nisu ograničili samo na duhovno polje (ili pak aktivno sudjelovali u mađarizaciji)⁴⁰⁷ svojim su

⁴⁰⁰ Novak, *Istina o Međumurju*, 50.

⁴⁰¹ Isto, 53. Kao problem u tada prevladavajućoj koncepciji teritorijalnog pripojenja Međimurja bez prethodne detaljne pripreme na kulturno-nacionalnom terenu, isticala se i činjenica da bi hrvatski prostor time zapravo dobio cjelinu od gotovo 90 000 pro-mađarski orijentiranih stanovnika, čime bi mađarskim krugovima u samoj Trojednoj Kraljevini bilo pruženo novo moćno oružje za borbu protiv hrvatskih interesa; Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju*, 39.

⁴⁰² Novak, *Istina o Međumurju*, 51-54.

⁴⁰³ Isto, 51.

⁴⁰⁴ Očekivano, kritiku Novakovom radu uputile su i same novine „Muraköz – Medjimurje“. Vidi: „Za Međimurje“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. siječnja 1908; „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. siječnja 1908.

⁴⁰⁵ Bartolić, *Za vuglom provincija*, 260; Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 7, 12.

⁴⁰⁶ Detaljnije o tome vidi u: Ignacije Lipnjak, „Rad svećenstva za održanje hrvatske svijesti u Međumurju posljednjih 10 godina prije oslobođenja“, u *Hrvati u borbama za oslobođenje sjevernih krajeva Jugoslavije: Međumurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske*, ur. Petar Jelavić (Zagreb: Udruženje ratnih dobrovoljaca Međumurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske, 1940), 25-32.

⁴⁰⁷ Poprilično žestoku kritiku takvih postupaka u citiranoj je knjižici iznio i Ivan Novak. Vidi: *Istina o Međumurju*, 33-36. Prema alternativnim tumačenjima, veći broj svećenika političkog se rada klonio jednostavno zbog osjećaja premoći mađarstva i uzaludnosti djelovanja protiv njega; Horvat, *Poviest Međimurja*, 277.

aktivnostima obično bili ograničeni tek na područja svojih župa. No, i unatoč tome, kao glavna – i institucionalno jedina osigurana – skupina hrvatskih intelektualaca u Međimurju, pojedini župnici i kapelani u datim su uvjetima ostvarili znatan napredak u radu s pukom, što se odrazilo i u činjenici da je upravo protiv njih vođen najveći broj krivičnih postupaka zbog „protumađarskih“ aktivnosti u Međimurju.⁴⁰⁸ Takvi postupci vlasti prema svećenicima – uključujući gubitak župničkih ili kapelanskih položaja u Međimurju, lokalne sukobe s nezadovoljnom mađarskom administracijom, pa čak i višemjesečne zatvorske kazne – prirodno su služili i kao opomena „običnom“ puku, učvršćujući njegovu nevoljkost da javno nastupi protiv mađarske uprave.⁴⁰⁹

Pored Jurja Lajtmana i Zvonimira Juraka, kojima će biti posvećena zasebna potpoglavlja u nastavku ovog rada, kao najznačajnije hrvatske djelatnike među međimurskim klerom treba izdvojiti petoricu drugih svećenika. Najraniji značajniji trag među njima ostavio je Luka Purić, najprije kapelan u Štrigovi, a potom župnik u Svetom Martinu na Muri i Belici. Uz *vatrene članke* protiv mađarizacije u „Katoličkom listu“ i „Našim pravicama“ (o čemu također u nastavku), Purić je – doduše anonimno i tiskavši ih u Varaždinu – objavio i nekoliko protumađarskih brošura.⁴¹⁰ Slično je nastupio i župnik iz Gornjeg Mihaljevca, Mihovil Gašparlin, priredivši *Veliki katekizam*, *Mali katekizam* i *Katolički katekizam za školsko i cirkveno hasnuvanje* (1909.) kao kajkavsku zamjenu za nametane mađarske knjige.⁴¹¹ Nadalje, kao župnik najprije u Maloj Subotici, a potom u Macincu, Ignacije Lipnjak osnovao je crkvene pjevačke zborove, na čijim se sastancima, na kojima su povremeno doticane i političke teme, nisu učile pjevati samo crkvene, već i međimurske pučke pjesme, čuvajući na taj način hrvatsku kajkavsku tradiciju. Takvim svojim radom izazvao je bijes mađarskog činovništva, završivši prognan iz Međimurja na dvije godine.⁴¹² Prije toga, zajedno sa spomenutim Lajtmanom i župnikom iz Preloga Ivanom Kuharom,⁴¹³ Lipnjak je uredio i objavio molitvenik *Jezuš, ljubav moja*, o čemu će – s obzirom na sudski proces koji je njegova objava posredno izazvala – više riječi biti u posljednjem poglavlju. Konačno, unutar Crkve u tom je razdoblju djelovao i Vinko

⁴⁰⁸ Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 91. Sudski procesi protiv međimurskih svećenika temeljeni su na Krivičnom zakonu iz 1878. godine, odnosno na njegovoj odredbi protiv *poticanja jednoga socijalnog sloja, narodnosti ili religijske zajednice na mržnju prema drugima*; Isto; Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 7, 12.

⁴⁰⁹ Kapun, *Međimurje 1918.*, 125-126.

⁴¹⁰ Riječ je o brošurama *Kako je našoj hrvatskoj braći u Međimurju*, *Živila Hrvatska!*, *Napried u Međimurje*, *O ljubavi domovine*, *Put k slobodi i sreći te Razgovor s međimurskim Hrvatima*; Međimurski biografski leksikon, s. v. „Purić, Luka“. Detaljnije o životu i radu Luke Purića vidi u: Zvonimir Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 6, 15-43. Za pretisak nabrojanih brošura vidi: Isto, 147-207.

⁴¹¹ Međimurski biografski leksikon, s. v. „Gašparlin, Mihovil“.

⁴¹² Horvat, *Poviest Međimurja*, 277-278; Kolarić, *Povijest Kotoribe*, 101.

⁴¹³ Međimurski biografski leksikon, s. v. „Kuhar, Ivan“.

Žganec, tada najprije sjemeništarač, a potom i župnik u Dekanovcu.⁴¹⁴ Kao pripadnik tadašnje najmlađe generacije međimurskih preporoditelja, Žganec (odnosno, prema korištenom pseudonimu, Mesopotamski) je protiv mađarskih postupaka napisao 23 feljtona, objavljenih pod naslovima „Gornje Međimurje“ i „Međumurje spava“ u novinama „Hrvatstvo“, odnosno „Hrvatsko pravo“.⁴¹⁵ Kao u dostupnim sintezama međimurske povijesti manje istaknute, spomenutim svećenicima valja pridodati i Stjepana Šadla, koji je u Macinec kao učiteljice doveo hrvatske časne sestre, Ivana Ivka i Stjepana Vidušića,⁴¹⁶ dok su svojim propovijedima i održavanjem vjeronauka na „međimurskom“ (ili „ilirskom“) jeziku barem djelomičnom održanju hrvatskog jezika u javnom prostoru pripomogli i drugi kapelani i župnici.⁴¹⁷ Premda nisu uspjeli potpuno ukloniti mađarizacijska nastojanja, svojim radom takvi su pojedinci njihov uspjeh ipak usporili, održavajući hrvatsku nacionalnu svijest prisutnom među Međimurcima sve do konačnog preokreta 1918. godine, za čiji su uspjeh stoga dijelom odgovorni i oni, ostvarivši time barem dijelove Novakove koncepcije kulturnog rada.

⁴¹⁴ Upravo je Žganec onaj župnik kojeg Vilović u romanu *Tri sata* opisuje kao domaćina svog glavnog lika u Dekanovcu, doduše tek uoči i tijekom prevrata 1918. godine.

⁴¹⁵ Međimurski biografski leksikon, s. v. „Žganec, Vinko“; Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 7, 68; 70.

⁴¹⁶ Horvat, *Poviest Međimurja*, 277-278.

⁴¹⁷ Bartolić, „Preloški portreti“, 159.

12. Obračun s hrvatskim „puntarima“

12. 1. *Jeli neje vam bolje, dragi Medjimurci...*

Premda je sporadičnih sukoba s pojedinim hrvatskim listovima⁴¹⁸ ili istaknutim ličnostima bilo i ranije, kreiranju negativne slike o Hrvatima u „Muraközu – Medjimurju“ konačni je zamah dao hrvatski narodni pokret 1903. godine. Pored uobičajene dnevno-političke polemike, osnovni cilj takvih napisa bilo je uvjeravanje Međimuraca kako im je pod mađarskom upravom znatno bolje nego bi bilo pod hrvatskom, čime se nastojao u korijenu onemogućiti uspjeh bilo kakvog djelovanja hrvatskih preporoditelja. Tijekom samih nemira, koji su u Trojednoj Kraljevini doveli do kraja banovanja Khuen-Héderváryja, autori članaka u „Muraközu – Medjimurju“ razloge protu-mađarskih demonstracija hrvatskog naroda međimurskim su čitateljima ciljano prezentirali veoma površno i jednostrano, nastojeći ih uvjeriti kako se Hrvati iz čiste obijesti *rezdružiti hoćeju od milu materdomovinu Magjarsku, koja nje 800 letah dugo vu svojih krilah nosi, iz svojih prsah hrani, koja je nje delnike včiniła svoje slobode, jednakosti i svojeg jezeroletnog ustava*.⁴¹⁹ Nasuprot njima, *megjimurski puk vre jezero let spada k magjarskomu narodu* tako da ne samo da hrvatske agitatore neće ni saslušati, već će ih – ako se pojave u Međimurju – prijaviti vlastima ili otjerati natrag preko Drave. Jer – *to dobrobitje domovine, mir vas i decah vaših, štovanje Božjih i človečjih zakonov potrebuje od vas*.⁴²⁰ One koji su ipak nasjeli na neka od obećanja hrvatskih agitatora u novinama se u više navrata jasno opominje i obeshrabruje tvrdnjom kako *Medjimurje nigdar nebude k Horvatskomu orsagu spadalo*.⁴²¹

⁴¹⁸ Već u drugom broju novina objavljen je polemički osvrt na tvrdnje o mađarizaciji Međimurja u hrvatskom listu „Sloboda“; „Vigyázzunk!“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. lipnja 1884. Slični sukobi s hrvatskim i drugim listovima nastavljeni su kroz čitavo razdoblje izlaženja „Muraköza – Medjimurja“ – s „Hrvatskom stražom“ (1886.), varaždinskim „Viestnikom“ (1892.), „Našim novinama“ iz Bačke (1910.) te, uz iznimku Magdićevih „Naših pravica“ brojem osvrta najčešćim, zagrebačkim „Obzorom“ (sporadično od 1886. do 1897.), kojega je uredništvo zbog kritičkih napisa okrstilo „mađarožderskim“. Uz tek nekoliko iznimaka, svim tim sukobima zajednički su povod činile hrvatske tvrdnje o nasilnoj provedbi mađarizacije u Međimurju, odnosno mađarske optužbe kako je takva slika plod laži koje iz Međimurja šire nacionalni izdajnici-suradnici spomenutih listova. Čitatelje se od takvih tekstova nastojalo odvratiti i neizravnijim savjetima, poput poziva *preberijmo si i ono, kaj čitamo, da nebudemo si više na kvar, nego da nebi niti v ruke prijeli*, upućenog *jer novine se povaju, kak goba, ali najvišem nije drugi cilj, da dohodka donáša. Računa na onu slabost vnoĝih ljudih, da nemirnoga, puntaĝučega, grozovitoga ljubi i popiše sve ono, kaj niti nise dogodilo pak se niti ne moglo dogoditi, ali računa, da zbog grozovitog pisma budu skupili novine*; „Zimski večeri“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. siječnja 1900.

⁴¹⁹ „Nekoliko istinite reči međjimurskomu puku“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. svibnja 1903.

⁴²⁰ Isto. Međimurske se čitatelje hrvatskim „puntarima“ nastojalo uplašiti i u drugim tekstovima, uslijed toga – među ostalim – nastojeći skrenuti iz mađarske perspektive ionako uvijek problematična hodočašća u Mariju Bistricu prema nekom od mađarskih marijanskih svetišta. Vidi: „Hrvatska pobunjenost“, *Muraköz – Medjimurje*, 31. svibnja 1903; „Horvatski puntari vu Medjimurje“, *Muraköz – Medjimurje*, 28. lipnja 1903.

⁴²¹ „Zakaj ne terjaju porcije?“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. studenoga 1903.

Bilo kakve hrvatske političke zahtjeve usmjerene protiv mađarske prevlasti (koji su do novog izražaja došli tijekom saborskih rasprava 1907. godine) te sam pojam hrvatstva i želju za pripadnošću istom, osim jednostranim prikazima situacije, obezvređivalo se i širenjem negativnih slika i stereotipa o Hrvatima. Tako, primjerice, novine u svom političkom pregledu naglašavaju upravo one govore mađarskih parlamentaraca u kojima se Hrvate grdi zbog njihove nevjernosti i nezahvalnosti Mađarskoj,⁴²² a među hrvatskim demonstracijama biraju one pomoću kojih je ponašanje Hrvata najpodesnije prikazati kao iracionalno i divlje. Najslikovitiji primjer takvog ironiziranja hrvatske nacionalne borbe čini poluozbiljan izvještaj o navodnoj pobuni hrvatskog seljaštva u okolini Ogulina zbog zelene (dakle, mađarske) boje na zidovima župne crkve; autor teksta zaključuje da, poput bikova, i Hrvati – vječno vođeni mržnjom prema Mađarima – očigledno imaju jednu boju koja ih razjaruje.⁴²³ Objašnjenje takvog ponašanja čitateljima se nastojalo ponuditi na više načina. Najčešći među njima činilo je prikazivanje Hrvata (i Vlaha, odnosno Srba) kao lijenih i zbog mađarske (a samim time i međimurske) marljivosti vječito zavidnih svojim uspješnijim susjedima, odnosno kao poslovično stalno pijanih ljudi koji uslijed toga žive u veoma nazadnim prilikama te posjeduju naglašen afinitet spram praznog politiziranja, podizanja buna i svađanja.⁴²⁴ Uz to, takvo se ponašanje nastojalo uklopiti i u onovremenu širu stereotipnu sliku Slavena kao naroda koji su *nemirne krvi ljudi, nezadovoljni, ako njim je kaj denes po volji, zutra već isto ono drugač hoćeju* pa samim time nisu ni sposobni *hasnuvati slobodu* niti pak imati vlastitu državu.⁴²⁵ Pak zato naša braća Horvati bi bolje činili, zaključuje autor jednog od takvih članaka, implicitno vjerojatno postavljajući Međimurce kao uzor takvog postupanja, *ako bi vu slogi se trsili s nami živeti, jer tak jim je barem i budućnost sigurna*.⁴²⁶

Konačno, Međimurce – iz novinske perspektive Mađare – od stremljenja spram priključenju Međimurja Hrvatskoj nastojalo se odvojiti i prikazivanjem navodno izrazito nepovoljnog položaja Mađara u hrvatskim krajevima; uglavnom pretjerivanjem u opisima

⁴²² „Iz orsačke hiže“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. srpnja 1904. Važan dio diskursa o hrvatskoj nezahvalnosti i tada i kasnije činilo je i uvjerenje kako Hrvati danas žive na nekadašnjem mađarskom prostoru (središnja Hrvatska i Slavonija, *magjarskom krvjom osvojene*), kamo su se – dobrom voljom onih Mađara koji nisu izginuli pod osmanskim navalama – doselili iz svoje prave postojbine, Like te dijelova Bosne i Dalmacije. Vidi: „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 11. kolovoza 1907. i 25. kolovoza 1907.

⁴²³ „Horvati i zelena farba“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. srpnja 1904.

⁴²⁴ *A tko žganicu i špiritusa pije, on je leni i vnogo zna govoriti. Zato vam narod vu Horvatskoj tak jako politizira, zato bi tam svaki šoštara rad bil ablegat*; „Politički položaj“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. srpnja 1908; „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. svibnja 1908.

⁴²⁵ „Buna vu Ruskoj“, *Muraköz – Medjimurje*, 7. siječnja 1907; „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. kolovoza 1907. Premda je u citiranim slučajevima riječ ponajprije o Rusima, odnosno Srbima, iz konteksta u kojem su navedeni jasno je da svojim sadržajem impliciraju postojanje istih osobina i kod Hrvata.

⁴²⁶ „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. kolovoza 1907.

nekih stvarnih incidenata ili pak njihovim potpunim izmišljanjem. Očigledno ne uočavajući ironiju u pripisivanju upravo mađarskih postupaka Hrvatima, novine tako – među ostalim – navode kako *osobito mnogo trpiju denes vu Horvatskoj nastanjeni Magjari, koje s žandari preganjaju, škole njim zapreju, mučiju je*, odnosno kako se u mjestima većinski nastanjenima mađarskim stanovništvom i unatoč toj činjenici na vodeća mjesta postavljaju manjinski zastupljeni ne-Mađari.⁴²⁷ Štoviše, glavni je naglasak pritom stavljan upravo na potiskivanje mađarskog jezika iz svih vidova javnog života, uključujući ne samo diskriminaciju u hrvatskim školama i spomenuto zatvaranje mađarskih,⁴²⁸ već i progone mađarski govorećih vjernika unutar Crkve. Optužujući Hrvate da su, braneći Mađarima zajedničku molitvu na materinjem jeziku, *već i Boga osvojili*,⁴²⁹ urednici „Muraköza – Medjimurja“ u tu su svrhu posebice koristili situaciju u Kreštelovcu (današnja Bjelovarsko-bilogorska županija), mjestu u kojem su Mađari – unatoč većini suočeni s jezičnom diskriminacijom u postojećoj crkvi – započeli graditi vlastitu kapelu. Sudjelujući u prikupljanju sredstava za pomoć u financiranju njene gradnje, uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ svoje čitatelje, implicirajući da bi se dolaskom hrvatske uprave sličan scenarij, nametanjem „ilirskog“ jezika, odigrao i u Međimurju, retorički pita – *Jeli neje vam bolje, dragi Medjimurci, koji slobodno popevate i molite Boga materinskim jezikom!*?⁴³⁰

* * *

Valja napomenuti kako je u takvom prikazu Hrvata u nekoliko navrata ipak došlo do razdvajanja glasne manjine buntovnika od ostatka hrvatskog naroda koji – prema autorima takvih tekstova – želi mirno živjeti i napredovati u slozi s Mađarima.⁴³¹ U takvom kontekstu javlja se pojam *dobrog Horvata*, rezerviran uglavnom za pro-mađarski orijentirane političare u Hrvatskoj. Iz izdvojenih primjera može se zaključiti kako su u percepciji urednika lista to bili

⁴²⁷ „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. siječnja 1910. i 30. siječnja 1910. Isti se tretman u ranijim napisima pripisivao i Međimurcima naseljenima u Hrvatskoj (u tadašnjoj Virovitičkoj županiji), za koje su novine tvrdile da se stoga i u tim krajevima radije povezuju s lokalnim Mađarima, nego li s Hrvatima ili Srbima; „Za Medjimurje“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. listopada 1907.

⁴²⁸ Za primjere vidi: „Iz orsačke hiže“, *Muraköz – Medjimurje*, 31. srpnja 1904; „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. svibnja 1908. (gdje se spominje optužba da Hrvati svojim kroatizacijskim pritiscima Mađare u hrvatskim krajevima žele *pojesti*, ne uspijevajući u tome samo zahvaljujući zaštiti mađarske vlade); „Učitelj v pogibelju“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909. Mađarske škole o kojima je riječ uglavnom su ispostave ranije spominjanog društva Julián; „A Julián-egyesület jelentése“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. kolovoza 1909.

⁴²⁹ „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 7. lipnja 1908.

⁴³⁰ U tom razdoblju situaciji u Kreštelovcu u novinama je posvećen čitav niz objava, čemu uzrok valja tražiti u preseljenju jednog od suradnika lista, Józsefa R. Loparicsa, u to mjesto, na položaj učitelja u lokalnoj školi. Vidi: „Magjarska kapelica vu Slavoniji“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. kolovoza 1909; „Kapelica vu Kristóffalvi“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. svibnja 1910; „Kápolnaszentelés Kristóffalván“, *Muraköz – Medjimurje*, 16. listopada 1910. U navedenim tekstovima donacije za kapelu popisivane su po istom principu kao za spomenike Gašpariću ili Zrinskom nekoliko godina ranije.

⁴³¹ Za primjer vidi: „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. srpnja 1907.

oni Hrvati koji su u političkom pogledu zapravo ujedno bili i *dobri Magjari*, odnosno *iskreni prijatelji Magjarskoj i magjarskomu narodu*, budući da su znali da *Horvatska samo pored Magjarske može cvjetati*.⁴³² Kompromisno dopuštajući mogućnost da oni, kao hrvatski domoljubi, vole svoju domovinu jednako kao Mađari svoju, autori takvih tekstova tako raspoložene Hrvate spremni su nazivati *prekodravskom braćom*, spominjući se višestoljetnog saveza i ističući *kak i povest svedoči da su magjarski i hrvatski narod svigdar kad su skupnom jakostjom delali srećneši bili, kak da su širom vlekli*.⁴³³ Gore nabrojani nacionalistički ispadi time su dijelom ublaženi, čime je barem teoretski ostavljen prostor za suradnju i mirno rješavanje sporova, a mađarska perspektiva Hrvata lišena apsolutnosti negativnih konotacija. Znakovitim ipak ostaje da su *dobri* samo oni Hrvati koji rade u skladu s mađarskim („zajedničkim“) interesima ili ih barem ne opstruiraju naglašavanjem zasebnih hrvatskih. Takve kriterije hrvatski borci za Međimurje nisu mogli zadovoljiti.

12. 2. Sukob s „Našim pravicama“ i dr. Perom Magdićem

Središtem hrvatske borbe za Međimurje početkom 20. stoljeća postale su varaždinske novine „Naše pravice“. Nakon neuspješnoga Purićevog pokušaja pokretanja hrvatskog lista u samom Međimurju i više nekonkretiziranih inicijativa u Varaždinu, koristeći priliku otvorenu zbivanjima u sklopu hrvatskoga narodnog pokreta nepunu godinu prije, 4. veljače 1904. godine započeo ih je tiskati starčevićanac dr. Pero Magdić.⁴³⁴ Iako su se na njegovim stranicama tiskali sadržaji vezani ponajprije uz sam Varaždin, a potom i okolne kajkavske krajeve s hrvatske strane Drave, temeljni program lista činilo je i praćenje prilika u Međimurju, s pokušajem utjecanja na njih, odnosno posveta *osobite pažnje i brige našoj hrvatskoj braći u Međimurju*.⁴³⁵ Konačni rezultat takvog rada, čiji bi novine bile samo usmjerivački dio, trebalo je biti ispunjenje pravaškog cilja *da se raztrgana uda hrvatskoga naroda sjedine i sav hrvatski narod nadje okupljen pod jednom vladom i jednim hrvatskim kraljem*.⁴³⁶ Radeći na tome, „Naše pravice“

⁴³² Prvi primjer u novinama je posvećen uspomeni na preminulog turopoljskog plemića Mirka (Imrea) Josipovića, dok se drugi odnosi na bana Nikolu Tomašića; „Vumrl je“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. lipnja 1910; „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. kolovoza 1910.

⁴³³ „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. listopada 1905; „Blagosavljanje novoselske škole“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. studenoga 1910. Potonji je primjer posebice zanimljiv budući da je na obilježavanju u naslovu spomenutog događaja došlo do miroljubivog susreta inače ljutih protivnika, dr. Pere Magdića i autora teksta, Eleka Rhošóczyja.

⁴³⁴ Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 6, 39; 87-88. Za kratak biografski odlomak o Magdiću vidi: Međimurski biografski leksikon, s. v. „Magdić, Pero“. O političkom radu: Ivančica Jež, „Dr. Pero Magdić i razvoj 'modernoga pravaštva' u Varaždinu (1895. – 1905.)“, *Časopis za suvremenu povijest* 48/2 (2016): 495-530.

⁴³⁵ Osim Međimurcima, novine su bile posvećene i Hrvatima u Bačkoj; Bartolić, *Za vuglom provincija*, 260.

⁴³⁶ „Što hoćemo i kako ćemo?“, *Naše pravice*, 4. veljače 1904.

donosile su izvještaje o teškom položaju međimurskih Hrvata pod mađarizacijskim pritiscima, nastojeći time potaknuti hrvatsku javnost na djelotvorniju pomoć, odnosno nudile savjete kako im se oduprijeti. Premda svojim pisanjem i ubacivanjem primjeraka u Međimurje⁴³⁷ nisu postigle neki konkretniji cilj, time su izazvale niz žustrih reakcija autora članaka u „Muraközu – Medjimurju“. Također, iako je Ivan Novak u svojoj spominjanoj brošuri *Istina o Medjumurju* prema „Našim pravicama“ nastupio izrazito kritički, navevši da je međimurske pretplatnike na njih moguće izbrojiti prstima, dok su članci iz Međimurja plod rada tek jednog ili dvojice anonimnih entuzijasta,⁴³⁸ promatrajući rezultate rada novina s vremenskim odmakom, Zvonimir Bartolić ističe kako su *ti članci, ako ništa drugo*, među međimurskim đacima u Varaždinu *bili stanovit stimulans za razmišljanje o prilikama u Međimurju* što je, primjerice, rezultiralo ranije spomenutim Žgančevim feljtonima.⁴³⁹

* * *

S obzirom na užu temu rada i ograničenost prostora, na ovom će mjestu – unatoč potencijalu što ga i istraživanje uredničke politike „Naših pravica“ i njenih tekstualnih manifestacija nudi – osvrt biti pružen samo na reakcije u „Muraközu – Medjimurju“. One su u većoj mjeri uslijedile već nepuna dva mjeseca nakon pokretanja varaždinskog tjednika te ih je, sukladno prevladavajućim motivima, moguće podijeliti u dvije skupine. Prvu od njih čini plašenje Međimuraca navodnom namjerom Magdića i suradnika da im, slično ranije opisivanom postupanju hrvatskih vlasti prema Mađarima u Slavoniji, skrše međimurski i silom nametnu južnoslavenski ili „ilirski“ identitet, čime ih se nastojalo otuđiti od u „Našim pravicama“ propagirane ideje zajedničkoga rada na pripojenju hrvatskoj matici. Kao ključno, a potaknuto i književnim hrvatskim jezikom korištenim u „Našim pravicama“ (u jednom se članku u „Muraközu – Medjimurju“ tvrdi da su *babilonjskim jezikom pisane*⁴⁴⁰), pritom se ponovno profiliralo pitanje „međimorskog“ jezika, za koji novine, upozoravajući da bi

⁴³⁷ Historiografija se, izgleda, ne slaže oko ovog pitanja – dok Novak, kao njihov suvremenik, tvrdi da su se novine Međimurcima dijelile besplatno, kritizirajući takvu odluku iz perspektive međimorskog mentaliteta, koji ono što je poklonjeno smatra manje vrijednim, Horvat i Bunjac navode kako su novine Međimurci kupovali prilikom posjeta varaždinskim sajmovima. Vidi redom: Novak, *Istina o Medjumurju*, 22; Horvat, *Povijest Međimurja*, 277; Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 91. Na naslovnoj stranici prvog broja lista ipak piše kako pojedini primjerak stoji 16 filira, dok godišnja pretplata iznosi 4 krune. Moguće je da su se novine uobičajeno prodavale, no da je jedan dio naklade povremeno ilegalno ubacivan u Međimurje i tu besplatno dijeljen, s nadom u stjecanje trajnije čitateljske publike.

⁴³⁸ Novak, *Istina o Medjumurju*, 21-22. Iz druge krajnosti novinama je pristupio njihov glavni međimurski suradnik, Luka Purić, smatrajući njihovo pokretanje začetkom ilirskog pokreta u Međimurju; Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 6, 88.

⁴³⁹ Bartolić, *Za vuglom provincija*, 261. Valja imati na umu kako su na stranicama „Naših pravica“ objavljeni i neki od temeljnih tekstova hrvatskoga narodnog preporoda u Međimurju, poput Purićevog članka „Kako nas odnarođuju?“, Kolarić, *Povijest Kotoribe*, 101.

⁴⁴⁰ „Za Medjimurje“, *Muraköz – Medjimurje*, 6. listopada 1907.

povratkom hrvatske uprave nad Međimurjem bio nasilno dokinut, tvrde – *mi Međimurci smo čisto zadovoljni s našim starinskim jezikom, kojega jezika slobodno hasnujemo vu cirkvi, vu školi, doma pri hiži, pak svigdi. Našega jezika nam nigdo neće vzeti, a najmanje Magjari.*⁴⁴¹ U tom kontekstu, odnosno uslijed varaždinskih optužbi o provođenju prinudne mađarizacije u međimurskim školama i javnom životu, ponavljaju se i na drugim mjestima isticane tvrdnje kako Međimurci, uz uporabu svog jezika, sami traže da im se djecu podučava i mađarskom, shvaćajući da je poznavanje više jezika, a posebice državnog, najbolje sredstvo njihovog boljitka.⁴⁴² Konačno, u kasnijim godinama, potaknuti povezivanjem dr. Magdića s pojedinim srpskim političarima, autori članaka u „Muraközu – Međimurju“ tvrde i da bi nakon pripajanja Međimurja Hrvatskoj Međimurci morali napustiti ne samo svoj jezik, već i katoličanstvo te, prihvaćanjem pravoslavlja, postati Srbi, *jer, kak čitamo vu novinah, vu celoj Horvatskoj se sada buni narod, jer bi ga radi prisilili takva gospoda, kak je Magdič, da naj prestupi na vlašku veru, tojest naj se k Srbiji preklopi.*⁴⁴³ Pomalo paradoksalno s obzirom na trud uložen u sukobljavanje s njihovim uredništvom i suradnicima, drugu skupinu reakcija „Muraköza – Međimurja“ na „Naše pravice“ činilo je negiranje njihove relevantnosti i bilo kakvog uspjeha među Međimurcima, čime se smjeralo stvoriti svojevršno „samoispunjavajuće proročanstvo“. Omiljen motiv pritom su bila nabranja praktičnih načina na koje Međimurci poklonjene novine umjesto čitanja koriste u svakodnevi – primjerice, *jedino tuliko su dobre te „Pravice“ kaj čovek k zabadav paperu dojde i tak si sira i slaninu zamota vu nje.*⁴⁴⁴ Ipak, i pored toga

⁴⁴¹ „Puntanje“, *Muraköz – Međimurje*, 27. ožujka 1904. U promatranom članku, nakon optužbe da bi Magdić *rad, da bi se Međimurci proti svojoj jezero let staroj mater-zemlji Magyarскоj pobunili*, evociraju se slični „ilirski“ pokušaji privlačenja Međimuraca 1848. godine; autor cilja na među Međimurcima tada još uvijek prisutna sjećanja na negativne strane Jelačićevog pohoda, nastojeći izazvati antipatičnost spram njegovih „suvremenih nasljednika“.

⁴⁴² „Odkupitelj Međimurja“, *Muraköz – Međimurje*, 10. travnja 1904. Ovaj članak objavljen je kao podrugljiva reakcija na tiskanje knjižice *Kako je našoj hrvatskoj braći u Međimurju* Luke Purića, potpisanoga kao „Rodoljub iz Hrvatske“. Znakovito je i da se u njemu negira zainteresiranost Međimuraca za takva politička previranja tvrdnjom kako je njihova glavna briga skrb za stjecanje svagdašnjeg kruha, čemu ljudi poput Magdića (kojemu su novine pogrešno pripisale autorstvo nad knjižicom) – demonstrirajući time svoju neosjetljivost na stvarne narodne probleme – ne pridaju nikakvu pažnju.

⁴⁴³ „Kaj Magdič hoče?“, *Muraköz – Međimurje*, 24. svibnja 1908. Nakon svjedočenja Srbina Đorđa Nastića oko povezanosti s Bombaškom aferom u Crnoj Gori, novine konstruiraju i priču o navodnom postojanju planova za podizanje „panslavenske“ pobune u Hrvatskoj, uključujući i Međimurje, nakon čijeg bi uspjeha svi hrvatski krajevi, ponovo zajedno s Međimurjem, bili pripojeni Velikoj Srbiji; „Međimurje vu Srbskoj“, *Muraköz – Međimurje*, 9. kolovoza 1908. Do novog izražaja misli o navodnim namjerama priključenja Međimurja Velikoj Srbiji doći će tijekom tzv. Veleizdajničkog procesa, kada će novine tvrditi kako su postojale namjere kojima je cilj bio podići pobunu i u Međimurju te *Međimurce poklati, koji bi se protivili da pod Srbiju spadaju*. Umjesto toga, čitatelji su pozvani da budu *verni domovini Magjarskoj, pak se vučite vu redu magjarski, da i vi morete biti delniki znanosti, prosvetljenja i mira, a ne iztočne kmice i neznanosti*; „Politički pregled“, *Muraköz – Međimurje*, 19. rujna 1909.

⁴⁴⁴ „Naše Pravice“, *Muraköz – Međimurje*, 23. listopada 1904. Slična rugalačka misao ponavlja se i u nekoliko godina kasnije objavljenoj „Pesmi Međimurca“ na čijem kraju István Prelozsnýák pjeva *Petric Magdič glasoviti / I svojimi „Pravicami“*. / *Naši ljudi tam hodiju, / I vu njih puter tržiju. / Svaki da nema papira / Poišče onda Magdiča / Tam dobije cent „Pravica“ / Kaj ne košta nit krajcara*; *Muraköz – Međimurje*, 23. kolovoza 1908.

novine su Međimurce pozivale da primljene listove spale u svojevrsnom domoljubnom ritualu, recitirajući *Mi smo sini i kćerkice / Magjarske domovine / Netrebamo anda takve / Knjižice, nit novine!*⁴⁴⁵

U znatno većoj mjeri od stvarnog polemiziranja s „puntarskim“ stavovima izraženima u „Našim pravicama“,⁴⁴⁶ uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ u pokušajima njihovog diskreditiranja oslanjalo se na osobne napade na samog osnivača Magdića i njegove suradnike, s naglaskom na anonimne dopisnike iz samog Međimurja. S tim ciljem objavljen je niz članaka naslovljenih „Rodoljub“. Prvu razinu tog obračuna činila su nagađanja o stvarnom identitetu „Medjimurskog Hrvata“ kao najplodnijeg autora dopisa iz Međimurja. No, unatoč tome što je njegov glavni pro-mađarski suparnik, potpisivan kao „Čirič Ivič“,⁴⁴⁷ tvrdio kako *dobro poznamo mi sve vaše mlade i stare „lisjake“*. *Znamo njihov svaki gib*,⁴⁴⁸ iz ostalih tekstova nije moguće zaključiti da je do zamiranja sukoba uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ razotkrilo da se radilo o Luki Puriću.⁴⁴⁹ Umjesto djelovanja protiv konkretne osobe, „Čirič Ivič“ stoga je svoju pažnju usmjerio na kolektivno diskreditiranje svih međimurskih Magdićevih suradnika, optužujući ih da su *sadanjeg illirizma i Južno-slavije apoštoli koji su dobro naplaćeni zato, da proti Domovini puntaju*.⁴⁵⁰ Pripisivanje aktivnosti boraca za hrvatsko Međimurje isključivo financijskim ili političkim⁴⁵¹ motivima ostalo je stalnim elementom svih članaka o ovoj temi.⁴⁵² Uslijed takve neslavne uloge, autor – navodeći da je takvo neprijateljsko agitiranje u Mađarskoj moguće samo zbog velikih društvenih sloboda, *jer vu drugim orsagu bi na hitroma zavinuli*

⁴⁴⁵ „Odkupitelj Međimurja“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. travnja 1904.

⁴⁴⁶ *Ja niti nečem njemu odgovarjati, jer znam, da to nije treba. Znam da se nebude našel Medjimurec, koj bi Rodoljubu veruval*; „Rodoljub I.“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. travnja 1904.

⁴⁴⁷ Pošto je njegovo otkrivanje bilo uvjetovano „skidanjem maske“ „Medjimurskog Hrvata“, do kojeg nikada nije došlo, identitet autora serijala članaka „Rodoljub“ do danas, uslijed historiografskog zaobilaženja tog pitanja, ostaje nesiguran. Prema sumnjama izraženima u „Našim pravicama“, najvjerojatnije je riječ o Józsefu R. Loparicsu; „Naši dopisi“, *Naše pravice*, 25. kolovoza 1904.

⁴⁴⁸ „Odgovor Magdićevim“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. studenoga 1904.

⁴⁴⁹ Primjerice, krajem godine „Medjimurskim Hrvatom“ pogrešno je prozvan kapelan u Nedelišću, Josip Iskra; „Rodoljub VIII.“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. listopada 1904. Osim njega, suradnikom „Naših pravica“ smatran je i fra Robert Rozman, a sumnja je pala i na Zvonimira Juraka; „Rodoljub V.“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. kolovoza 1904; „Naših pravica' medjimurski apoštoli“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. listopada 1904. Još četiri godine kasnije o Magdićevim suradnicima u „Muraközu – Medjimurju“ piše se prilično neodređeno, iako s jednako diskreditirajućim žarom – *Ovaj Magdić vam ima jedno dva pope vu Medjimurju koji podpomažuju njegove cilje, te ima još nekšu dečurliju, kojim je još jako potreben žepni rubec da si brišeju nos, a ne da puntaju narod*; „Medjimurje vu Srbskoj“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. kolovoza 1908.

⁴⁵⁰ „Rodoljub I.“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. travnja 1904; „Odgovor Magdićevim“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. studenoga 1904.

⁴⁵¹ U obračunu s tezama knjižice *Put k slobodi i sreći* „Čirič Ivič“ „Medjimurskog Hrvata“ optužuje kako njome samo želi osigurati osnivanje svoje stranke u Međimurju i izbor za *ablegata*, nimalo ne mareći za običan puk; „Rodoljub IV.“, *Muraköz – Medjimurje*, 7. kolovoza 1904.

⁴⁵² *Ali ne samo agentov nego i puntarov je pun svet. Vu novinah, vu knjižicah puntaju ljudi, sigurno sve za peneze. Govoriju od naših „pravica“, koje oni sami neverujuje. Larmaju, puntaju, a one peneze kaj dobiju, po kavanah zapijeju i zakartaju — pak se izsmehavaju iz siromaka*; „Potepuhi“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. srpnja 1905.

šinjak takvim, koji proti svojoj domovini ideju puntat⁴⁵³ – dopisnicima „Naših pravica“ odriče pravo da Međimurce/Mađare nazivaju braćom, budući da upravo oni, *divjaki šovinište*, sijanjem neprijateljstva i nesloge sprječavaju bratstvo koje većina i mađarskog i hrvatskog naroda želi.⁴⁵⁴ Na sreću, da je naš puk spametneši od „Medjimurskog Hrvata“, pa ga sigurno nebude slušal,⁴⁵⁵ tako da vaša larma i nezrelo brblanje je vu pustinju vikana reč.⁴⁵⁶ Jednako tako, prema „Čiriču Iviču“, ne postoji nijedan Međimurac koj sebe sužnjom čuti, a ako pak se autor takvih izjava u Međimurju osjeća kao u mađarskom ropstvu, slobodan je odseliti se na neko drugo područje.⁴⁵⁷

Konačno, zahvaljujući svom poznatom identitetu i političkom angažmanu, najveći broj optužbi i napada privukao je sam osnivač i vlasnik „Naših pravica“, dr. Pero Magdić. Podrugljivo ga nazivajući „Petricom Kerempuhom No. 2“ ili raznim varijacijama tog imena,⁴⁵⁸ Magdića su novine u očima međimurskih čitatelja pokušavale diskreditirati kombiniranjem nekoliko optužbi. Prvu od njih činile su već spomenute tvrdnje kako je čitava Magdićeva „briga“ za Međimurje motivirana isključivo financijskim interesom. Tome u prilog govorila je i ranija optužba o pronevjeri više od 5000 kruna skupljenih među hrvatskim iseljenicima u SAD-u za potrebe potpomaganja zagorskih pobunjenika uhićenih prilikom nereda 1903. godine,⁴⁵⁹ odnosno općenito novinsko oslikavanje „puntara“ kao ljudi koji se među pukom nalaze samo dok od njega mogu izvlačiti novac da bi potom, kada represijom vlasti dođe do nevolje, netragom nestali i svoje dojučerašnje „suborce“ ostavili na cjedilu.⁴⁶⁰ Osim za krađu novca naivnih Hrvata, Magdić je u „Muraközu – Medjimurju“ optužen i da Međimurce mami ponudom tobože povoljnih kredita, samo kako bi, nakon što zbog nemogućnosti povrata posuđenog novca budu prisiljeni rasprodati svoje *gruntove*, na njih naselio Zagorce – *tak bi radi z Medjimurja Zagorje napravili*.⁴⁶¹ Druga optužba temeljila se na Magdićevoj proračunatosti u

⁴⁵³ „Rodoljub II.“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. svibnja 1904.

⁴⁵⁴ „Rodoljub I.“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. travnja 1904; „Odgovor Magdićevim“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. studenoga 1904.

⁴⁵⁵ „Rodoljub V.“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. kolovoza 1904. Mudrost međimurskoga puka koji sigurno neće nasjesti na takve laži i ideje koje „Medjimurski Hrvat“ *itak iz kloake jemlje* ističe se u gotovo svakom članku – *Medjimurci verni ostanaju svojoj Magjarskoj domovini, kak su verni bili navek*; „Rodoljub VII.“, *Muraköz – Medjimurje*, 4. rujna 1904.

⁴⁵⁶ „Rodoljub VIII.“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. listopada 1904.

⁴⁵⁷ „Rodoljub VI.“, *Muraköz – Medjimurje*, 28. kolovoza 1904. Ovaj članak zanimljiv je i jer u njemu „Čirič Ivič“, ne uviđajući ironiju vlastitog ponašanja sukladnog tim riječima, odnosno cjelokupne mađarske politike prema hrvatskom nacionalnom pokretu u Međimurju, „Rodnjaka iz Legrada“ optužuje da smatra kako svatko tko u Međimurju misli drugačije od njega mora šutjeti.

⁴⁵⁸ Za primjere vidi: „Odgovor Magdićevim“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. studenoga 1904; „Magdić & comp.“, *Muraköz – Medjimurje*, 4. prosinca 1904; „Kaj Magdić hoće?“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. svibnja 1908. U posljednjem od nabrojanih članaka to se pojašnjava tvrdnjom da Magdić *sebe drži za najmudrešega človeka na svetu, kak negda Petrica Kerempuh*.

⁴⁵⁹ „Muraköz apostola és szegény emberek pénze“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. travnja 1904.

⁴⁶⁰ „Odkupitelj Medjimurja“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. travnja 1904.

⁴⁶¹ „Naše pravice“, *Muraköz – Medjimurje*, 25. rujna 1904.

pristupu Mađarima, koja je u listu prikazivana kao licemjerna prevrtljivost. S posebnom zluradošću pritom se isticala činjenica da je svoju odvjetničku kancelariju u Varaždinu otvorio zahvaljujući umoljenom zalaganju mađaronskoga velikog župana varaždinskog kod bana, Mađara Khuen-Héderváryja.⁴⁶² Protiv Magdića korišteni su i sukobi koje je njegovo djelovanje izazivalo u samoj Hrvatskoj. Jedan njihov dio ticao se izbornog nadmetanja, prilikom kojeg su ga protivnici optuživali da se njegovim aktivnostima *širi med narod laž, kleveta, vkanjlivost, zavadjanje, smutnja i nemoral*, dok se drugi dio nastavljao na optužbe kako je jedini stvarni motiv iza svega toga isključivo materijalna dobit.⁴⁶³ Očekivano, s posebnim zadovoljstvom praćeni su stoga Magdićevi izborni neuspjesi, tumačeni kao dokaz da je i hrvatski narod prepoznao njegovu pravu narav; jednako je tumačena i cenzura članaka u „Našim pravicama“ – *Ako već tak strašne norosti piše, kaj se Hrvatom preveć vidi, kak bi to mogli nutri vzeti od njega mi?*⁴⁶⁴ Ipak, vrhunac napada označila je tvrdnja o Magdićevom „mesijanskom kompleksu“, odnosno ludosti. Tako novine, među ostalim, pišu da si je *taj človek za istinu vu glavu zel, da je on novi zveličitelj* [spasitelj, op. a.] *naroda* te da mu se *svaki norca dela, a on misli, da je smeh velika radost na njegove reči*.⁴⁶⁵ Temeljeći taj narativ na ranije spomenutim, novinskim napisima učvršćivanim, predrasudama prema Zagorcima (kao slici svih Hrvata), novine naposljetku tvrde da bi Magdić *nikaj menje, kak da bi Medjimurje k Zagorju rad preklopiti. On bi rad bil zagorski kralj, kak negda Petrica Kerempuh*.⁴⁶⁶ Kao logična reakcija na takve tekstove od čitatelja se očekivala suradnja s uredništvom „Muraköza – Medjimurja“ i mađarskim vlastima na sprječavanju ostvarenja takvog plana.

* * *

S potporom dr. Magdića, 1907. godine u Varaždinu je objavljena i *Povijest Međimurja* Rudolfa Horvata, povijesna sinteza kojom se nastojalo dokazati i hrvatsko povijesno (a ne samo prirodno-nacionalno) pravo na taj kraj. Naravno, uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ taj je potez dočekalo neprijateljski, izvrgavajući međutim smisao knjige u vlastitu korist – *Mi smo*

⁴⁶² „Medjimurcom! List iz Zagorja“, *Muraköz – Medjimurje*, 7. kolovoza 1904. Citirani članak zapravo je otvoreno pismo stanovitog M. Bruleka, koji na njegovom početku tvrdi da je Hrvat, ali *ljubi(m) Magjare, kakti svoju braču*, da bi u nastavku, koristeći napadalačke retke iz „Hrvatskog prava“, međimurskim čitateljima Magdića prikazao kao političkog oportunistu, klevetnika i prevaranta koji, zajedno sa svojim anonimnim suradnicima, radi pod okriljem noći, bojeći se otvorenog suočavanja s ljudima.

⁴⁶³ *Kak se podufaju takovi ljudi nam navuka dati i vu naše posle se mešati, koji za peneze pripravní su denes s Rusom, zutra s Nemcom, a pozutra sa samim vragom držati*; „Medjimurcom! List iz Zagorja“, *Muraköz – Medjimurje*, 7. kolovoza 1904.

⁴⁶⁴ „Naše pravice“, *Muraköz – Medjimurje*, 25. rujna 1904; „Magdić je propal“, *Muraköz – Medjimurje*, 11. prosinca 1904.

⁴⁶⁵ „Za Medjimurje“, *Muraköz – Medjimurje*, 6. listopada 1907.

⁴⁶⁶ „Kaj Magdić hoće?“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. svibnja 1908.

*prečitali knjigu i ravno ta knjiga nam daje to uvjerenje da je Međimurje navek magjarsko bilo, ali je bila Magjarska cela Horvatska. Iz Magdičove knjige znamo da se je sedemsto ljeti Hodošan zvalo Hódos; Čukovec Csukó; Oporovec Apor; Hemušovec, Hémuš; Domašinec Domaši; i. t. d., a Međimurje je spadalo pod Veszprémsku biskupiju. Saperlotski Magdič! Tisti Petrek büde nam šće püneka kaj dokazo!*⁴⁶⁷

12. 3. Ako vu Međimurje stupi, onda tu prestane halabuka...⁴⁶⁸

Unatoč učestalosti novinskih napisa o „puntarima“ i njihovoj težnji da Međimurje pretvore u središte svog djelovanja, za vrijeme izlaženja lista – s već spomenutom iznimkom 1918. godine, koja izlazi iz kronoloških okvira ovog rada – došlo je do svega nekoliko slučajeva otvorenijeg izražavanja nezadovoljstva mađarskom vlašću nad tim krajem, odnosno pojedinim njenim aspektima. Jedan od važnijih takvih događaja (od onih spomenutih u „Muraközu – Međimurju“) zbio se na željezničkom kolodvoru u Čakovcu 7. srpnja 1907. godine. Naime, prateći hrvatskog političara Franju Vrbanića – koji se, održavši govor u Varaždinu, preko Čakovca brzim vlakom vraćao u Zagreb – u Čakovec je stigla skupina Varaždinaca, uglavnom pripadnika lokalne inteligencije. Posjetivši kolodvorski restoran, Varaždinci su uskoro počeli pjevati hrvatsku himnu i druge pjesme, a potom – nakon što ih je osoblje opomenulo da to ne čine – skandirati protiv mađarskih političara Wekerlea i Kossutha te samoga mađarskog naroda. Zgrožene takvom hrvatskom smjelošću prosvjedovanja protiv Mađara na mađarskom tlu, novine potom opisuju kako je – hrvatskom krivnjom, dakako – unatoč opomenama prisutnog žandara došlo do tučnjave Hrvata s okupljenim mađarskim domoljubima, što je naposljetku završilo uhićenjem 18 osoba (samo Hrvata) i podizanjem optužnice pred sudom u Nagykanizsi. Mađarski izvještaj o događaju pritom ističe i kako se na to u Varaždinu spremao dolazak više stotina prosvjednika, što je spriječeno zabranom ukrcavanja na vlak, dok su u Čakovcu mađarski nacionalisti započeli pjevati Kossuthu u čast, tukući sve koji iz poštovanja nisu skinuli šešire. Nasuprot napomenama kako su odnosi između Međimuraca i Varaždinaca dotad bili

⁴⁶⁷ „Politički pregled“, *Muraköz – Međimurje*, 1. studenoga 1908. Zadnja rečenica zanimljiv je primjer potpune neujednačenosti „međimurskog“ jezika korištenog pri pisanju novina.

⁴⁶⁸ Među u ovom potpoglavlju opisane događaje mogu se uključiti i incidenti vezani uz donošenje hrvatskih nacionalnih simbola pri povratku s hodočašća u Mariju Bistricu. Međutim, ti su događaji već opisani u poglavlju koje je zbog prevladavajućih motiva bilo prikladnije za to. Vidi: „8. 2. Crven-bijeli-zelen ili crven-bijeli-plavi?“

pozitivni pa će za njihovo pogoršanje biti odgovorni isključivo potonji, mađarsko nasilje novine samo neizravno osuđuju, opravdavajući ga kao prirodnu reakciju na hrvatske provokacije.⁴⁶⁹

Za temu relevantnije od samog opisa incidenta obraćanje je Međimurcima u istom broju lista, budući da služi kao sredstvo smirivanja potencijalno uzbuđenih domaćih duhova i izdavanja svojevrsnih uputa za postupanje u slučaju očekivanih sličnih događaja u budućnosti. Iako se nigdje u njegovim recima ne spominje Čakovec, već je tekst općenito o onima *koji halabuku delaju i iz svojega debeloga glasa [i] iz svojih lažih delaju gšeft*, članak „Puntanje“ posvećen je upravo tom događaju, a bazira se na već viđenom pripisivanju smirenosti, odanosti Bogu i radišnosti Međimurcima te pravljenju distinkcija između njih i besposličara koji samo halabuče i „korteširaju“. Uz to, imaginarnom „puntaru“ – ponovno s ciljem kreiranja „samoispunjavajućeg proročanstva“ – poručuje se *naj se navči da vu Medjimurju nema niti jednoga človeka, koj bi proti veri, proti zakonu i proti domovini išel*. No, s obzirom da je čakovečki incident ipak bio novina u međimurskom društvenom životu, tim poznatim motivima dodaju se i upute čitateljima da u slučaju iskustva s „puntarima“ iste predaju žandarima – *Ovi vre izcviliju žnjim. Naj se barem navči da ako vu Medjimurje stupi, onda tu prestane halabuka, tu je puk mirne naravi, pobožen, marljiv, koji svoju Magjarsku domovinu ljubi i niti mu je vu pameti ne to, da za lepe reči kakvih gospončekov ostavi ili svoju veru ili svoju domovinu Magjarsku!* Konačno, pored toga prijeti se i izravnijim nasiljem, odnosno obećanjem da *ako se nebude mirno ponašal, sigurno nebude cele klehe* [zube, op. a.] *nesel dimo*.⁴⁷⁰

* * *

Budući da u tom slučaju riječ nije bila o hrvatskim došljacima, već o domaćem stanovništvu, puno opasnija po mađarsku upravu i sliku o općeprihvaćenosti mađarskog identiteta među Međimurcima bila je pobuna koja je izbila u Goričanu na prijelazu iz 1907. u 1908. godinu. Stoga i same novine taj događaj tumače kao dokaz jačanja hrvatskoga nacionalnog pokreta u Međimurju.⁴⁷¹ Nemir među mještanima uzrokovala je činjenica da kantor György Dergovics, izabran krajem prethodne godine, nije govorio hrvatskim (ili „međimurskim“), već isključivo mađarskim jezikom. Tijekom božićnih blagdana 1907. godine stoga je crkvene pjesme pjevao na mađarskom, što je napokon na Štefanje dovelo do pobune

⁴⁶⁹ Za detaljniji opis događaja vidi: „A csáktornyai horvát tüntetés“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. srpnja 1907; „Žalostni događaj“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. srpnja 1907.

⁴⁷⁰ „Puntanje“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. srpnja 1907. Kao opomena tadašnjim i budućim „puntarima“ trebala je poslužiti i vijest o osudi uhićene osamnaestorice na nagyzkanizskom sudu. Zanimljivo je istaknuti kako se među njima nalaze i članovi obitelji dr. Pere Magdića; „A csáktornyai jul. 7-iki horvát tüntetés“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. rujna 1907.

⁴⁷¹ „Zavargás a Muraközben“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. siječnja 1908.

župljana koji su mu uoči mise zabranili uspon na *koruš*, zaprijetivši mu protjerivanjem ukoliko dobrovoljno ne podnese ostavku. Kako je on to odbio učiniti, daljnji razvoj događaja doveo je do potpisivanja peticije protiv kantora, ali i do intervencije čak 14-orice žandara koji su među mnoštvom okupljenim pred općinskom zgradom zaveli mir, ostavši u selu nekoliko dana. Sudeći po rezultatima potom provedene istrage, Dergovicsa je za školnika (a time ujedno i kantora) u studenom 1907. godine izabrao općinski školski odbor, što je navodno pozitivno prihvaćeno i među ostatkom puka. Međutim, iako takav preduvjet u natječaju nije bio naveden, mjesec dana kasnije počelo mu se predbacivati spomenuto neznanje hrvatskog jezika, kulminiravši opisanim događajem 26. prosinca. Daljnji novinski reci daju zaključiti kako je temeljni uzrok problema činila kolizija između nadležnih tijela – dok su u Zaladskoj županiji potvrdili izbor školnika, Duhovni stol u Zagrebu zbog jezičnog je pitanja odbio postupiti isto. Očekivano, uredništvo „Muraköza – Medjimurja“, odgovornost za pobunu mještana Goričana prebacilo je stoga na Zagreb, ionako sumnjiv zbog tada sve češćih upliva u međimursko društvo.⁴⁷²

Reakcija uredništva „Muraköza – Medjimurja“ na opisani događaj, odnosno poruke upućene stanovnicima Goričana, a posredno i čitavog Međimurja, imale su nekoliko razina. Na samom početku pobunjenici su opomenuti kako takvo ponašanje ne služi njihovoj općini na čast te kako školnik/kantor nije običan sluga, već diplomirana osoba kojoj stoga treba pristupati s dozom poštovanja, ali i koja ostaje otvorena za mirne dogovore – *Ako su farniki ne zadovoljni sškolnikom, zbog toga, jer nezna ili moguće neće horvatski popevati, moći to njemu dati na znanje po pristojnom putu, a ne nahrupiti na čoveka kak na razbojnika i reći mu 'marš', mi te ne trebamo!*⁴⁷³ Ubrzo potom slijedile su i već uobičajene prijetnje kaznama, uz poruke da sav protu-mađarski rad ionako neće dovesti ni do kakvih rezultata.⁴⁷⁴ Štoviše, računajući na duboku pobožnost međimurskog puka, u jednom od sljedećih tekstova autor pobunjenicima prijeti i nebeskom kaznom – *Ali Bog bude poslal na nje. Jer buniti se pri svetoj materi cirkvi, buniti se proti zakonu to je greh, a buniti se proti domovini to je tak veliki greh, da si puntari ne zaslužuju nebo. [...]* Šatan bude vam popeval sa svojim črnimi slugi najlepše popevke vu peklju, vam

⁴⁷² Za detaljniji opis događaja vidi: Isto; „Buna v Goričani“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. siječnja 1908; „A muracsány zendülés“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. siječnja 1908; „Varmegjinska sednica“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. siječnja 1908.

⁴⁷³ „Buna v Goričani“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. siječnja 1908. Na jednak se način mještane Goričana nastojalo urazumiti i objavom otvorenog pisma bivšeg učitelja u selu, Sándora Szathmárija, u kojem on evocira uspomene na nekadašnje seoske kantore, koji također nisu znali druge jezike osim mađarskog, ali su s vremenom – zahvaljujući mirnom dogovoru – naučili tradicionalne međimurske crkvene pjesme, radeći na obostrano zadovoljstvo i ponos župljana; „List k farnikom Muracsány občine“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. veljače 1908.

⁴⁷⁴ „A muracsány zendülés“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. siječnja 1908.

*puntari. Ne dosta da budete pokostali koštu kanižajskoga rešta, nego i vrage budu se delili s črnim dušom vašom.*⁴⁷⁵ Budući da prijetnje nisu urodile željenim plodom, već su stanovnici Goričana počeli skupljati novac za zapošljavanje zasebnog kantora (pored postojećeg školnika Dergovicsa, koji bi za isti novac obavljao oba posla), novine ih zbog tog samonametnutoga financijskog opterećenja ismijavaju, pitajući se *koj se predi navolji: ili vezdašnji školnik, koj od se dob bez truda dojde do svojih penez ili farniki, koji budu na dve strane plaćali?*⁴⁷⁶ Protiv osoba optuženih za pokretanje pobune – Pála Cvije⁴⁷⁷ i župnika iz Sv. Jurja Györgyja Peczeka⁴⁷⁸ – naposljetku su najavljene tužbe, dok je ostalima još jednom poručeno da *s lepom rečjom čovek navek dalje zajde, kak spuntarijom i grobijanščinom*,⁴⁷⁹ ali i da u Međimurju, kao dijelu Mađarske, pravilima ravnaju Ugarski sabor i mađarski kralj, a ne *savinuti štap iz Zagreba*.⁴⁸⁰ Osvrti na daljnji razvoj situacije u novinama nisu objavljeni.

⁴⁷⁵ „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. veljače 1908.

⁴⁷⁶ „Još nekaj od Goričani“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. veljače 1908.

⁴⁷⁷ „Varmegjinska sednica“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. siječnja 1908. Nastojeći se odreći nametnute odgovornosti, Cvija je novinama poslao demanti, djelomično objavljen u: „Muracsánysko školničko zbiranje“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. ožujka 1908.

⁴⁷⁸ Peczeka, koji je mještane Goričana vodio na audijenciju kod zagrebačkog nadbiskupa, za sudioništvo u pobuni izravno je u svom pismu optužio spomenuti Szathmári; „List k farnikom Muracsány obćine“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. veljače 1908. Već u sljedećem broju Peczek je u kratkom priopćenju najavio tužbu zbog klevete, a obraniti se nastojao i na zasjedanju skupštine Zaladske županije. Čitav je slučaj iskorišten kao novi argument u prilog odvajanja Međimurja od Zagrebačke nadbiskupije, odnosno kao povod novom žaljenju zbog loših ili nepostojećih uvjeta suživota župnika i seoskih učitelja, koji bi trebali zajedno raditi na ostvarivanju srodnih ciljeva; „Priposlano“, *Muraköz – Medjimurje*, 16. veljače 1908; „Varmegjinska sednica“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. veljače 1908.

⁴⁷⁹ „Muracsánysko školničko zbiranje“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. ožujka 1908.

⁴⁸⁰ Misli se na pastirski štap, kao simbol duhovne vlasti zagrebačkog nadbiskupa; „Horvát rugdalódzás“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. veljače 1908.

13. Zagrebačka nadbiskupija kao prepreka mađarizaciji Međimurja

Na više mjesta u ovom radu već je navedeno kako je nakon povratka mađarske uprave nad Međimurjem 1861. godine jedina značajnija hrvatska (premda Katolička Crkva, naravno, nema nacionalni karakter) institucija na međimurskom prostoru ostala Zagrebačka nadbiskupija. U promatranom razdoblju obuhvaćajući 22 međimurske župe,⁴⁸¹ Zagrebačka nadbiskupija putem svojih je svećenika već i u ranijim stoljećima radila na očuvanju hrvatskog karaktera Međimurja.⁴⁸² Slična situacija – manifestirana ponajprije uporabom hrvatskog jezika u podučavanju vjeronauka i održavanju propovijedi – u većoj je ili manjoj mjeri ostala na snazi sve do 1918. godine. Krajem tog razdoblja veći broj mlađih svećenika, što je također već spomenuto, uključio se u hrvatski nacionalni pokret u Međimurju, uzrokujući niz reakcija mađarskih vlasti, od kojih je znatan dio svog traga ostavio i na stranicama „Muraköza – Medjimurja“. Zadaća ovog posljednjeg poglavlja stoga je analizirati na koji su način spomenute novine pokušavale utjecati na crkvenu situaciju u Međimurju, odnosno djelovati protiv pojedinih društveno aktivni(ji)h svećenika.

13. 1. *Spadal je med one, koji verno ljubiju svoju magjarsku domovinu...*

Kako se, budući da će u tekstu koji slijedi naglasak biti stavljen na sukobe s klerom, ne bi stekao pogrešan dojam o odnosu uredništva „Muraköza – Medjimurja“ prema Katoličkoj Crkvi i svećenstvu općenito, na ovom je mjestu najprije potrebno istaknuti da su se novine za čitavog razdoblja svog izlaženja oslanjale upravo na katoličanstvo sredine u kojoj su izlazile, vodeći računa o posvećivanju većeg prostora moralnim poukama, vijestima iz crkvenog života i sličnom sadržaju vjerskog karaktera. Da se sukob s institucijama i predstavnicima Zagrebačke nadbiskupije razvijao tek postupno, svjedoči i činjenica da su 1886. godine novine još

⁴⁸¹ Horvat, *Poviest Međimurja*, 261. Kao vlasnik Međimurskog vlastelinstva, nad deset od spomenutih 22 župa patronat je imao grof Feštetić, uživajući pritom pravo postavljanja župnika na njihovo čelo. Riječ je o župama u Štrigovi, Svetom Martinu na Muri, Selnici, Svetom Jurju na Bregu, Dravskom Središću, Maloj Subotici, Svetom Jurju u Trnju, Prelogu, Donjem Vidovcu i Legradu; s obzirom na nekadašnji patronat vlasnika čakovečkoga Starog grada i nad župom u Mihovljanu, kasnije prebačenom na Franjevački samostan u Čakovcu, grof Feštetić teoretski je imao pravo i na utjecaj pri odabiru samostanskog gvardijana, odabirući ipak nemiješanje u taj postupak; Kalšan, *Međimurska povijest*, 256.

⁴⁸² Najznačajniji primjer toga predstavlja „referendum“ proveden povodom sukoba oko prava na pavlinski samostan u Svetoj Jeleni (danas Šenkovec) prilikom odvajanja hrvatske pavlinske provincije od dotadašnje zajedničke mađarsko-hrvatsko-austrijske 1701. godine. Nasuprot mađarskim tvrdnjama kako su župljani uglavnom Mađari, svi tadašnji međimurski župnici (uključujući i Mađara Lengyela) potpisali su zajedničku izjavu kojom su potvrdili *da je u cijelom kotaru spomenutog otoka dravsko-murskoga jedini hrvatski ili slavonski jezik materinski i općenit kako glede javne uporabe, tako glede obavljanja sakramenta pokore i ženidbe, te glede propovijedanja Božje riječi puku*; Kalšan, *Međimurska povijest*, 160-161; Kapun, *Medimurje 1918.*, 122.

organizirale prikupljanje pomoći za nastavak školovanja međimurskih svećenika upravo na zagrebačkom sjemeništu.⁴⁸³ Nadalje, nasuprot problematičnim (iz mađarske perspektive) svećenicima, nizom pohvala isticani su oni koji su na razne načine – uvođenjem propovijedi⁴⁸⁴ ili poticanjem crkvenog pjevanja na mađarskom jeziku⁴⁸⁵ ili pak sudjelovanjem u lokalnim domoljubnim manifestacijama⁴⁸⁶ – iskazivali svoje mađarstvo. Premda neki od njih iskažu iz te podjele, čineći ju time tek djelomično točnom, temeljem toga moguće je međimurski kler podijeliti na stariju, mađarstvu skloniju generaciju, i mlađu, koja je – pod utjecajem političkih (uglavnom pravaških) ideja iz Hrvatske – radila protiv mađarskih utjecaja na svoje župljane.⁴⁸⁷ Takvo postupanje pripadnika prve skupine dovelo je do nezadovoljstva hrvatskih preporoditelja – generalizirajući čitav međimurski kler, Ivan Novak tvrdio je da su svećenici u Međimurju, u težnji da se domognu *masnih* župa, pristali postati *janjičarima vlastitog naroda*, gotovo se natječući s učiteljima *koji će više učiniti da se hrvatski puk u Medjumurju pomagjari*.⁴⁸⁸ Tekst koji slijedi većim će dijelom opovrgnuti takav anti-klerikalni stav.

13. 2. „Ćirilski apostoli“ i „lerski“ jezik

Početkom svibnja 1909. godine, na kraju uobičajenoga „Političkog pregleda“ objavljena je kratka obavijest o zajedničkoj skupštini svih hrvatskih društava sklonih trijalističkoj preobrazbi Monarhije; tom prilikom prvi je put spomenuto postojanje Ćirilo-metodskog društva (*Ciril-Metud društvo*) u Međimurju. Premda su se tada zadovoljile tek izražavanjem znatiželje

⁴⁸³ Takav potez novine su opravdavale tvrdnjom da će, ako se na školovanje u Zagreb ne pošalju dvojica hungarofonih svećeničkih kandidata, njihovo buduće mjesto u nekim od međimurskih župa zauzeti svećenici koji neće govoriti mađarskim jezikom; „Felhívás adakozásra!“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. rujna 1886.

⁴⁸⁴ Primjerice, vidi: „Magyarsko prodečtvo v Horvatskoj“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. rujna 1908; gdje se tadašnji župnik iz Dekanovca Nándor Ehrenreich hvali zbog održavanja mađarske propovijedi u Grubišnom Polju te se tvrdi kako bi i u Međimurju više puta trebalo propovijedati mađarski *jerbo i tu su mnogi, koji bi bolje razmeli magjarsku prediku, kak horvatsku!*

⁴⁸⁵ Za primjer (iz Goričana) vidi: „A magyar himnus“, *Muraköz – Medjimurje*, 12. listopada 1890.

⁴⁸⁶ Za primjere vidi: „Szoboticzán“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. svibnja 1898; (o župniku u Maloj Subotici, Ferenczu Imreyu); „Imenovanje“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. srpnja 1909; (o Ferencu Lovrecu, kapelanu u Nedelišću – *Točen vu službi, mirne narave čovek, i kaj je pred nami najviše vredno, dober domorodec.*); „Kecskés Ferenc, 1855 – 1910“, *Muraköz – Medjimurje*, 27. studenoga 1910. (o župniku u Svetom Martinu na Muri – *Kakti domorodec spadal je med one, koji verno ljubiju svoju magjarsku domovinu, a oštro karal svoje podložnike, koji su se podufali s politikom buniti proste ljudi, odvracati naše Medjimurce od svoje gnjezde, Magjarske domovine.*).

⁴⁸⁷ Pored spomenutih dviju skupina, uvjetno bi se mogla uspostaviti i treća, vjerojatno najbrojnija, skupina *neutralnih*, odnosno onih koji su svoje hrvatsko domoljubno čuvstvo utopili u legitimizmu i oportunizmu svojih položaja; Bartolić, *Za vuglom provincija*, 311.

⁴⁸⁸ Novak, *Istina o Medjumurju*, 33-34. Takav tip svećenika kao najpoželjniji oslikavale su i same novine: „Uj plebánosok“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. svibnja 1911; „Novi župniki“, *Muraköz – Medjimurje*, 28. svibnja 1911. Ironično, u oba se članka kao idealan župnik opisuje upravo Luka Purić, što još jednom dokazuje da uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ doista nije uspjelo proniknuti identitet međimurskog dopisnika u „Našim pravicama“.

oko toga koji su člani toga regimenta,⁴⁸⁹ u narednim će godinama novine „Muraköz – Medjimurje“ navodnu ili stvarnu pripadnost tom društvu koristiti kao temeljnu odrednicu protumađarskoga rada, protivnike mađariziranja Međimuraca pogrdno nazivajući „ćirilskim apostolima“. Nakon dužeg izostanka vijesti o tome, situacija je kulminirala serijom članaka „Cyrill-apostol“, objavljenih krajem 1911. godine – važno je napomenuti kako su gotovo svi pisani mađarskim jezikom, budući da se bave prikazom djelovanja hrvatskih agitatora i organiziranjem mađarskog otpora istom, što je bila zadaća ponajprije hungarofone lokalne inteligencije.

Prema novinskim tvrdnjama, osnovni ciljevi Ćirilo-metodskog društva bili su suprotstavljanje radu mađarskog društva Julian u Hrvatskoj i Slavoniji, odnosno odgoj međimurskih mladića u hrvatskom nacionalnom duhu i njihovo pretvaranje u pronositelje hrvatske ideje⁴⁹⁰ među Međimurcima, odnosno – iz mađarske perspektive – renegate i širitelje propagande o *hrvatskoj utopiji*. To se postizalo nagovaranjem roditelja da svoju djecu predaju *hrvatskom Molohu*, odnosno pošalju na besplatno školovanje u Zagreb ili Varaždin, uslijed kojega bi stekli znanje potrebno za obavljanje liječničkog, odvjetničkog ili kakvog drugog činovničkog posla te se potom vratili raditi u Međimurje, postupno zamjenjujući dotadašnje mađarske nositelje takvih položaja. Tijekom tog školovanja, hrvatska bi propaganda djelovala i na njihov mentalitet, ranjiv uslijed odvojenosti od mađarsko-međimurske sredine, pretvarajući ih u buduće *mađarožderske* hrvatske janjičare. Riječ je *de facto* o provedbi ideja Ivana Novaka! Ključnu ulogu u započinjanju takvoga *nečasnog* „processa preobrazbe“ prema novinskim su optužbama igrali neki od pro-hrvatskih međimurskih svećenika i bogoslova, koristeći svoj autoritet i društveni ugled (te navodno obećavanje *brda zlata*) kao djelotvorno sredstvo utjecaja na roditelje inteligentnijih međimurskih mladića.⁴⁹¹ S obzirom na oprez i skrovitost pri takvom radu, takva je situacija te i narednih godina dovela do niza sumnjičenja (među optuženima, pored Juraja Lajtmána i Vinka Žganca, našli su se i Luka Purić i Mihalj Gašparlin, inače hvaljeni zbog mađarskog domoljublja)⁴⁹², ali i do razvoja svojevrsne mađarske paranoje. Naime, unatoč povremenoj objavi članaka u kojima su se hrvatska nastojanja – zbog nedostatka

⁴⁸⁹ „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. svibnja 1909.

⁴⁹⁰ Pod time valja razumijevati širenje svijesti o pripadnosti hrvatskoj naciji, rad na očuvanju hrvatskoga kulturnog identiteta nasuprot mađarizacijskim pritiscima te stvaranje preduvjeta za povratak Međimurja hrvatskoj matici u teritorijalno-političkom smislu, odnosno – kao konačan cilj i svrha svega nabrojanog – njegovo ostvarenje.

⁴⁹¹ Vidi: „Ćirill-apostol“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. rujna 1911; „Ćirill-apostol“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. listopada 1911; „Ćirill-apostolok“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. listopada 1911; „Apostol-nevelés“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. listopada 1911. Također i kasnije: „Cyril apostolok“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. rujna 1913.

⁴⁹² Mihalj Gašparlin zbog toga je zatražio i objavu demantija u novinama, postignuvši skidanje sumnje sa sebe; „Ćirill-apostol“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. listopada 1911.

šire potpore, izostanka financija i organizacije itd. – ismijavala,⁴⁹³ mađarski autori izražavali su i zabrinutost zbog prelaska nekada javnog hrvatskog agitiranja, sastavljenog od besplodnog širenja letaka i novina te povremenih demonstracijskih izleta, u sferu tajnovitosti, *podzemnog rada* i anonimnog boravka agitatora ne više preko Drave, nego usred samoga puka.⁴⁹⁴

Kako bi se suprotstavili takvom svećeničkom *teroriziranju* Međimuraca, odnosno vratili potpunu kontrolu u nadmetanju za međimursku mladež, mađarski elementi osmislili su nekoliko načina borbe protiv „ćirilskih apostola“. Prema jednom od u „Muraközu – Medjimurju“ objavljenih prijedloga, međimurski učitelji unutar svojeg strukovnog udruženja trebali su osnovati Odsjek za javnu kulturu, putem kojeg bi organizirali kupovinu i distribuciju literature pisane jednostavnim mađarskim jezikom za djecu i stručnijih publikacija za učitelje po međimurskim školama, poticali osnivanje novih ili pružali efektivniju podršku postojećim udruženjima mladih te financijski podupirali dodatan javni rad učitelja.⁴⁹⁵ S istom svrhom od županijskih je vlasti traženo i posvećivanje veće pažnje situaciji u Međimurju, ponajprije putem financijske potpore školama i dovršetku procesa njihovog podržavanja.⁴⁹⁶ Konačno, nakon kritika zbog njegove pasivnosti i nesuprotstavljanja politizirajućem svećenstvu,⁴⁹⁷ u jednom od rijetkih članaka ove tematike pisanih „međimurskim“ jezikom, novine su se obratile i samom puku. Podsjećajući čitatelje na nekadašnju najeđu gusjenica, autor teksta ubrzo je ustvrdio kako se *sad opet nahadjaju takve gusenice po Medjimurju, koje istina, da ne laziju po drevju, neg mednami hodiju, črne hale nosiju i jako su lukavne*. No, nakon već uobičajenog izražavanja uvjerenja kako takve osobe, koje bi od Međimurja htjele napraviti Zagorje, među Međimurcima neće naići na podršku, oštrim se jezikom progovara kako je izdaja domovine, što bi suradnja s „ćirilskim apostolima“ jamačno bila, tako težak grijeh da ga ni Bog ne želi oprostiti; cilj takvog diskursa bio je strahom odbiti čitatelje od potencijalnog pristajanja na ponudu za slanje djece na školovanje u Hrvatsku. Konačno, kao i nekadašnje gusenice, narod je pozvan da i ove metaforičke pomete metlom – natrag u Zagorje.⁴⁹⁸

U nastojanju da demonstriraju kako „ćirilski apostoli“ negativno djeluju na narod, mađarski su lojalisti, uz potporu „Muraköza – Medjimurja“, iskoristili incident koji je izbio

⁴⁹³ Za primjere vidi: „Apostol-nevelés“, *Muraköz – Medjimurje*, 29. listopada 1911; „Csödben az apostolnevelés“, *Muraköz – Medjimurje*, 3. prosinca 1911. U organizacijskom pogledu, pored Ćirilo-metodskog društva, obrazovanju Međimuraca posvećivale su se i Hrvatska školska matica i Hrvatska narodna straža.

⁴⁹⁴ „Ćirill-apostolok“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. listopada 1911; „Cyril apostolok“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. rujna 1913.

⁴⁹⁵ „Ćirill-apostolok“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. studenoga 1911.

⁴⁹⁶ „Kérelem megýenk új föispánjához“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. siječnja 1912.

⁴⁹⁷ „Cyril apostolok“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. rujna 1913.

⁴⁹⁸ „Gusenice“, *Muraköz – Medjimurje*, 12. listopada 1913.

prilikom posjeta župana Macincu (mađ. Miksavár). Prema verziji iznijetoj u tisku, neposredno nakon županovog odlaska došlo je do napada okupljenih seljana na mađarske učitelje i pokušaja njihovog kamenovanja, što su spriječili prisutni žandari. Na čelu pobune, sasvim prikladno, bila su dvojica mještana preko školovanja članova svojih obitelji povezana s Ćirilo-metodskim društvom, dok je na sve – govoreći protiv učitelja i mađarizacije već tjednima ranije – utjecao lokalni svećenik.⁴⁹⁹ Budući da su novine naknadno objavile i demantije optuženih kolovođa, u kojima se tvrdi da su neredi uzrokovali sami učitelji, navevši žandare da bez razloga napadnu okupljene seljane, nije potpuno jasno koja je verzija događaja istinita.⁵⁰⁰ No, sigurno je da su novine ovaj incident iskoristile u svrhu daljnjeg pisanja protiv „ćirilskih apostola“ i svraćanja pozornosti vlasti na položaj mađarstva u Međimurju, ugrožen pojavom novih strujanja.

* * *

Jednako dramatično, iako s nešto više utemeljenja, novine su prikazivale i širenje „ilirskog“ ili *lerskog* jezika⁵⁰¹ po međimurskim župama. Naime, slijedeći i time ranije opisane Novakove upute o postupnom privikavanju Međimuraca na konačno pripajanje Hrvatskoj, neki od međimurskih svećenika početkom 20. stoljeća u vjerski život svojih župa počeli su uvoditi molitve, propovijedi, vjeronaučnu poduku i crkvene pjesme na hrvatskom književnom jeziku. Iako su takve postupke pred javnošću pokušavali opravdati nedostatkom kajkavskih riječi adekvatnih za izražavanje pojedinih kompleksnijih misli, uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ u tome je s pravom vidjelo sjeme buduće opasnosti.⁵⁰² Upozoravajući stoga čitatelje da, unatoč tome što *nema dragšega pred našim pukom, kak da si speva po čistim medjimurskim jeziku* u Međimurju *jesu nekoje fare, gde zatiraju naše starinske cirkvene pesme i v peljaju nutri mesto ovih zagrebačke popevke*⁵⁰³ ili pak *zagorske izraze*⁵⁰⁴ novine su nastupile u obranu uporabe „međimurskog“ jezika, koristeći ga još jednom kao zaštitu za dugoročne mađarske interese.

⁴⁹⁹ „Ostrom miksavári iskola és tanítók ellen“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. listopada 1913.

⁵⁰⁰ Vidi: vijest o općoj negaciji objavljene verzije događaja – „Ostrom a miksavári iskola és tanítók ellen“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. studenoga 1913; otvoreno pismo optuženog kolovođe Tamása Nováka – „Visoko štovani gospodine urednik!“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. studenoga 1913.

⁵⁰¹ Radi se, naravno, o hrvatskom književnom jeziku štokavske osnovice koji je „ilirskim“ nazivan ponajprije kako bi se kod Međimuraca evocirale već spominjane uspomene na negativne posljedice pohoda bana Jelačića, priželjkivani (iako neostvareni) rezultat čega je bila odbojnost prema svemu prekodravskom/hrvatskom; Kapun, *Međimurje 1918.*, 121.

⁵⁰² „A muraközi horvát nyelv“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. siječnja 1908. Premda su kritizirale takve postupke, i same su novine u određenim slučajevima priznavale da u tekstovima koriste izraze iz književnoga hrvatskog jezika jer *mi smo još ne tak bogati vu našem jeziku, da bi za svaku stvar mogli spodobnu reč najti*; „Ustav naše domovine“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. listopada 1909.

⁵⁰³ „Prošnja k Medjimurcom!“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. veljače 1909.

⁵⁰⁴ „Varmegjinska sednica“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. siječnja 1908.

Važno je napomenuti kako je uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ u tome uživalo i stvarnu podršku određenog dijela međimurske populacije, nezadovoljnog dokidanjem ustaljenih tradicija i jezičnih praksi.⁵⁰⁵ Pronašavši svojevrсноnog saveznika u novinama, koje su – tendenciozno prenaplaćavajući razlike među hrvatskim narječjima – i same u svojim člancima tvrdile kako taj „ilirski“ jezik *teži razmi naše međimursko dete, kak magjarsku knjigu jer mi čista drugač govorimo, kak je hrvatski književni jezik*,⁵⁰⁶ takvi nezadovoljnici svoje su pritužbe javno objavljivali i na njihovim stranicama. Iako je iz novinskog materijala razvidno da je takvih slučajeva bilo i više,⁵⁰⁷ primjer iz Svete Marije (mađ. Muraszentmária) u prvoj polovini 1914. godine dostatan je da posluži kao *pars pro toto*. Naime, nezadovoljni odlukama župnika Eduarda Cirkvenčiča koji je, premda rođen u Međimurju i obrazovan u mađarskim školama, odlučio uvesti „ilirske“ jezične elemente u bogoslužje, dovevši u tu svrhu i stranog kantora, *svi župljani upravi Zaladske županije uputili su peticiju u kojoj su ustvrdili da se ni u kakvim okolnostima neće odreći svojega „međimurskog“ jezika u korist „ilirskog“, da ne daju da im se djecu podučava mimo drevnih običaja i jezika te da ne žele postati instrumentima slavenskih sanjarija, već žele ostati sinovi voljene mađarske domovine*.⁵⁰⁸ Izražavajući žalost što se u vlastitoj domovini župljani moraju boriti za svoj jezik, novine su im pružile podršku, napomenuvši da tendencije poput Cirkvenčičevih *nesmemo dopustiti, jerbo imamo mi našega međimurskoga jezika, kojega su naši preddedi nanas ostavili, kojega mi razmimo i po kojem*

⁵⁰⁵ Stanovit otpor zamjeni kajkavštine književnim jezikom štokavske osnovice, koji se u izraženijim oblicima javio već u Gajevo doba, ostao je prisutan na međimurskom prostoru i nakon pripajanja Hrvatskoj 1918. godine; Bunjac, Stevanović, Vegh, „Gramatike 'međimurskoga' jezika iz 1942. godine“, 72. U Međimurju su se do početka 20. stoljeća, naime, već ustalili molitvenici i evangelijari na kajkavskom narječju, bilo da su ih koristili svećenici lojalni mađarskim vlastima i njihovoj ideji postupnog mađariziranja Međimuraca stvaranjem najprije zasebnoga identiteta s posebnim „međimurskim“ jezikom, bilo da su ih pripremali nacionalno svjesni klerici koji su barem tim putem nastojali sačuvati hrvatski nacionalni identitet svojih župljana; Horvat, *Poviest Međimurja*, 275; Jembrih, „Život horvatskoga jezika u 19. stoljeću“, 449.

⁵⁰⁶ „Varmegjinska sednica“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. siječnja 1908. Takva, navodno gotovo potpuna, nemogućnost razumijevanja hrvatskoga književnog jezika ipak nije spriječila uredništvo lista da povremeno objavi i pjesme pisane upravo njime. Za primjer vidi: „Iz prošlosti“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. ožujka 1908. Ipak, neki od nesuđenih autora priloga u javnim su uredničkim odgovorima prekoreni baš zbog uporabe „ilirskih“ riječi. Za pjesmu odbijenu *kajti su tu same ilirske reči, a mi međimurske pesme trebamo* vidi: „Obznane uredništva“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. travnja 1908.

⁵⁰⁷ Primjerice, koreći autora dopisa iz Male Subotice zbog izostavljanja potpisa, urednik spominje da je poslani tekst sadržavao pritužbu skupine vjernika jer *već i u vašoj cirkvi nerazumne ilirske pesme popevaju*; „Obznane urednika“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. rujna 1913.

⁵⁰⁸ „A muraszentmáriaiak harcban“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. travnja 1914. Na takve su tendencije „ilirskih apostola“ novine upozoravale u više navrata. Primjerice, vidi: „Težka vremena“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909; „Legyünk résen!“, *Muraköz – Medjimurje*, 11. kolovoza 1912. Kao što je spominjano i ranije u tekstu, i u ovakvim je prilikama kao argument korišten položaj Mađara u krajevima pod hrvatskom vlašću, navodno ili stvarno obespravljenih u pogledu javne uporabe svog jezika. Primjerice, pišući o situaciji u Slavoniji, novine čitateljima poručuju: *Vidite dragi Medjimurci, kak bi Vam bilo da bi Vas lerski apostoli na lepek dobili. I vi bi morali lerski popevati vu cirkvi*; „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. svibnja 1909. Onima koji su u takve tekstove vjerovali, uvođenje „ilirskih“ elemenata zasigurno je moralo izgledati kao početak tog procesa.

*se mi razgovaramo. Nećemo našega starinskoga jezika oduriti i ostaviti, to bi nam pred celim svetu špot [sramota, op. a.] bil.*⁵⁰⁹

Kao i u drugim pitanjima, i u obrani Međimurja i Međimuraca od toga jezika, *kojega niti vrag vu peklju nerazmi*,⁵¹⁰ i onih koji putem njegovog nametanja među Međimurce žele *posejati nemir i svadju*,⁵¹¹ novine su se pokušale osloniti na mađarsku administraciju. Naglašavajući da je *opasnost u odlaganju*, početkom 1913. godine „Muraköz – Medjimurje“ tako agitira za osnutak zasebnoga odjela školskog inspektorata Zaladske županije u Čakovcu, kako bi se odatle na licu mjesta mogle pratiti opasnosti po mađarstvo toga graničnog kraja koje svakim danom sve više rastu, tražeći stoga pojačan nadzor i adekvatne protumjere. U protivnom, tvrdi list, Hrvati bi doista mogli ponovo prisvojiti Međimurje.⁵¹² No, premda je školski nadzornik u svom izvještaju doista potvrdio *žalosno stanje* na terenu,⁵¹³ do konkretnijih koraka nije došlo, dok je moguće daljnje postupke obiju strana potom poremetilo izbijanje rata.

Konačno, prije prelaska na akcije koje je, zbog neadekvatnosti državnih postupaka, protiv najistaknutijih „ćirilskih apostola“ povelio samo uredništvo „Muraköza – Medjimurja“, zanimljivo je osvrnuti se na još jedan način na koji se pokušalo obeshrabriti uporabu „ilirskog“ jezika. Naime, pretvarajući time „međimurski“ jezik ne samo u sredstvo obrane protiv hrvatskih/jugoslavenskih prodora, već i protiv zamjene katolicizma pravoslavljem, u određenim člancima novine su čitatelje pokušavale uvjeriti kako hrvatski književni jezik zapravo i nije hrvatski, već „vlaški“ ili *pravi srbski jezik*. Samim time jezik čitave nekadašnje kajkavske književne produkcije proglašen je „međimurskim“, a naglašeno je i da *Zagorci, Primorci, Posavci, Podravci* *negovorišu tak, kak se denes knjige pišeju vu Horvatskoj, oni još spodobno govorišu k našem starinskomu jeziku*.⁵¹⁴ No, i unatoč zlu radim najavama da će Hrvati, koji su svoj *pravi* jezik slobodno koristili tijekom osamstogodišnjeg saveza s Mađarima, gorko žaliti zbog takve kulturne kapitulacije pred Srbima, mađarski simpatizeri već su godinama ranije morali zamijetiti kako se „ilirske“ ili „vlaške“ pjesme nisu raširile samo međimurskim crkvenim, već i svjetovnim sredinama.⁵¹⁵ Otpor takvim tendencijama nemoguće je stoga svesti samo na pokušaje učvršćivanja mađarske vlasti; u nekim postupcima urednika ili suradnika

⁵⁰⁹ „Opet jedan illirski apostol“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. travnja 1914.

⁵¹⁰ Isto.

⁵¹¹ „Težka vremena“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1909.

⁵¹² „Tanfelügyelői kirendeltséget Csáktornyának!“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. veljače 1913.

⁵¹³ „A kir. tanfelügyelő jelentése“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. veljače 1913.

⁵¹⁴ „Lerski apoštoli“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. svibnja 1914.

⁵¹⁵ Primjerice, oštru kritiku u rujnu 1908. godine zaradili su oni koji su tijekom zajedničkoga komušanja kukuruza umjesto međimurskih pjevali „vlaške“ pjesme, *koje se pravomu Medjimurcu nikak nedaju nutri vu vuhu*; „Glasna jesen“, *Muraköz – Medjimurje*, 27. rujna 1908.

lista, valja naglasiti još jednom, prepoznaju se i namjere stvarnog očuvanja međimurske kajkavske baštine.⁵¹⁶

13. 3. Istaknuti slučajevi sukoba „Muraköza – Medjimurja“ s međimurskim klerom

Nabrojani razlozi uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ naveli su da na gotovo cjelokupan međimurski kler stane gledati sumnjičavim okom, smatrajući kako putem njega djeluje *sotonska zmija* (politički Zagreb), koja *spuntati hoće ov domoljuben narod od njegove domovine, koju mu je sveti Štefan kralj preskrbel*.⁵¹⁷ U više je navrata stoga o *medjimurskim popima* pisano negativno kao o cjelini,⁵¹⁸ dok se i za svakoga tko je pokušavao opravdati neke od njihovih postupaka koje je uredništvo lista držalo protu-mađarskima smatralo da je *neprijatelj magjarije*.⁵¹⁹ No, dok je povremenih zasebnih konflikata bilo i s drugima, znatnijim brojem na njih usmjerenih novinskih napada i drugim reakcijama, uključujući i sudske postupke sa zatvorskim kaznama, tijekom promatrana tri desetljeća novinskog izlaženja istaknula su se trojica međimurskih klerika, čiji će slučajevi ukratko biti obrađeni u ovom potpoglavlju.

13. 3. 1. György Peczek

Služeći kao župnik u Svetom Jurju u Trnju (mađ. Tüskeszentygyörgy) od 1882. godine, György Peczek u prvim je desetljećima svoje službe na stranicama lista „Muraköz – Medjimurje“ zahvaljujući svom mađarizacijskom radu uživao simpatije. Primjerice, 1892. godine spominje se kao djelatelj nagrada najboljim učenicima mađarskog jezika u Hodošanu,⁵²⁰ a šest godina kasnije novine njegovo imenovanje školskim nadstojnikom za donje Međimurje prate izrazima zadovoljstva, budući da je *gosp. Peczek György jeden izmed onih gospodah plebanušov, koje kakti dobre domorodce poštujemo*.⁵²¹ Štoviše, uslijed ranije opisanog sukoba

⁵¹⁶ Vidi, primjerice, poziv Eleka Rhosóczyja na skupljanje tradicionalnih svadbenih napitnica i drugih govora: „Prošnja k Medjimurcom!“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. veljače 1909; s porukom da *medjimurski puk naj zadrži svoje starinske šege, navade – zvun onih, kaj je nepristojno – samo tak moremo začuvati pravo Medjimurje za naše potomke*. U 7. poglavlju ovog rada dotaknuta je i njegova namjera sastavljanja zbirke međimurskih crkvenih pjesama.

⁵¹⁷ „Medjimurska cirkvena pesmarica“, *Muraköz – Medjimurje*, 3. svibnja 1914.

⁵¹⁸ Takav je postupak uzrokovao nezadovoljstvo dijela međimurskih svećenika koji su smatrali da ta sintagma odražava manjak poštovanja prema svećeničkom staležu, odnosno nepotrebno obuhvaća i one koji se ničim nisu ogriješili ni o crkveni zakon ni o mađarsku domovinu. Za primjer vidi prosvjedno pismo kotoribskog župnika Ljudevita Lisziáka: „Velepoštovanomu gospodinu uredniku novinah 'Medjimurje'“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. ožujka 1908.

⁵¹⁹ „Nekuliko reči od škol“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. ožujka 1908.

⁵²⁰ „Köszönetnyilvánítás“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. srpnja 1892.

⁵²¹ „Imenovanje“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. siječnja 1898.

zbog mađarskog kantora u Goričanu, braneći svoje mađarsko domoljublje od kritika zbog sudjelovanja u posjetu delegacije župljana zagrebačkom nadbiskupu, Peczek je i kasnije isticao *da vu magjarskom duhu odhranjujem medjimurski puk i vu svojoj plebaniji sam ja vpeljal v cirkvi magjarsko prodeštvo i magjarske pesme.*⁵²²

Temeljem dostupnog materijala zaključivo je kako je do novinskog stavljanja Peczeka na suprotnu, pro-hrvatsku, stranu došlo uslijed njegovog suprotstavljanja nacionalizaciji dotad konfesionalnih škola. Iako su prve konkretnije optužbe započele već 1906. godine,⁵²³ vrhunac sumnjičenja uzrokovao je sam Peczek svojim govorom na skupštini Katoličkoga pučkog saveza u Kotoribi krajem 1909. godine, prilikom kojeg je kod ondašnjih mještana urgirao da ne dopuste nacionalizaciju seoske škole, budući da državne škole prestaju biti središta širenja kršćanskog nauka i morala, s pogubnim posljedicama po mladež.⁵²⁴ U člancima koji su uslijedili kao odgovor na takve tvrdnje, predsjednik školskog odbora u Kotoribi, Lajos Hajdu, Peczeka je pozvao da, ako ne želi da država preuzme tu zadaću, sam pokrije sve troškove daljnjeg postojanja škole, optuživši ga da ovom opstrukcijom samo želi zadržati kontrolu Zagreba nad obrazovanjem u Međimurju.⁵²⁵ Uz to, učitelj Viktor Pataki *pauka iz Svetoga Jurja* podsjetio je da je podučavanje vjeronauka uloga svećenika i u državnim školama pa je onda krivnja za njegovu neadekvatnu implementaciju isključivo na kleru.⁵²⁶ Pošto se slanjem dopisa u novine „Zala“ u hajku na Peczeka uključio i javni bilježnik iz Svetog Jurja u Trnju, Gyula Kisfaludi, početkom 1910. godine Peczek je pred sudom u Pečuhu protiv njega podigao tužbu zbog tiskovne klevete. Dakako, tvrdeći da je uloga novina iznositi istinu, na Kisfaludijevu stranu stale su i novine „Muraköz – Medjimurje“, navodeći da je *najžalostnije to, da se najde rodjeni Magjar, koj medjimurskoga, a jošti menje horvatskoga jezika govori, i govorit se ga nigdar nebude navčil*, a koji agitira i radi protiv mađarizacije Međimurja.⁵²⁷ Ustvrdjujući da je kao takav bio *najvekša prečka magyariji u Medjimurju*, novine su Peczeka optužile kako sve to čini jer se nada stjecanju kanoničke titule u Zagrebu; zbog bezobzirnosti kojom je pokušavao postići taj cilj čitava će sela biti spremna putovati u Pečuh kako bi svjedočila protiv njega.⁵²⁸ Ipak,

⁵²² „Varmegjinska sednica“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. veljače 1908.

⁵²³ Te je godine *birov István Vlahék* iz Hodošana u žalbi na presudu zbog javnog iznošenja protu-mađarskih stavova ublažavanje kazne pokušao postići prebacivanjem dijela krivnje na župnika Peczeka, koji je svojim govorima protiv nacionalizacije škola i širenja mađarskog jezika putem obrazovanja navodno utjecao i na njega; „Egy községi bíró saját plébánosa ellen“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. veljače 1906. György Peczek sve je optužbe odbacio demantijem već u sljedećem broju; „Nyilatkozat“, *Muraköz – Medjimurje*, 25. veljače 1906.

⁵²⁴ „Pár szó a katori katholikus népgyűléshez“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. prosinca 1909.

⁵²⁵ Isto.

⁵²⁶ „Katholikus népgyűlés Kotorbn“ [sic!], *Muraköz – Medjimurje*, 26. prosinca 1909.

⁵²⁷ „Tiskarna pravda Medjimurja“, *Muraköz – Medjimurje*, 16. siječnja 1910.

⁵²⁸ Isto. Štoviše, u kasnijim natpisima novine su tvrdile i kako je Peczeka u Zagrebu očekivao čak i biskupski položaj, što je međutim upropastio svojim konfliktnim ponašanjem; „Tiskovna pravda“, *Muraköz – Medjimurje*,

presudu u parnici protiv Kisfaludija Peczek nije dočekaio, već je, vraćajući se vlakom iz Pečuha, 15. studenoga 1910. godine umro od srčanog udara na kolodvoru u Čakovcu.⁵²⁹ Njegovu smrt novine su popratile tvrdnjom kako je bio tragična figura koja je, unatoč potencijalu da mnogo učini za mađarstvo, odabrala pogrešan put koji ga je naposljetku, slabeći mu ionako bolesno srce, nevoljenog među narodom, kolegama svećenicima i kod mađarskih vlasti odveo u grob.⁵³⁰

13. 3. 2. Juraj Lajtman

Puno direktnije, zahvaljujući ponajprije njegovoj opsežnijoj djelatnosti, za mađarizaciju Međimurja novine „Muraköz – Medjimurje“ založile su se u sukobu s Jurajem Lajtmanom. Služeći kao župnik u Kotoribi (mađ. Kotor) od 1909. do 1916. godine,⁵³¹ Lajtman se osim svećeničkom radu posvetio i poboljšanju socio-ekonomskog položaja svojih župljana, nastojeći time steći i njihovo povjerenje za buduće rješavanje kulturno-nacionalnog pitanja.⁵³² U tom svjetlu valja promatrati i njegove rane napise u „Muraközu – Medjimurju“ u kojima, opovrgavajući optužbe da radi za hrvatske ili panslavenske interese, kao mađarski domoljub ističe kako mu je cilj isključivo boljitak Međimuraca na svim područjima gdje zaostaju, pozivajući na suradnju i mađarske učitelje i činovnike te čak i kritizirajući pojedine akcije hrvatskih preporoditelja.⁵³³ No, bilo iskreno ili hinjeno, takvo pozicioniranje nije Lajtmana oslobodilo sukoba potaknutih novim optužbama koje su uskoro iznesene u „Muraközu – Medjimurju“, kulminirajući parnicom pred sudom u Pečuhu 1914. godine.

Naime, već nekoliko tjedana nakon relativno blage kritike zbog održavanja igrokaza na „ilirskom“ jeziku početkom 1912. godine,⁵³⁴ novine su započele niz napada na Lajtmana koji

23. siječnja 1910. S obzirom da se naposljetku doista i ostvarilo, zanimljivo je i predviđanje koje je uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ iznijelo u tom kontekstu, a prema kojemu će Peczeka na kraju zbog izdajstva odbiti Mađari, a zbog lošeg rada ga neće prihvatiti Hrvati pa će se morati zapitati – *Ve kam, živi mrtev?!; „Tiskarna pravda Medjimurja“, Muraköz – Medjimurje, 16. siječnja 1910.*

⁵²⁹ „Smrt“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. studenoga 1910.

⁵³⁰ „Peczek György (1846 – 1910)“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. studenoga 1910.

⁵³¹ Za sažet biografski pregled vidi: Međimurski biografski leksikon, s. v. „Lajtman, Juraj“. Važno je istaknuti da je Kotoriba u to vrijeme bila jedan od mađarskih centara u Međimurju, što je Lajtman svojih djelovanjem počeo ugrožavati; Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju*, 44-45.

⁵³² Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju*, 43-44. U tu svrhu Lajtman je u Kotoribi osnovao Vjeresijsku udrugu te potaknuo stvaranje zadružnih trgovina; Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 91.

⁵³³ Među ostalim, Lajtman se tom prigodom osvrnuo i na Novakove antiklerikalne stavove izražene u knjižici *Istina o Međimurju* koristeći ih, međutim, kao argument u prilog nevinosti međimurskog klera pred optužbama za pro-hrvatsko agitiranje; „Válasz dr. Tamás Jánosnak“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. travnja 1911; „A megértés útján“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. travnja 1911. Lajtmanov je pomirbeni nastup u tom trenutku prihvatilo i uredništvo novina; „Mai vezércikkünk“, *Muraköz – Medjimurje*, 2. travnja 1911.

⁵³⁴ Kritiku je vjerojatno ublažila činjenica da su glumci, premda su govorili književnim hrvatskim jezikom, ipak zadržali snažan kajkavski naglasak *ar su se jeziki predstavljajućem nehotomice protivili našim vuham ne vugodnim illerskim izrazom*; „Igrokaz u Kotoru“, *Muraköz – Medjimurje*, 7. siječnja 1912. Sporna predstava bila je dio širih

će se nastaviti kroz sljedećih nekoliko mjeseci. Osnovu optužbi činile su već spomenute tvrdnje o djelovanju „ćirilskih apostola“, s naglaskom na širenju „ilirskog“ jezika putem bogoslužja i vjeronauka u školama, uslijed čega su novine, ponovo prenaplaćavajući razlike između književnoga hrvatskog jezika i kajkavskog narječja, ustvrdile kako *za neštete godine kotorsko dete ne bude znalo na materinskim, medjimurskim jeziku govoriti, otca, mati pri govorenjem razmeti*.⁵³⁵ Čudeći se da takvo što radi *jeden svećenik, koj se je vu Medjimurju narodil, kojemu je materinski medjimurski jezik*,⁵³⁶ novine su podsjetile i na raniju Lajtmanovu (i Peczekovu) borbu protiv nacionalizacije škole u Kotoribi.⁵³⁷ Uslijedile su tvrdnje kako je Lajtman iz Zagreba doveo kapelana (Nikolu Švigira⁵³⁸) koji je tukao djecu čak i mađarskih roditelja koja su među sobom koristila mađarski jezik.⁵³⁹ Konačno, 11. veljače 1912. godine na mađarskoj naslovnici lista objavljen je članak „Egy Cyrill-apostol agoniában“. Nastavši očigledno kao reakcija na neuspjeh delegacije upućene županijskim i ministarskim instancama vlasti s ciljem postizanja Lajtmanovog razrješenja od službe u Kotoribi,⁵⁴⁰ taj je članak imao namjeru strgnuti veo koji je akcije tog *nedomoljubnog* svećenika dotad skrivao od očiju javnosti. U njegovim je recima stoga istaknuto kako je Lajtman, kao protudržavni i protumađarski element, prionuo sustavnom razgrađivanju mađarstva Međimurja, promovirajući hrvatske/panslavenske ideje, naturajući „ilirske“ pjesme vjernicima u crkvi, podučavajući djevojke pjevanju takvih pjesama na noćnim zborskim sastancima, zabranjujući djeci pozdrave na mađarskom i sličnim akcijama. Također, spomenuto je i kako je otpustio dotadašnjeg zvonara, 77-godišnjeg siromaha s nekoliko djece, budući da se ovaj nije htio odreći svog mađarskog domoljublja.⁵⁴¹ Nedugo potom, u župnom uredu u Kotoribi zaplijenjeno je 1400 komada molitvenika *Cirill slovami*

aktivnosti dramske skupine koju je u Kotoribi, uz ženski pjevački zbor, utemeljio Lajtman; Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 91.

⁵³⁵ „Vierniki proti plebanuša“, *Muraköz – Medjimurje*, 4. veljače 1912.

⁵³⁶ Isto.

⁵³⁷ „Hivek a plebános ellen“, *Muraköz – Medjimurje*, 28. siječnja 1912. Unatoč Lajtmanovom protivljenju, upravo je te godine donesena ministarska odluka o podizanju škole s osam učitelja u selu; „Nove orsačke škole vu Medjimurju“, *Muraköz – Medjimurje*, 19. svibnja 1912. No, s obzirom na novinsko naglašavanje važnosti upravo državnih škola za mađarizaciju, zanimljivo je napomenuti i kako je školski nadzornik izrazio zadovoljstvo mađarskim odgovorima djece u dotad postojećoj općinskoj školi; „Školski inšpektor u Kotoru“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. lipnja 1912.

⁵³⁸ Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 92.

⁵³⁹ „Nehézségeink és köteleiségeink“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. veljače 1912.

⁵⁴⁰ „Hivek a plebános ellen“, *Muraköz – Medjimurje*, 28. siječnja 1912.

⁵⁴¹ „Egy Cyrill-apostol agoniában“, *Muraköz – Medjimurje*, 11. veljače 1912. U kasnijim navodima kao zlouporaba svećeničkog položaja navođena je i navodna Lajtmanova tvrdnja jednom od primatelja bolesničkog pomazanja, Ivanu Fundaku, kako je njegova bolest rezultat glasanja za određenog kandidata na izborima; „Muraköz és a magyarság“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. veljače 1914.

štampanih, što je pred uredništvom „Muraköza – Medjimurja“ poslužilo kao još jedan dokaz da Lajtman želi uništiti „međimurski“ jezik i zamijeniti ga „ilirskim“.⁵⁴²

Na objavu spomenutog članka od 11. veljače 1912. godine Juraj Lajtman odgovorio je podizanjem tužbe zbog klevete pred sudom u Pečuhu u studenom 1913. godine. No, optuženi – Viktor Pataki kao autor članka i Károly Zrínyi kao odgovorni urednik – pred sudom su se izjasnili nevinima, predstavljajući se kao heroji borbe za očuvanje mađarskog identiteta Međimuraca,⁵⁴³ uslijed čega je Lajtman od tužitelja pretvoren u optuženika, a čitava parnica *de facto* u suđenje hrvatskom nacionalnom pokretu u Međimurju.⁵⁴⁴ Na Lajtmanov pokušaj obrane i dokazivanja da je u spornom članku riječ o kleveti isticanjem vlastitoga mađarskog domoljublja, optuženi su odgovorili detaljnim razlaganjem u članku iznesenih tvrdnji te njihovim daljnjim širenjem. Navodeći da su *naše novine 1912-leta vu februar mesecu potegle larfu iz Lajtman György kotorskoga administratora besramnoga obraza*,⁵⁴⁵ Pataki i Zrínyi istakli su kako je Lajtmanovo širenje hrvatskoga književnog jezika u Međimurju kao graničnom kraju na koji Hrvatska ima neugasle pretenzije imalo težinu drugačiju od kulturnog rada u drugim područjima.⁵⁴⁶ Njegov cilj bilo je omogućavanje buduće konzumacije propagandne literature ubacivane preko Drave, odnosno rušenje onih stijena *koje denes još med medjimurskim i zagorskim narodu stojiju* – jer, dokle god „međimurski“ jezik služi kao prepreka razumijevanju Hrvata s ove i s one strane Drave, mađarizacija Međimuraca je sigurna.⁵⁴⁷ Krajnji pak cilj takvog privikavanja djece na „ilirski“ jezik u školama, a odraslih u crkvi bio je da međimurski puk postupno *pozabi svoj pravi materinski jezik i preobrne se na Zagorca*, nakon čega *bi se Medjimurje, jedna stran naše magjarske domovine, k Horvatskoj preklopilo*.⁵⁴⁸ Tome je, sukladno već spominjanoj „ćirilskoj“ taktici, trebao pripomoći i sloj

⁵⁴² „Novi kraljski odvjetnik u poslu“, *Muraköz – Medjimurje*, 3. ožujka 1912. Riječ je o molitveniku *Jezuš, ljubav moja* koji su zajedno sastavili svećenici Ivan Kuhar (katekizam), Ignacije Lipnjak (pjesme) i Juraj Lajtman (pobožnosti). Premda pisan književnim hrvatskim jezikom, kako bi bio bliži međimurskom čitateljstvu jezik molitvenika bio je obogaćen i većim brojem kajkavizama, uključujući naslovno Isusovo ime; Dončec, „Megyimurszki – szlovenszki“, 75. Time je već postojeći mađarizacijski princip postupnog umetanja sve većeg broja mađarskih riječi u kajkavsku jezičnu bazu zapravo na određeni način iskorišten na hrvatskoj strani; Kolarić, *Povijest Kotoribe*, 102. Već prije zapljene Nadbiskupski duhovni stol spomenuti je molitvenik odobrio za uporabu kod sve školske djece u Međimurju, označivši time značajnu pobjedu međimurskih svećenika. Zapljena je uskoro dignuta; Bartolić, „Preloški portreti“, 159.

⁵⁴³ *Ja nisam to pisao iz mržnje, nego iz šovinizma. Pisao sam za opće dobro, pa se zato ne smatram krivim. [...] Mi pomađarujemo ne samo zato što nas na to zakon sili, nego od srca, jer smo potomci duha Zrinskih*; Bartolić, *Za vuglom provincija*, 126. Za opširnije navode iz zapisnika sa suđenja vidi: Vilović, *Tri sata*, 144-155.

⁵⁴⁴ „Esküdtészéki tárgyalás“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. studenoga 1913; Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 6, 85.

⁵⁴⁵ „Naš sud“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. veljače 1914.

⁵⁴⁶ „Lajtmann a fórumon“, *Muraköz – Medjimurje*, 14. prosinca 1914.

⁵⁴⁷ „Pečuhski sud“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. ožujka 1914; „Esküdtészéki tárgyalás“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. studenoga 1913. Prema Zrínyiju, *bedem Međimurja nije Drava, nego ono njegovo posebno narječje. Po njemu oni nemaju kontakta s Hrvatima*; Bartolić, *Za vuglom provincija*, 126.

⁵⁴⁸ „Pečuhski sud“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. ožujka 1914. i 22. ožujka 1914.

hrvatske inteligencije koji je slanjem dječaka i djevojčica na školovanje u Hrvatsku pripomagao stvarati i sam Lajtman.⁵⁴⁹ Zaključno, *on neje samo vu Kotoru, neg i po celim Medjimurju psuval proti Magjarom i sveposud je nagovarjal svoje pajdaše, mlade kapelančke, da se naj trsiju po takvim putu hoditi, kak on, tojest podvučavati naš miren i pošten narod, da on ne spada pod Magjarsko, da njegva domovina je na Zagorju.*⁵⁵⁰

Očekivano, s obzirom da se radilo o tužbi protiv *mađarskih režimskih eksponenata, kojima je trebao suditi mađarski sud i mađarska porota,*⁵⁵¹ Lajtman je parnicu izgubio. Međutim, obje strane iz tog su procesa izvukle određenu korist, ponajprije u stjecanju popularnosti – *tužitelj ju je, ako je to htio, tražio preko Drave, a optuženi preko Mure.*⁵⁵² U svom trijumfalnom izvještaju o pobjedi novine su tako istakle kako su na sudu i međimurski seljaci svjedočili protiv Lajtmara, demonstrirajući svoje mađarsko domoljublje tvrdnjama da će, ako već moraju učiti i drugi jezik, radije učiti mađarski nego li „ilirski“, što je čitavom slučaju dalo još veći karakter pobjede mađarskog duha u Međimurju.⁵⁵³ Parnica je također uzrokovala konačno skretanje pozornosti vladajućih na nepovoljnu situaciju u Međimurju.⁵⁵⁴ Napokon, poručujući mu da *ne mora magjarski kruh jesti, ako mu je zagorski puno bolši,* uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ izravno je potvrdilo kako se ta presuda nije ticala samo Lajtmara, već i njegovih tadašnjih i budućih istomišljenika: *Iz ovoga suda svaki se more vučiti, Lajtman je platil taj navuk. Najpredi svaki more prevideti, da vu Magjarskim orsagu neje smeti Magjara i njegvo domovinu bantuvati i illirske miseli razširjavati.*⁵⁵⁵ S druge strane, to ipak nije obeshrabrilo Lajtmara (niti ga, unatoč nadama uredništva, lišilo položaja u Kotoribi), koji je – u suradnji s Vinkom Žgancem – organizirao tiskanje „objektivne“ verzije zapisnika sa

⁵⁴⁹ „Esküdtiséki tárgyalás“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. studenoga 1913. Pored toga, Lajtman je optužen i da je u samom Međimurju na djecu nastojao utjecati upisivanjem njihovih imena u hrvatskim verzijama na nametnute katekizme, u kojima su se nalazile i pjesme posvećene Hrvatskoj kao *našoj domovini*; „Muraköz és a magyarság“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. veljače 1914. Čitajući takve pjesme u školi djeca su si, prema svjedočenju tuženih, međusobno namigivala, očigledno shvaćajući njihovu bit; Kolarić, *Povijest Kotoribe*, 103.

⁵⁵⁰ „Naš sud“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. veljače 1914.

⁵⁵¹ Kolarić, *Povijest Kotoribe*, 103.

⁵⁵² Vilović, *Tri sata*, 143.

⁵⁵³ „Igázságunk diadala“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. veljače 1914. Historiografija pak navodi kako su međimurski seljaci, svojim neznanjem mađarskog jezika nakon sveg truda uloženog u njegovo podučavanje, zapravo dokazali da mađarizacija u Međimurju nema smisla; Jembrih, „Život horvatskoga jezika u 19. stoljeću“, 450.

⁵⁵⁴ „A főispán jelentése a katori pöröl“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. ožujka 1914. Ovjereni prijepis zapisnika suđenja zaladskim je županijskim vlastima trebao poslužiti u promociji odcjepljenja Međimurja od Zagrebačke nadbiskupije.

⁵⁵⁵ „Naš sud“, *Muraköz – Medjimurje*, 22. veljače 1914.

suđenja u zasebnoj brošuri, najavivši i cecilijanski susret međimurskih kantora s ciljem učenja novih „ilirskih“ crkvenih pjesama.⁵⁵⁶ Daljnje je sukobe, međutim, zasjenio Prvi svjetski rat.

13. 3. 3. Zvonimir Jurak

Za razliku od Peczeke i Lajtmana, Zvonimir Jurak u „Muraközu – Medjimurju“ od samoga se početka pojavio kao negativna ličnost. Povod tome pružio je njegov sukob s učiteljem Ferenczom Gladom, suradnikom lista, oko pjevanja mađarskih pjesma u nedelišćanskoj crkvi na kraljev rođendan 1891. godine. Naime, premda je to bio običaj u prethodnim godinama, kapelan Jurak ga je – pozivajući se na većinski hrvatski nacionalni sastav župe – te godine zabranio. Time je pokrenuo novinske napade na sebe, koncentrirane oko već tada prisutne ideje o skupini međimurskih svećenika suprotstavljenih mađarskoj državnoj ideji i mađarizaciji Međimurja; u tom duhu Jurak je optužen i da je učenike koji su na ulici pričali na mađarskom opomenuo da to ne čine.⁵⁵⁷ Tvrdeći da je uloga društva da na takve pojave reagira, novine su tu zadaću preuzele na sebe, prateći reakcije županijskih vlasti još nekoliko mjeseci kasnije, kada je Jurak sa sebe skinuo sumnju ustvrdivši da nije zaniijekao da Međimurje pripada Mađarskoj te da je i sam učio mađarski jezik.⁵⁵⁸ Ipak, uredništvo lista to nije razuvjerilo u dovoljnoj mjeri da ne izrazi snažno nezadovoljstvo njegovim imenovanjem župnikom u Svetom Jurju na Bregu (mađ. Viziszentgyörgy) 1892. godine, prozivajući nepoznatog savjetnika grofa Feštetića (kao župnog patrona) da pri odabiru nije vodio računa o domoljubnom karakteru kandidata.⁵⁵⁹

Premda u njemu nije imalo udjela, uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ sa zadovoljstvom je stoga dočekalo vijest o uhićenju Zvonimira Juraka 1897. godine i pokretanju postupka protiv njega pred sudom u Nagykanizsi zbog oštrog političkog agitiranja u propovijedi tijekom izbora 1896. godine.⁵⁶⁰ Iako na početku oslobođen optužbi,⁵⁶¹ nakon žalbe tužitelja na presudu Jurak je 1898. godine naposljetku osuđen na osam mjeseci zatvora u Segedinu i 200

⁵⁵⁶ „A pécsi pör utóhangjai“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. ožujka 1914. Nakon suđenja Lajtmanu su vraćene i ranije zaplijenjene knjige na književnom hrvatskom jeziku; Jembrih, „Život horvatskoga jezika u 19. stoljeću“, 450.

⁵⁵⁷ „Botrány“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. kolovoza 1891; „A dráva-vásárhelyi ügy“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. kolovoza 1891. U prvom članku navedeno je kako je Jurak tijekom sukoba izjavio da Međimurje pripada Hrvatskoj, da bi u potonjem – nakon Jurakove intervencije – taj podatak bio ispravljen u doista izrečenu tvrdnju kako većinu stanovnika Nedelišća čine Hrvati.

⁵⁵⁸ „A dráva-vásárhelyi“, *Muraköz – Medjimurje*, 11. listopada 1891.

⁵⁵⁹ „Az új plébános“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. lipnja 1892.

⁵⁶⁰ „Vád alá helyezett lelkészek“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. listopada 1897.

⁵⁶¹ „Felmentett lelkész“, *Muraköz – Medjimurje*, 31. listopada 1897.

forinti novčane kazne.⁵⁶² No, da ni to nije smirilo situaciju svjedoče i novinski napisi nekoliko godina kasnije, u kojima se Jurak proziva zbog suradnje s „Našim pravicama“ te ga se, zbog učestalih pohvala koje su mu u njima upućivane, optužuje da je njihov *vitežki sokolovac* i *neprijatelj svake mađarske misli*.⁵⁶³ Konačni mađarski napad na Juraka pokrenut je na županijskoj skupštini početkom 1908. godine tvrdnjom da je, unatoč tome što je *već zbog puntarije jenput v Szegedinu sedel*, u škole krišom uveo zabranjene čitanke na književnom hrvatskom jeziku, odnosno da je *javno govoril z prodikalnice proti školskom zakonu* iz 1907. godine, naučavajući vjernike da imaju pravo tražiti da im se djecu obrazuje na hrvatskom, a ne na mađarskom jeziku.⁵⁶⁴ Temeljem istrage koja je potom provedena Jurak je proglašen krivim zbog obiju točaka optužnice te ponovo osuđen na novčanu kaznu od 300 kruna,⁵⁶⁵ što su novine iskoristile kako bi ga prozvale za lažno mađarsko domoljublje pod čijom krinkom želi *isušiti Dravu* kako bi Međimurje priklopio Hrvatskoj, no i upozorile da će takvim akcijama uskoro morati doći kraj.⁵⁶⁶ Opisani kasniji sukobi s Peczekom, Lajtmanom i drugim međimurskim svećenicima ipak dokazuju da to nije ostvareno.

13. 4. Rad na odcjepljenju Međimurja od Zagrebačke nadbiskupije

Nakon što 1861. godine – ponajprije zbog Strossmayerove intervencije – nije uspio i pokušaj crkvenog odvajanja Međimurja od Hrvatske, njegova pripadnost Zagrebačkoj nadbiskupiji u očima mađarske uprave (p)ostala je glavnom preprekom potpunoj mađarizaciji tog kraja.⁵⁶⁷ Iako je Franjo Josip I. 1875. godine pod mađarskim pritiscima naposljetku odredio da se Međimurje podredi Vesprimskoj nadbiskupiji, ni taj pokušaj mađarskog presizanja naposljetku nije uspio uslijed uspješnog otpora predstavnika Zagrebačke nadbiskupije i, ponovo, J. J. Strossmayera.⁵⁶⁸ Ni unatoč tom neuspjehu, mađarske vlasti i međimurski mađaroni nisu odustali od daljnjih pokušaja, uvijek iznova pokrećući to pitanje kako u središnjim mađarskim listovima tako i u regionalnom „Muraközu – Medjimurju“.⁵⁶⁹ No, dok je incident s

⁵⁶² „Elitelt lelkész“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. veljače 1898. Dostupna literatura o sukobima međimurskih Mađara i Zvonimira Juraka govori veoma šturo, navodeći tek da je osuđen zbog svog hrvatstva/*hrvatskog rada u crkvi i narodu* ili pak zbog bunjenja naroda. Vidi: Kapun, *Međimurje 1918.*, 125; Horvat, *Poviest Međimurja*, 277; Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 91.

⁵⁶³ „Glas iz Vizi-Szt-Györgya“, *Muraköz – Medjimurje*, 4. rujna 1904.

⁵⁶⁴ „Varmegjinska sednica“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. siječnja 1908.

⁵⁶⁵ „A Jurák-pör itélete“, *Muraköz – Medjimurje*, 17. svibnja 1908.

⁵⁶⁶ „A Jurák-pör tanulságai“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. svibnja 1908.

⁵⁶⁷ Bunjac, „Međimurje u novom vijeku“, 86-87; Gönczi, *Međimurje*, 164-165.

⁵⁶⁸ Kapun, *Međimurje 1918.*, 33-34; Gönczi, *Međimurje*, 57-58.

⁵⁶⁹ Među mađarskim listovima koji su se bavili tim pitanjem ističu se „A nap“, „Pesti hírlap“, „Budapesti hírlap“, „Egyetertes“ i „Magyar pajsz“; Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 6, 82-83.

Margitajevim iznošenjem lažne vijesti o odluci pape Lava XIII. o odcjepljenju Međimurja u historiografiji ponegdje spomenut,⁵⁷⁰ dosadašnji povijesni pregledi i članci ostale su novinske pokušaje postizanja tog cilja, unatoč njihovoj gotovo *lajtmotivskoj* brojnosti, uglavnom zanemarili, zadovoljavajući se tek općenitijim tvrdnjama da su pritom korištene nasilne metode i manipuliranje činjenicama.⁵⁷¹ Analizirani novinski materijal ipak nudi mnoštvo dodatnih informacija, kao i nekoliko drugačijih prijedloga rješenja problema.

* * *

Glavni povod novinskim napisima u prilog odvajanju od crkvenog Zagreba, dakako, činio je gore opisani rad uglavnom mlađih međimurskih svećenika, „ćirilskih apostola“. No, unatoč tome što je to pitanje, kao što je spomenuto, doista re-aktualizirano iz godine u godinu, stav uredništva „Muraköza – Medjimurja“ prema njegovom rješenju kroz vrijeme je mijenjan, tako da je kroz analizu novinskog materijala moguće izdvojiti četiri faze.

Prvu fazu, koja je obilježila veći dio 1890-ih, uvjetno je moguće označiti mekim pristupom. Naime, uglavnom prihvaćajući njegovu pripadnost Zagrebačkoj nadbiskupiji, novine su u tom razdoblju svojim tekstovima pokušavale potaknuti na poboljšanje položaja Međimurja u zadanim okvirima. U tom se smislu, primjerice, prenose vijesti o navodnoj odredbi o potrebi obaveznog znanja mađarskog jezika kod svih svećeničkih kandidata koji inače, uslijed postojanja većeg broja mađarskih/mađariziranih župa i tendencije njegovog povećanja, neće moći biti postavljeni na župničke položaje.⁵⁷² Ipak, nezadovoljstvo ponašanjem hrvatskog klera, koji je – unatoč tome što bi svećenički ugled bio od presudnog utjecaja na puk – odbijao koristiti crkveni prostor za promoviranje mađarske nacionalne ideje, evidentno je u porastu.⁵⁷³ No, unatoč i tada prisutnim zahtjevima Zaladske županije za odcjepljenjem, koji tada još ne nailaze na ujednačen stav nadležnih tijela,⁵⁷⁴ uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ rješavanje nesuglasica pokušavalo je usmjeriti na informiranje nadležnih u Zagrebu i dogovor s

⁵⁷⁰ Primjerice, vidi: Bunjac, Stevanović, Vegh, „Gramatike 'međimurskoga' jezika“, 69; Dončec, „Megyimurszki – szlovenszki“, 73. No, iako Dončec u citiranom članku kao izvor takve tvrdnje navodi novinski broj od 1. svibnja 1896. godine, te je godine prvi svibanjski broj objavljen tek dva dana kasnije. Bunjac, Stevanović i Vegh za iznesenu tvrdnju ne donose referencu na njen izvor.

⁵⁷¹ Vidi: Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, sv. 6, 82-83; Bunjac, Stevanović, Vegh, „Gramatike 'međimurskoga' jezika“, 69.

⁵⁷² „A horvát lelkészek“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. rujna 1891. Zbog demantija „Katoličkog lista“ novine su tu tvrdnju ipak naknadno morale proglasiti neistinitom. No, smisao njenog objavljivanja ostaje očigledan; „A horvát klerikusok“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. studenoga 1891.

⁵⁷³ Primjerice, vidi: „A muraközi kérdés“, *Muraköz – Medjimurje*, 24. svibnja 1891; „A zágrábi“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. travnja 1893; „Hazaszeretet és hithűség“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. kolovoza 1896.

⁵⁷⁴ „Pitanje Medjimurja“, *Muraköz – Medjimurje*, 5. travnja 1891. S obzirom na opisane kasnije optužbe na račun njegovog rada u odnosu spram mađarstva u Međimurju, zanimljivo je istaknuti da je u tom razdoblju član jedne takve deputacije bio i György Peczek.

nadbiskupom, za iznošenje međimurskih problema posebice koristeći smjene na čelu nadbiskupije,⁵⁷⁵ odnosno nadbiskupske posjete međimurskim župama,⁵⁷⁶ pozdravljajući odluke o preseljenju problematičnih kapelana u Hrvatsku kao napredak.⁵⁷⁷

Međutim, povećanje broja pritužbi na hrvatske svećenike na prijelazu stoljeća uvjetovalo je i promjenu stava „Muraköza – Medjimurja“ prema ostanku Međimurja u sklopu Zagrebačke nadbiskupije, započinjući time drugu, prijelaznu fazu. Reagirajući na vijest o pokušaju pokretanja hrvatskog lista „Bog i Hrvati“ u Međimurju, novine otvorenije ističu da će, ako se situacija ne popravi i pritisak *hrvatskih ekstremista* ne oslabi, mađarski/međimurski odgovor trebati biti zahtjev za pripojenje jednoj od mađarskih biskupija kako bi se međimursko stanovništvo time oslobodilo od očiglednih pokušaja Zagreba da utječe na njegovo razmišljanje i domoljublje.⁵⁷⁸ U tom razdoblju stoga, sukladno razvoju situacije, raste i broj tekstova posvećenih novim zahtjevima Zaladske županije ili mađarskih biskupa za odcjepljenje,⁵⁷⁹ odnosno potpori drugih mađarskih županija u takvim nastojanjima.⁵⁸⁰ Međutim, unatoč isticanju važnosti čvrstog nastupa, uredništvo lista jasno raspoznaje da inicijative doživljavaju kontinuirane neuspjehe uslijed prevlasti važnijih političkih pitanja i potrebe „žrtvovanja“ Međimurja u svrhu uravnoteživanja hrvatsko-mađarskih odnosa na višoj razini.⁵⁸¹

Vodeći se tvrdnjama da su *medjimurski svećenici prisiljeni dvem gosponom služiti: proti Pešti moraju pokazati, da su dobri domorodci, a Zagrebu pak, da su dobri podložnici*⁵⁸² te da se takva situacija mora razriješiti jer *drugač nigdar ne bu mir v Medjimurju*,⁵⁸³ 1908. godine novine stoga napokon započinju s aktivnijim radom na odcjepljenju Međimurja, pozivajući Međimurce da po svim općinama održe sastanke s kojih će vladi uputiti molbenice da ih napokon odvoji od Zagreba, odakle stalno dolazi „puntanje“. Kako se u tom razdoblju u Rijeci

⁵⁷⁵ „A zágrábi püspökség és a Muraköz“, *Muraköz – Medjimurje*, 1. ožujka 1891. Izražavajući nadu da će nasljednik preminulog nadbiskupa Josipa Mihalovića, koji je pohvaljen zbog ustrajne domoljubnosti, biti Mađar, novine u citiranom članku ipak napominju i da će u protivnom mogućnost odcjepljenja Međimurja biti vjerojatnija.

⁵⁷⁶ „A zágrábi érsek Muraközben“, *Muraköz – Medjimurje*, 30. svibnja 1897. Nadbiskupski posjeti Međimurju srdačno su u novinama dočekivani čak i nakon vrhunca novinske agitacije za odcjepljenje Međimurja od Zagrebačke nadbiskupije. Vidi: „Ferma po Medjimurju“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. kolovoza 1912.

⁵⁷⁷ „Egyházi áthelyezések“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. studenoga 1897. U konkretnom slučaju riječ je o kapelanima iz Selnice, Male Subotice i Podturna.

⁵⁷⁸ „Isten és a horvátok“, *Muraköz – Medjimurje*, 31. listopada 1897.

⁵⁷⁹ „A Muraköz egyházi viszonyai“, *Muraköz – Medjimurje*, 18. lipnja 1899; „Katoličkih biskupov sednica“, *Muraköz – Medjimurje*, 12. siječnja 1902; „Iz varmedjinske hiže“, *Muraköz – Medjimurje*, 15. svibnja 1904.

⁵⁸⁰ Šomođska županija – „Dopis za Medjimurje“, *Muraköz – Medjimurje*, 3. svibnja 1908; županija Vas – „Vašvarmegija“, *Muraköz – Medjimurje*, 31. svibnja 1908.

⁵⁸¹ „Muraköz elcsatolási ügye“, *Muraköz – Medjimurje*, 12. siječnja 1908. Ta će svijest ostati prisutna i nakon prolaska vrhunca novinske agitacije za odcjepljenje; „Muraköz elcsatolási ügye az országyűlésen“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. prosinca 1913.

⁵⁸² „Varmegjinska sednica“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. veljače 1908.

⁵⁸³ „Varmegjinska sednica“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. siječnja 1908.

također javila ideja o odvajanju od Senjske biskupije, novine čitateljima predlažu da u spomenutim molbama traže ili osnutak „podbiskupije“ u sklopu Zagrebačke nadbiskupije ili pak priključenje Riječkoj biskupiji čije se osnivanje očekivalo; pritom je naglašavano i kako bi ta biskupija u Međimurju trebala otvoriti zasebno sjemenište, gdje bi se za međimurske svećenike odgajali isključivo domaći mladići.⁵⁸⁴ U istom duhu, držeći se i ranijih pokušaja priključivanja Szombathelyju, novine su se obraćale i domoljubnim pripadnicima međimorskog klera.⁵⁸⁵ Kako tijekom 1908. godine nije bilo pomaka, nakon kraćeg mirovanja 1911. godine pokrenut je novi val agitiranja – težnja za priključenjem Rijeci ili Szombathelyju⁵⁸⁶ ovog je puta zamijenjena nastojanjem da Međimurje potpadne pod Pečuh. Međutim, budući da je pečuški biskup pod svojom jurisdikcijom imao i neke od slavonskih župa, takvom međimorskom nastojanju suprotstavili su se ondašnji Mađari, zabrinuti zbog moguće „trgovine“ njima u zamjenu za zagrebačko odricanje od krajeva preko Drave.⁵⁸⁷ No, unatoč novinskom argumentiranju kako je situacija u Slavoniji ionako nepovoljna bez obzira na mađarskog biskupa, dok bi se u Međimurju zahvaljujući takvoj promjeni mogli postići impozantni mađarizacijski rezultati,⁵⁸⁸ do nikakve crkvene izmjene ionako nije došlo.

U četvrtoj fazi, na početku posljednje mirnodopske godine, uredništvo „Muraköza – Medjimurja“ stoga se vratilo mekšem pristupu, prihvaćajući okvire Zagrebačke nadbiskupije, ali inzistirajući da bi nadbiskup veću pažnju trebao posvetiti međimorskoj problematiki – kao jedno od rješenja predložen je povratak rođenih Međimuraca koji su, nakon mađarskog odgoja, kao župnici postavljeni diljem mađarskih biskupija, čime bi Crkva u Međimurju dobila domoljubne i s domaćim jezikom upoznate elemente. Od pripadnika pro-hrvatske inteligencije i klera najpoštenije pak bi, prema rezoniranju uredništva, bilo preseliti se iz Mađarske u Hrvatsku.⁵⁸⁹ Napokon, dolazak dotadašnjeg nadbiskupa koadjutora Antuna Bauera na čelo nadbiskupije pozdravljen je s novom nadom u poboljšanje stanja jer – prema autoru kronološki posljednjeg analiziranog članka te tematike – gubeći zbog njihovog politiziranja i nametanja „ilirskog“ jezika potporu ne samo međimorske inteligencije, već i samoga naroda, uslijed rada

⁵⁸⁴ „Medjimurje vu Srbskoj“, *Muraköz – Medjimurje*, 9. kolovoza 1908.

⁵⁸⁵ „A fiumei püspökség“, *Muraköz – Medjimurje*, 23. kolovoza 1908; „Politički pregled“, *Muraköz – Medjimurje*, 6. prosinca 1908.

⁵⁸⁶ „Muraköz visszacsatolása“, *Muraköz – Medjimurje*, 26. veljače 1911. Uz Szombathely povremeno je spominjan i Veszprém, čija se jurisdikcija nad Međimurjem u srednjem vijeku pokušavala dokazati u nekoliko članaka; „A muraközi plébániák történeti fejlődése“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. rujna 1911. i 17. rujna 1911.

⁵⁸⁷ „Mi történések Muraközszel?“, *Muraköz – Medjimurje*, 21. svibnja 1911.

⁵⁸⁸ „Muraköz egyházi hovatartozandósága“, *Muraköz – Medjimurje*, 13. srpnja 1913; „Muraközi bajok“, *Muraköz – Medjimurje*, 20. srpnja 1913.

⁵⁸⁹ „A muraközi plébániák betöltése“, *Muraköz – Medjimurje*, 8. ožujka 1914.

pro-hrvatskih međimurskih svećenika na najvećem je gubitku bila sama Crkva.⁵⁹⁰ Kao i gotovo sve ostalo, i daljnje rješavanje crkvene problematike u Međimurju spriječio je Prvi svjetski rat, čiji je kraj i svoje konačno političko pripajanje hrvatskoj matici Međimurje stoga, unatoč desetljećima mađarskih napora, dočekalo ostavši u sklopu Zagrebačke nadbiskupije.

⁵⁹⁰ „Püspökváltozás“, *Muraköz – Medjimurje*, 10. svibnja 1914.

14. Zaključak

Svojim tjednim izlaženjem list „Muraköz – Medjimurje“ obilježio je posljednjih tridesetak godina povijesti Međimurja pod mađarskom upravom, služeći kao jedan od njenih mađarizacijskih instrumenata. Dosadašnja historiografija tu je činjenicu ispravno apostrofirala, međutim nije detaljnije obradila sam mađarizacijski sadržaj objavljivan na njegovim stranicama. Budući da je ovaj rad imao pretenzije ispraviti upravo taj nedostatak, temeljem rezultata provedene analize novinskog materijala tvrdnju o njegovoj mađarizacijskoj svrsi moguće je razraditi znatno opširnije.

* * *

Mađarizacija – u ovom radu shvaćena u najširem smislu promoviranja, nametanja i/ili obrane mađarskog identiteta u svim područjima javnog, ali i privatnog života – u „Muraközu – Medjimurju“ do izražaja je došla kroz dva temeljna oblika.

Prvom od njih, koji se uvjetno može nazvati 'unutarnjom' mađarizacijom, cilj je bio potaknuti formiranje i direktno utjecati na jačanje mađarskoga nacionalnog identiteta međimurskih čitatelja, oslabljenog graničnim položajem Međimurja i prijašnjim smjenama uprava nad njime, a ticao se ponajprije samoga mađarskog jezika, korištenog pri pisanju njegove prednje, informativnije, polovice. No, osim njegovom direktnom uporabom, list je usvajanje mađarskog jezika propagirao i redovitim naglašavanjem njegove korisnosti u svakodnevnom životu i potrazi za napredovanjem, kao i legitimiziranjem njegovog podučavanja u mađarskom školskom sustavu, u čemu se odražavala i prevladavajuća društvena struktura uredništva i novinskih suradnika, redom međimurskih učitelja. Ipak, budući da je trenutačnu neproširenost poznavanja mađarskog jezika moralo prihvatiti kao činjenicu, uredništvo lista – postavši time *de facto* njegovim najvažnijim promotorom – krenulo je i u formiranje zasebnoga međimurskog identiteta, shvaćajući ga kao prijelaznu fazu u procesu odvajanja Međimuraca od hrvatstva i njihovoga potpunog inkorporiranja u mađarstvo. Shodno mađarskom shvaćanju jezika kao temeljne nacionalne odrednice, ključnu ulogu pritom trebao je odigrati „međimurski“ jezik, korišten na stranicama druge polovice lista. Pozivanjem na slobodu uporabe tog jezika u okrilju Mađarske te na zajedničku prošlost, novine su novostvoreni međimurski identitet nastojale usko povezati s mađarskim, uzdižući međimursku ljubav prema Mađarskoj na razinu najvišeg ideala te promovirajući ideju o posebnoj ulozi Međimuraca kao branitelja na granici mađarske države. Navedena dva elementa – mađarski i međimurski – činila su, dakle, dvije tematske osi oko kojih je isprepleten ostatak sadržaja lista.

Drugu, dosad potpuno neistraženu, skupinu mađarizacijskih utjecaja „Muraköza – Međimurja“ činila je njegova aktivna participacija u procesu onoga što je u ovom radu nazvano 'vanjskom' mađarizacijom, odnosno manifestiranja unutarnjega mađarskog nacionalnog osjećaja u samom prostoru i njegovog obilježavanja vidljivim simbolima mađarstva. Kao – uz godišnji *Medjimurski kolendar* – jedina periodička tiskovina nastajala u samom Međimurju, list „Muraköz – Međimurje“ u prvom je redu to činio već isticanjem mađarske naslovnice u javnom prostoru. No, kao što je analiza njegovog materijala dokazala, 'vanjsko' mađariziranje posredstvom lista bilo je znatno raširenije, protežući se od prateće funkcije u obilježavanju mađarskih nacionalnih praznika, preko organizacijske uloge u proslavi bitnih godišnjica (posebice Mađarskog milenija 1896. godine) i patriotizmom nabijenih događaja (poput prijenosa posmrtnih ostataka nacionalnih heroja) te agitiranja u prilog promjene preostalih tragova nekadašnje hrvatske uprave, do samoga pokretanja i održavanja inicijativa skupljanja sredstava za podizanje spomenika Marku Gašpariću u Prelogu i Nikoli Zrinskom u Čakovcu, čime je list demonstrirao svoj maksimalni društveni doseg i stvarne mogućnosti utjecanja na međimursku i širu javnost. Osim navedene usmjerenosti na vlastiti identitet, zajednička uloga tih akcija bilo je i demonstriranje međimurske želje za pripadnošću mađarskoj naciji i domovini vanjskom svijetu, posebice u suočenosti sa suprotnim tvrdnjama hrvatskih preporoditelja.

* * *

Napokon, u zaključnom dijelu ovog rada potrebno je osvrnuti se i na u uvodu navedenu tezu o povećanju zastupljenosti mađarizacijskog sadržaja na stranicama „Muraköza – Međimurja“ nakon pojave hrvatskoga nacionalnog pokreta u Međimurju, s 1907. godinom kao navodnom prijelomnicom. Očekivano s obzirom na njegov karakter, na povećan broj izazova mađarskoj vlasti nad Međimurjem list je reagirao i povećanim brojem odgovora na njih. Međutim, iako Novakova *Istina o Medjumurju* doista jest označila novu fazu hrvatske borbe za Međimurje – što se odrazilo u pojavi mlađih međimurskih svećenika koji su na svoje župljane nastojali utjecati ponajprije u kulturnom smislu, postupno uvodeći „ilirski“ jezik umjesto „međimurskog“ tamo gdje je to omogućavao izostanak potpune mađarske prevlasti, u kontaktu s predstavnicima mađarske uprave istovremeno nastupajući s lojalističkih pozicija – važno je naglasiti da je uredništvo lista niz sukoba s pro-hrvatskim elementima pokrenulo već godinama ranije. Osim kritike unošenja hrvatskih nacionalnih simbola na mađarsko tlo, negativne stereotipizacije prekoračkih Hrvata i napada na svećenike koji su, barem djelomično zaštićeni jurisdikcijskom pripadnošću Međimurja Zagrebačkoj nadbiskupiji, u hrvatskom duhu djelovali već krajem 19. stoljeća, jedan od vrhunaca takvog rada označila je i vatrena polemika s

varaždinskim „Našim pravicama“ 1904. i narednih godina. No, dok 1907. godina stoga nije apsolutna prekretnica, opsesija lista navodnim ili stvarnim „ćirilskim apostolima“ u Međimurju, posljedični vrhunac agitiranja za odvajanje od Zagrebačke nadbiskupije i poznati sudski proces Juraja Lajtmana uslijedili su nakon nje i ipak su znatnim dijelom rezultat utjecaja tada objavljenoga Novakovog programa i početaka njegove provedbe. Navedena teza stoga jest potvrđena, ali uz nužne opaske.

* * *

Dakle, uz sam mađarski upravni aparat, list „Muraköz – Medjimurje“ doista je bio među najbitnijim i najvidljivijim instrumentima mađarizacije Međimuraca, ali i samog Međimurja kao prostora, djelujući na čitavom nizu razina, od tek sugestivnih tekstova i – barem iz mađarske perspektive – dobronamjernih savjeta, do aktivnih inicijativa i poziva na konkretno pro-mađarsko djelovanje, pa i nasilno gušenje protivničkoga pokreta. Međutim, svojim radom i na jačanju međimurskog identiteta – unatoč njegovoj krajnjoj namjeri uklapanja u mađarstvo i štetnom odvajanju od hrvatske kulturne matice – list je ostvario i određeni pozitivan utjecaj na međimursko kulturno stvaralaštvo i kajkavsku samosvijest u prostoru između Mure i Drave te se stoga njegovo oslikavanje u isključivo negativnim tonovima iz perspektive novih spoznaja čini pretjeranim. Napuštajući takvu ostavštinu prijašnje historiografije, „Muraközu – Medjimurju“ i onima koji su ga objavljivali potrebno je stoga pristupiti objektivnije i promatrajući slojevitost rada na mađarizaciji Međimurja kao kompleksniji fenomen, početni korak u čemu nastoji biti razrada njegovoga mađarizacijskog sadržaja provedena u ovom radu.

15. Bibliografija

15. 1. Izvori

Muraköz – Medjimurje, 1884. – 1914.

Naše pravice, 4. veljače 1904; 24. kolovoza 1904; 13. kolovoza 1908.

15. 2. Literatura

Bartolić, Zvonimir. „Preloški portreti – ljudi i sudbine“. U *Prelog*, ur. Dragutin Feletar, 141-174. Prelog: Dr. Feletar, 1995.

_____. *Sjevernohrvatske teme*. Sv. 1, *Studije*. Čakovec: Zrinski, 1980.

_____. *Sjevernohrvatske teme*. Sv. 6, *Luka Purić. Međimursko pitanje i hrvatski narodni pokret međimurskih Hrvata*. Zagreb: Naklada „Dr. Feletar“, 2001.

_____. *Sjevernohrvatske teme*. Sv. 7, *Hrvatski narodni pokret međimurskih Hrvata*. Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec. Čakovec: Matica hrvatska, 2003.

_____. *Za vuglom provincija*. Čakovec: Zrinski, 1978.

Bauk, Franka. *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju (Prilog hrvatskoj nacionalnoj povijesti osnovnog školstva i prosvjete)*. Čakovec: Zrinski, 1992.

Bertényi Ml., Iván. „Komu ni *khuenovština* nije bila dostatno prougarska. Intrige Deszóa Bánffyja protiv hrvatskog bana Károlyja Khuen-Héderváryja“. U *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai / Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara*, ur. Pál Fodor i Dinko Šokčević, 92-103. Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti, Hrvatski institut za povijest, 2015.

Bunjac, Borka. „Međimurje u novom vijeku“. U *Pregled povijesti Međimurja*, ur. Branimir Bunjac, 81-121. Čakovec: Povijesno društvo Međimurske županije, 2003.

Bunjac, Branimir, Marijeta Stevanović, Ivona Vegh. „Gramatike 'međimurskoga' jezika iz 1942. godine“. *Filologija* 61 (2013): 67-164.

Bunjac, Branimir. „Pjesme Florijana Andrašeca u novinama 'Muraköz-Medjimurje'“. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* 28 (2017): 367-378.

Cieger, András. „Hrvatski zastupnici u Ugarskom saboru (1868. – 1918.)“. U *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai / Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara*, ur. Pál Fodor i Dinko Šokčević, 461-470. Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti, Hrvatski institut za povijest, 2015.

Damiš, Ivan. *Iz prošlosti župe Čakovec. Niz članaka i radova iz povijesti*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo svetog Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), 1994.

- Dončec, Akoš Anton. „Megyímurszki – Szlovenczki – Nevjerojatna sudbina 'međimurskoga jezika'“. *Kaj: Časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 51/1-2 (2018): 55-81.
- Feletar, Dragutin. *Iz povijesti Međimurja*. Čakovec: Ogranak Matice hrvatske, 1968.
- Frančić, Anđela, Orsolya Žagar Szentesi. „Međimurska ojkonimija na mađarski način“. *Folia onomastica Croatica* 17 (2009): 59-79.
- Gönczi, Ferencz. *Međimurje: ljudi, vjerovanja, običaji*. Čakovec: Chak, 1995.
- Hanák, Peter, ur. *Povijest Mađarske*. Zagreb: Barbat, 1995.
- Horvat, Anđela. *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*. Zagreb: Konzervatorski zavod u Zagrebu, 1956.
- Horvat, Josip. *Povijest novinstva Hrvatske 1771 – 1939*. Zagreb: Golden marketing, 2003.
- Horvat, Rudolf. *Povijest Međimurja*, pretisak 2. izdanja. Čakovec: Matica hrvatska, 1993.
- Hutinec, Goran. „List 'Muraköz – Megyímurje' kao organ mađarske okupacijske vlasti u Međimurju (1941 – 1943)“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 37 (2005): 283-310.
- Jembrih, Alojz. „Život hrvatskoga jezika u 19. stoljeću“. U *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju. II. zbornik radova sa znanstvenih skupova Krapina 2007., 2008. i 2009. godine*, ur. Alojz Jembrih, 443-455. Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskoga srca, 2011.
- Jež, Ivančica. „Dr. Pero Magdić i razvoj 'modernoga pravaštva' u Varaždinu (1895. – 1905.)“. *Časopis za suvremenu povijest* 48/2 (2016): 495-530.
- Kalšan, Vladimir. *Građansko društvo u Međimurju*. Šenkovec: vlast. nakl., 2000.
- _____, Janko Kalšan. *Međimurski biografski leksikon*. Čakovec: vlast. nakl., 2012.
- Kalšan, Vladimir. *Međimurska povijest*. Čakovec: vlast. nakl., 2006.
- _____. „Predgovor“. U *Međimurje: Ljudi, vjerovanja, običaji*, 1-3. Čakovec: Chak, 1995.
- Kapun, Vladimir. *Međimurje 1918*. Čakovec: Zrinski, 1982.
- _____. „Osnivanje i početak rada Učiteljske škole u Čakovcu (1879. – 1889.)“. U *Zbornik Pedagoške akademije Čakovec. Prinosi za povijest hrvatskog školstva u Međimurju*, ur. Zvonimir Bartolić, 17-72. Čakovec: Pedagoška akademija Zrinski, 1980.
- Klaić, Vjekoslav. *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*. Zagreb: Društvo sv. Jeronima, 1880.
- Kolarić, Juraj. *Povijest Kotoribe*. Zagreb: Župni ured Kotoriba, 1992.
- Kontler, László. *Povijest Mađarske: tisuću godina u Srednjoj Europi*. Zagreb: Srednja Europa, 2007.
- Koscis, Károly. „Contribution to the Background of the Ethnic Conflicts in the Carpathian Basin“. *GeoJournal* 32/4 (1994): 425-433.
- Lipnjak, Ignacije. „Rad svećenstva za održanje hrvatske svijesti u Međimurju posljednjih 10 godina prije oslobođenja“. U *Hrvati u borbama za oslobođenje sjevernih krajeva*

- Jugoslavije: Međumurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske*, ur. Petar Jelavić, 25-32. Zagreb: Udruženje ratnih dobrovoljaca Međumurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske, 1940.
- Makkai, Béla. „Kontradikcije aktivne zaštite manjina u krugu slavonskih Mađara početkom 20. stoljeća“. U *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102. – 1918.*, ur. Milan Kruhek, 319-327. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004.
- Marác, László. „The Roots of Modern Hungarian Nationalism: A Case Study and a Research Agenda“. U *The Roots of Nationalism: National Identity Formation in Early Modern Europe, 1600-1815*, ur. Lotte Jensen, 235-250. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016.
- Michalski, Sergiusz. *Public Monuments. Art in Political Bondage 1870 – 1997*. London: Reaktion Books, 1998.
- Mirković, Marija. „Ugarski sveci u hrvatskoj likovnoj umjetnosti.“ U *Hrvatska/Mađarska. Stoljetne književne i likovno-umjetničke veze / Horvátország/Magyarország. Évszázados irodalmi és képzőművészeti kapcsolatok*, ur. Jadranka Damjanov, 18-26. Zagreb: DHK, 1995.
- Novak, Ivan. *Istina o Međimurju*. Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1907.
- Ogrizović, Mihajlo. „Uvodna riječ o razvoju školstva u Međimurju“. U *Zbornik Pedagoške akademije Čakovec. Prinosi za povijest hrvatskog školstva u Međimurju*, ur. Zvonimir Bartolić, 9-16. Čakovec: Pedagoška akademija Zrinski, 1980.
- Ostajmer, Branko. „Hrvatski zastupnici u Zajedničkom saboru u Budimpešti (1868. – 1918.)“. U *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai / Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara*, ur. Pál Fodor i Dinko Šokčević, 471-478. Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti, Hrvatski institut za povijest, 2015.
- Paruch, Waldemar. „Between Political Nation and Ethnic-Cultural Nation. Nations in Central Europe in the 20th Century“. *Politeia* 57 (2018): 107-124.
- Pospisil, Srećko. *Čakovec negda*. Čakovec: Zrinski, 1992.
- Rathmann, János. *Zur Geschichtsphilosophie Johann Gottfried Herders*. Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1978.
- Sussex, Roland. „Introduction“. U *Culture and Nationalism in Nineteenth-Century Eastern Europe*, ur. Roland Sussex i John Christopher Eade, 1-6. Columbus: Slavica Publishers Inc., 1985.
- Šokčević, Dinko. *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2006.
- _____. „'U ogledalu, nejasno': mađarski milenij u očima hrvatske javnosti“. *Kolo* 12/3 (2002): 44-57.
- Vilović, Đuro. *Tri sata*. Zagreb: Binoza, 1935.

- Winternitz, Judith. „The 'Turanian' Hypothesis and Magyar Nationalism in the Nineteenth Century“. U *Culture and Nationalism in the Nineteenth-Century Eastern Europe*, ur. Roland Sussex i John Christopher Eade, 143-158. Columbus: Slavica Publishers Inc., 1985.
- Zrínyi, Károly. *Monografija grada Čakovca*. Čakovec: Povijesno društvo Međimurske županije, 2005.
- Zvonar, Ivan. „Kajkavski govori sjeverozapadne Hrvatske s posebnim obzirom na Međimurje“. *Kaj: Časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 38/4-5 (2005): 73-84.

Sažetak:

U ovom radu autor se bavi analizom mađarizacijskog sadržaja lista „Muraköz – Međimurje“ u razdoblju od 1884. do 1914. godine. Cilj takvog postupka istraživanje je na koje su sve načine mađarizacijski krugovi pokušavali putem novinskog sadržaja utjecati na nacionalni identitet međimorskog stanovništva, odnosno je li i kako je pojava hrvatskih preporoditelja utjecala na povećanje intenziteta provedene mađarizacije. U tu svrhu, nakon predstavljanja samoga lista i njegovog uredništva, napravljena je osnovna podjela na njegov sadržaj koji su novine samo prenosile i sadržaj koji su samostalno kreirale, odnosno na 'unutarnju' i 'vanjsku' mađarizaciju. Osim samim mađarskim i „međimorskim“ jezikom, rad se stoga bavi i uporabom povijesti u identitetske svrhe, proslavama nacionalnih praznika i važnih ličnosti iz mađarske nacionalne povijesti te agitiranjem i inicijativama u svrhu usađivanja mađarstva u međimorski javni prostor. Naposljetku, u posljednjem dijelu rada osvrt je pružen na sukob uredništva lista s predstavnicima hrvatskoga nacionalnog pokreta u Međimurju.

Abstract:

In this thesis, the author analyzes the Magyarization content of the paper „Muraköz – Medjimurje“ in the period from 1884 to 1914. The aim of such a process is to examine the ways in which Magyarization circles tried to influence the national identity of the population of Međimurje through paper's content; also to examine whether and how the appearance of Croatian national revivalists influenced the increase in the intensity of Magyarization carried out by the paper. To this end, after the presentation of the paper itself and its editorial board, a basic division was made into its content, which the paper only transmitted, and the content its editorial board independently created; also a division into 'inner' and 'outer' Magyarization processes. In addition to the use of the Magyar and „Intermurakian“ languages, this thesis deals with the use of history for identity purposes, celebrations of national holidays and important figures from Hungarian national history, as well as with the agitation and the initiatives to imbed Hungarian content into the public space of Međimurje. Finally, in the last part of the thesis, a review is given of the conflict between the paper's editorial board and representatives of the Croatian national movement in Međimurje.